

Kjønn i jernaldergraver

En analyse av kjønn i jernaldergraver fra Nordland og Troms

Ark-3900

Inger Marie Møistad

*Mastergradsoppgave i arkeologi
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Institutt for arkeologi og sosialantropologi
Universitetet i Tromsø
Høsten 2010*

Sammendrag

Denne oppgaven tar for seg kjønn i jernaldergraver fra Nord-Norge. Kjønn er et viktig emne i arkeologisk forskning. En av grunnene er at man gir et uriktig bilde av fortiden hvis man antar at kjønnsforskjeller har påvirket samfunn på samme måte som i dag. Jernalder graver er et godt utgangspunkt for å skrive om kjønn siden graver inneholder gravgods som sammen med skjeletter kan gi et bedre bilde av kjønn. Jeg har valgt å legge vekt på sosial og biologisk kjønn og hvordan disse begrepene kan gi et bedre bilde av kjønnsforskjeller i jernalderen. Dette blir gjort ved å se på graver som inneholder skjeletter som har blitt kjønnsbestemt og gjenstands materiale. Jeg har valgt å bruke 46 graver fra Nordland og Troms som grunnlag for min analyse av kjønn i jernalderen. Dette materialet viser tydelig at de gjenstanden som tradisjonelt har blitt knyttet til menn eller kvinner ikke bestandig er riktig. Gjenstander som skiller seg ut fra den tradisjonelle inndelingen av gjenstander blir gjerne bortforklart som feilaktige eller som symboler på andre stillinger. Det er påfallende hvor mange gjenstander det er som skiller seg ut fra den tradisjonelle normen at man må anta at det er noe feil i den tradisjonelle kjønnsinndeling av gjenstander. Jeg vil si at jernalder samfunnet i Nord-Norge har hatt et stor variasjon i kjønn og status. Det er flere kvinnegraver som inneholder gjenstander som reflekterer høy status på egne primisser.

Forord

Nå er det endelig min tur til å skrive forordet og takke alle som har betyd så mye for meg gjennom de siste årene. Det har vært mange opp og nedturer men en fantastisk tid som jeg alltid vil se tilbake på med glede. Jeg har lært så utrolig mye og en helt nye verden har åpenbart seg for meg. Tusen takk til alle som har hjulpet meg på veien. Jeg ville aldri kommet så langt uten fantastisk støtte fra familie og venner.

Jeg må først og fremst gi en stor takk til veilederen min Ericka Engelstad som har styrt meg trygt i havn med mange gode råd og støtte. Jeg har satt stor pris på at døren din alltid har vært åpen. I tillegg vil jeg takke seminarlederen min Bjørnar Olsen for mange god tilbakemelding og råd. Gørill Nilsen fortjener også en stor takk for at hun tok seg tid til å lese gjennom oppgaven min.

Jeg må gi en stor takk til Tromsø museum og spesielt Aud Ahlquist som har vært uvurderlig hjelp med å finne frem til materialet og manøvrere gjennom arkivet. Per Holck ved anatomisk institutt i Oslo fortjerner også en takk for å hjelpe meg med rapporter.

Masterkullete 2008 har vært fantastisk med gode samtaler og gode tilbakemeldinger på seminaret. Spesielt må jeg takke lesesaljenten Ragnhild H. Nergaard og Stine Grøvdal Melsæther for mye moro, gode samtaler og hyggelig selskap som har gjort de siste to årene så mye hyggeligere. Jeg må også gi en stor takk til Ingunn Dahlseng Håkonsen som i tillegg til korrektur har gitt mange støttende råd.

Jeg må takke foreldrene mine Lars Erik og Ingvil samt søsknene mine Camilla, Pernille, Caroline og Rolf Erik som har støttet og oppmuntret i på veien til en ferdig oppgave. Spesielt vil jeg takke min søster Camilla som har lid seg gjennom kapittel etter kapitel med en rød pen. Sist men ikke minst vil jeg takk min amor Frank Halvar Noves Røberg som har vært med på alle opp og ned turer med støtende klemmer og oppmuntrede ord.

15 november 2010

Inger Marie Møistad

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	S. 3
Forord.....	S. 5
Innholdsfortegnelse.....	S. 6
Figurliste.....	S. 9
Tabeller.....	S.11
1. Innledning.....	S.13
1.2. Problemstilling.....	S.13
1.3. Det arkeologiske materialet.....	S.15
1.4. Oppgavens oppbygning.....	S.15
2. Forskningshistorie.....	S.16
2.1. Tidlig jernalder forskning i Nord-Norge.....	S.16
2.2. Nyere forskning på jernaldergraver med fokus på kjønn.....	S.22
2.3. Oppsummering.....	S.26
3. Tolkning av graver med et kjønnperspektiv.....	S.27
3.1. Utviklingen av kjønnsforskning.....	S. 27
3.2. Biologisk kjønn.....	S.31
3.3. Sosial kjønn.....	S.37
3.4. Gravskikk.....	S.40
3.5 Oppsummering.....	S.42
4. Materialet.....	S.44
4.1. Gravtyper.....	S.46
4.2. Gjenstander.....	S.47
4.3. Våpen og smykker.....	S.47
4.4. Hverdagsgjenstander.....	S.50
4.5. Dyrebein.....	S.52
4.6. Oppsummering.....	S.53
Kap. 5. Analyse.....	S.56
5.1. Gravtype.....	S.56
5.2. Våpen.....	S.57
5.3. Smykker.....	S.59
5.4. Hverdags gjenstander.....	S.61
5.5. Dyr.....	S.65

5.6. Kjønnlige tendenser.....	S.69
5.7. Oppsummering.....	S.71
Kap. 6. Avslutning.....	S.73
Litteraturliste.....	S.74
Fotnoter.....	S.79
Appendisks.....	S.80

Figurliste

- Figur 1: Sjøvolds analyse av gravmateriale. X betyr at det er funnet minst én i enten kvinne eller manssgrav. Kilde: Sjøvold 1962: 136-212, Sjøvold 1974: 195 325).....S.19
- Figur 2: Kjønnns determinering av bekkenet. Nr 1 er en tydelig mann, nr 2 er en sannsynelig mann, nr 3 er ukjent om det er mann eller kvinne, nr 4 er en sannsynelig kvinne mens nr 5 er en tydelig kvinne. Kilde: Sofaer 2006b:93S.33
- Figur 3: Forskjellige trekk ved skallen som kjønnsbestemmer individet. Nr 1 er en tydelig mann, nr 2 er en sannsynelig mann, nr 3 er ukjent om det er mann eller kvinne, nr 4 er en sannsynelig kvinne mens nr 5 er en tydelig kvinne. Kilde: Sofaer 2006 b: 93.....S.34
- Figur 4: Til venstre en skalle med mest mannlige trekk og til høyre en skalle med mest kvinnelige trekk. Kilde: Schwartz 1995: 282,283.....S.35
- Figur 5: Langt smalt enegget sverd- Ts 3480. Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet.....S.48
- Figur 6: Våpenkniv- Ts 4432 . Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet.....S.49
- Figur 7: Korsformet spenne av bronse- Ts 4238. Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet.....S.49
- Figur 8: Stor bue saks i jern- Ts 4652. Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet.....S.51
- Figur 9: Kvalbeinsplate- Ts 4052. . Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet.....S.52
- Figur 10. Kvinnegrav under utgravning fra Føre, Bø i Nordland (Ts 5338). Foto: Povl Simonsen. Foto tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseer.....S.57
- Figur 11. Skjoldbule som ligner på den funnet i Bodin i Nordland (Ts 4306) Foto hentet fra: <http://www.dokpro.uio.no/Rygh/R563.jpg>.....S.59
- Figur 12. Kniv av jern med firsidig tange- Ts 6351 . Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet.....S.60

- Figur 13. Av en type vevsverd som ble brukt i jernalderen. Foto hentet fra:
http://www.gamlenaboar.uib.no/b_jern1_4_2_3_3.htm.....S.62
- Figur 14 av vektskål som ligner på den funnet i graven fra Havsteinen, Herøy I
 Nordland (A4295, T15297). Bilde hentet fra:
<http://www.dokpro.uio.no/Rygh/R476.jpg>.....S.64
- Figur 15 Syv bjørneklør: Ts 5338. . Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører
 Tromsø Museum, Universitetsmuseet.....S.67
- Figur 16. Fugle nebb (*Fulmarus glacialis*) fra Føre, Bø i Nordland (Ts 5338). Foto:
 Povl Simonsen. Foto tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet.....S.68
- Figur 17. Grønt romersk glassbeger fra kvinnegraven i Føre, Bø i Nordland (Ts 5338).
 Foto: Povl Simonsen. Foto tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet.....S.70

Forside figur: Kvinnegrav under utgravning fra Føre, Bø i Nordland (Ts 5338). Foto:
 Povl Simonsen. Foto tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet

Tabelliste

Tabell 1: Viser antall graver som er manns og kvinnegraver av det totale antallet, fra Troms og fra Nordland.....	s.44
Tabell 2: Gravtyper distubuert mellom kvinne og mannsgraver.....	S.47
Tabell 3 : Distrubusjonene av våpen i graver. Noen graver inneholder flere av sammengjenstand, alle disse er regisert i diagramet. To av knivene er usikkert om det er kniv eller saks og har derfor blitt regisert som beggedeler (se tabell 7 for mer informasjon).....	S.48
Tabell 4: Fordelingen av smykker i gravene. Flere graver kan inneholde flere av samme gjenstand og alle er resgistert i digarammet bortsett fra perler. Jeg har bare registrert hvor mange graver som inneholder perler siden antall perler varierer mye. (Se tabell 7 for mer informasjon).....	S.50
Tabell 5: Hverdagsgjenstander fordelt i gravene. Gjenstanden kan komme fra samme graver. To av saksene er usikre om det er kniv eller saks og har derfor blitt regisert som begge deler (se tabell 7 for mer informasjon).....	S.51
Tabell 6: Dyrebein fordelt mellom gravene. Det kan være flere bein fra samme grav. Det er registert anttal dyr og ikke antall bein. I bjørnens tilfelle er alle klørene regisert.....	S.53
Tabell 7:oversikt over materialet.....	S.54-55

1. Innledning

Kjønn er en faktor som man må ta hensyn til i arkeologiske analyser. I denne avhandlingen bruker jeg jernaldergraver fra Nord-Norge til å se på kjønn. Materialet har blitt brukt i flere tidligere analyser, men vinklingen på kjønn er et nytt perspektiv som jeg kan tilføye norrøn jernalderforskning i Nord-Norge. Det er flere arbeid som omhandler nordnorsk jernalder som tolker kjønn, men dette er gjerne implisitt i forhold til handel, hus, gård og arbeidsdeling. Men i disse sammenhengene er tolkningene av kjønn basert på flere antagelser enn analyser. Det har hittil ikke blitt gjort noen undersøkelser av det nordnorske jernaldermaterialet med hovedfokus på kjønn. Det er mange grunner for å bruke det arkeologiske materialet til å undersøke kjønn. For det første har det vist seg at kjønnsroller og kjønnsrelasjoner har mye å si for sosiale forhold. Etnografiske undersøkelser har vist at kjønnsforskjeller er grunnlaget for ulike relasjoner i et samfunn. Det er mange av disse ulikhetene som man kan se i det arkeologiske materialet og man har som arkeolog mulighet til å undersøke kjønn nærmere.

1.2. Problemstilling

Jeg skal i denne oppgaven skrive om gravmaterialet fra jernalder i Nord-Norge. Materialet er hentet fra Nordland og Troms. Finnmark har ikke blitt med i oppgaven fordi jeg har valgt å fokusere på det norrøne samfunnet og det er få norrøne graver i Finnmark som passer kriteriene til denne oppgave. Det er skrevet mye om jernalder både i øst, vest, sør og nord i Norge. Det er fortsatt mange perspektiver som ikke har blitt undersøkt ennå. Hovedfokuset i denne oppgaven er å bruke gravmaterialet til å undersøke kjønn. Dette vil si at jeg skal fokusere på både skjelettet og gjenstanden. Det er mulig å bruke gravutforming til å si noe om for eksempel status, men de fleste gravene var skadet eller så er det ingen informasjonen om gravformen tilgjengelig. Derfor blir gravutformingen i de tilfelle jeg har informasjon om dette en del av analysen på lik linje med resten av materialet.

Jeg skal se om det er mulig å identifiseres noen kjønnlige forskjeller ved materialet. Ut fra dette håper jeg å kunne gi et bedre bilde av hvordan forskjellene mellom kjønn har gitt utslag i gravene. Mange samfunn har forskjeller mellom mennesker som har blitt bygget på og legitimert av kjønnsforskjeller, men det er forskjellige måter å gjøre dette.

Selv om alle har et forhold til kjønn, har alle en forskjellig opplevelse av å leve i et kjønnlig samfunn. Måten jeg vil analysere det arkeologiske materialet på, er å se på forholdet mellom gravgods og det biologiske kjønn.

Det er lite som er gjort med kjønn i jernalderen fra Nord-Norge. Dette kan komme av at kjønnsforskning i arkeologi fortsatt er en relativt ny retning (Bertelsen, Lillehammer og Næss: 1987, Gilchrist, 1999) og at det har vært et større fokus på bosetning ved store utgravninger slik som den på Kveøya, Harstad (Arntzen og Sommerseth 2009). Etter at kulturminneloven har blitt strengere, er det blitt vanskeligere å få frigitt kulturminner og dermed er det færre forskningsbaserte utgravninger enn forvaltingsutgravninger. De fleste utgravningene som gjennomføres i dag er forvaltingsgravninger og da er det ikke forskning som er bakgrunnen for hva som graves ut, men heller et behov for bevaring. Før kulturminneloven var det mindre kontroll av kulturminner, men allerede i 1905 kom den første loven om bevaring av kulturminner. Dermed var mange store gravhauger undersøkt. Dette har man mindre mulighet til å gjøre på samme måte i dag. Dette er en av de mange grunnene for at det ikke blitt gjort noen omfattende undersøkelse av kjønn på jernaldermaterialet i Nord-Norge.

Typologisering er grunnlaget for faget arkeologi. Det å lage systemer og kategorier av materiale er nyttig i flere sammenhenger; for eksempel i graver der man ikke har skjeletter. Da blir gjerne gjenstander delt inn i kvinnelig og mannlig. Disse gjenstandene har tradisjonelt blitt brukt til å kjønnsbestemme graver. Det viktige spørsmålet er om de tradisjonelle inndelingene av gravmaterialet samsvarer med det biologiske kjønn til levningene. Det er flere tilfeller der arkeologer har identifisert graver som mannlige eller kvinnelige basert på gravgodset og det senere har vist seg at levningen var av det motsatte kjønn. Det viser at man ikke kan stole på graver som har blitt kjønnsbestemt av gjenstandsmaterialet. Det er heller forholdet mellom gjenstands materialet og skjelettet som kan gi bedre innsikt i kjønn. Det er flere spørsmål som er aktuelle slik som er det riktig slik kjønnsroller tradisjonelt har blitt fremstill ved at mannen var den aktive og beskyttende, mens kvinnen på den andre siden var passiv. Kan det også være slik at jernaldersamfunnet har vært er variert enn det vi ofte antar. Det har ikke nødvendigvis bare eksistert kvinner og menn, men det kan for eksempel ha eksistert personer som befinner seg utenfor eller mellom de klassiske kjønnskategorier. Gjenstander som tradisjonelt blir identifisert som mannlig, slik som jakt- og fiskeutstyr, har blitt funnet i

kvinnegraver. På den andre siden er det også funnet mannegraver med tradisjonelle kvinnegjenstander slik som vevesverd og stekepanner (Rabben 2002).

1.3. Det arkeologiske materialet

Hovedkilden for denne oppgaven er hentet fra utgravningsrapporter og arkiver. Jeg har basert meg på tidligere arbeider fra arkeologer og humanosteologer. Informasjonen om det arkeologiske materialet har jeg fått fra Tromsø Museums topografisk arkiv, Tromsø Museum - arkeologisk hovedkatalog, Vitenskapsmuseet - arkeologisk hovedkatalog og Oldsaksamlingens (KHM) hovedkatalog. Informasjon om kjønnsbestemmelsene har jeg fått av Per Holck ved Anatomisk institutt i Oslo. Ut fra informasjonen jeg har om gravene har jeg valgt ut 46 graver som alle inneholder et kjønnsbestemt skjelett og gravgods. En stor del av materialet ble utgravd tidlig på 1900-tallet og har dermed andre dokumentasjonsstandard enn de det som finnes i dag. Et problem som har oppstått i forbindelse med dateringene av gravene er at mange av gravene er datert generelt til jernalderen. Jeg fikk problemer med å få nok materiale til en oppgave da jeg prøvde å snevre inn tidsperioden til eldre eller yngre jernalder, siden det var så mange som var datert til kun jernalder. Derfor tar oppgaven for seg hele perioden jernalder. Dette er en periode på 1000 år og man kan ikke se på dette som en homogen periode, men det er fellestrekk og det arkeologiske materialet er forholdsvis enhetlig, med noen unntak.

1.4. Oppgavens oppbygning

Kapittel 2 er en kort forskningshistorie om hvordan kjønn har blitt behandlet i det nordnorske jernaldermaterialet. Kjønn har ikke alltid blitt vektlagt, men blir på flere steder likevel nevnt. Kapittel 3 tar for seg kjønnsforskningens utvikling, biologisk kjønn, sosialt kjønn og kjønn i gravskikk. Dette kapittelet skal vise hva som er grunnlager og basisen for analysen av materialet. I kapittel 4 har jeg presentere materialet på en oversiktlig og kort måte. Mer utfyllende informasjon om materialet er i appendiksen som inneholder en oversikt over alle gravene. Analysen blir presentert i kapittel 5 og kapittel 6 er en oppsummering og avslutning av oppgaven.

2. Forskningshistorie

Denne forskningshistorien tar sikte på å gjøre tidligere undersøkelser av kjønn i jernaldergraver tydeligere. I gravforskningen er kjønn et av de første spørsmålene som blir stilt angående den gravlagte personen. Det er gjort lite med å kjønnsbestemme skjelettlevninger i jernaldergraver og det er ikke alle graver som inneholder skjelettlevninger. Derfor er den vanlige måten å brukes gravgodset som er lagt med den gravlagte til å kjønnsbestemme den gravlagte. Det er generelt våpen som knyttes til menn, mens kvinners gravgods består av smykker og gjenstander for husarbeid (Holand 1989:73). Det er kriteriene for denne kjønnsbestemmelsen som er interessant for denne oppgaven. Hvordan har spørsmålet om kjønn blitt behandlet i Nord-Norge fra de tidligste arbeidene med graver frem til i dag. Dette kapittelet blir delt inn i to hoveddeler, tidlig jernalderforskning, og nyere forskning på jernaldergraver med fokus på kjønn.

På 1970- og 1980-tallet ble arkeologenes interesser flyttet fra undersøkelser av graver til undersøkelser av boplasser. Dette kommer av troen på at kunnskap om felles områder kan gi bedre forståelse for samfunn enn analyser av individuelle graver som ofte bare gir informasjon om samfunnseliten. Dermed ble det gjort lite med graver utenom forvaltningsgravninger. På midten av 1970-tallet ble det også ansatt flere arkeologer ved Tromsø museum slik at det ikke lenger var kun en arkeolog som måtte ta seg av alle oppgavene. Konsekvensen av at det ble et større arkeologisk forskningsmiljø, var at det ble et større mangfold av temaer og innfallsvinkler som ble tatt opp. I overgangen mellom 1970-tallet og 1980-tallet begynte man i Norge i større grad å problematisere kjønn (Dommasnes 1992: 2).

2.1. Tidlig jernalderforskning i Nord-Norge

1800-tallet har i Norsk arkeologi blitt kalt ”gravhaugperioden” begrunnet av det omfattende arbeidet som ble gjort med innsamling av materiale som hovedsakelig kom fra gravmateriale. Gravhauger er kulturminner som er synlige i landskapet og har vært av stor interesse for lokalbefolkningen og arkeologer. I tillegg var det stor interesse for typologisering av funn og graver en viktig faktor for dateringer og kategorisering. Det tidlige arbeidet ble også utført på flatmarksgraver, men i mindre omfang siden disse er vanskeligere å se. Før arkeologer med akademisk trening fattet interesse for Nord-Norge

ble oldsaker funnet under pløying eller ved tilfeldigheter. Lokalbefolkningen fant gjerne fine ”ting” som de sendte til museer. Disse gjenstandene ble ofte sendt til museum i Sør-Norge eller solgt før kulturminneloven kom i 1905. Før landsdelsmuseene ble opprettet ble mye av materialet ble sendt til København der det var planer om å lage et Oldnordisk museum som skulle være et felles museum for Skandinavia, men museet ble aldri ferdigstilt (Bruun 2007:4, Holand 1989: 31, Nicolaissen 1924: 6, Trøim 1999:21).

Den første utgravingen som ble utført i Nord-Norge ble utført av Anders Georg Nordvis på 1850-tallet. Han var en lokal handelsmann som hadde arkeologisk erfaring fra København. Nordvis gravde blant annet ut samiske urgraver på Mortensnes i Varanger. I 1872 ble Tromsø museum åpnet og ikke lenge etter, i 1874, ble ”Den historisk-antikvariske avdeling” en egen avdeling. Hans Thøger Adolph Winther var den første bestyreren av avdelingen fra 1874 til 1877. Stillingen som bestyrer var en deltidsstilling og Winther fungerte som lærer ved siden av. Mens han var bestyrer samlet han inn oldsaker og registrerte forninner. Han skrev flere lærebøker om historie som ble brukt av barne- og ungdomsskoler. Hans Jacob Horst etterfulgte Winther som bestyrer for Tromsø Museum og han var også lærer ved siden av stilling. Horst fortsatte Winthers arbeid med registreringer av forninner og innsamling av oldsaker hele perioden han var bestyrer fra 1877 til 1880 (Bruun 2007: 5, Holand 1989:32, Sjøvold 1962:2).

I 1880 overtok Nicolaissen stillingen som bestyrer og fram til 1924 utførte han mange utgravninger, registreringer og innsamlinger i hele Nord-Norge. Nicolaissen var på lik linje med sine forløpere lærer ved siden av å være bestyrer. Nicolaissens mål var å registre alt av materiale i Nord-Norge. I 1892 regnet han arbeidet som fullstendig. Nicolaissen utførte flere utgravninger på jernaldergraver der hovedfokuset var på gravhauger, men han gravde også noen flatmarksgraver. Dessverre blir materialet som Nicolaissen gravde ut lite brukt i dag, på grunn av dårlig dokumentasjon av utgravningene. Utgravningsteknikken ble lite beskrevet, men den besto av, der det er beskrevet, å grave en sjakt gjennom gravhaugen og innsamle det som ble funnet. Det var sjeldent det var arkeologen som gjorde den fysiske utgravningen slik det er i dag. De tidligste arkeologene ansatte gjerne lokale til å utgrave mens de selv observerte (Holand 1989:32, Sjøvold 1962:2).

Nicolaissens beskrivelser av gjenstandene er detaljert og systematisk i katalogene og rapportene. I hans publiserte arbeid i Tromsø museums årshæfter tolkes det generelt lite om kjønn og han forklarer veldig lite om bakgrunnen for hans tolkninger av kjønn. I tekstene kommer det likevel frem fortolkninger av materialet. I et forsøk på å forklare den nordnorske gravskikken fra eldre jernalder skriver Nicolaissen at høvdingen og krigeren ble begravd: (...) ”*med sine vaaben, bonden og haandverkeren, fiskeren og sjømanden med de redskaper og det verktøi som har hørt med til hans daglige dont, ofte ogsaa med vaaben, kvindere med smykker, tildes av ædle metaller og med gjenstande som har hørt til deres huslige arbeider*” (Nicolaissen 1923: 10). I et tilfelle som han beskriver passer ikke disse kjønnsrollene med hva han finner i en gravhaug. Sommeren 1901 utgravde Nicolaissen flere gravhauger på Bø i Vesterålen i en av haugene fantes eldre jernalder gjenstander og rester av et skjelett. Gjenstanden blir av Nicolaissen sett på som kvinnelig slik som ringspenne av bronse, smykkenål av bronse og håndsnellehjul av klebersten, men det ble også funnet et stykke av et enegget sverdblade. Nicolaissens sier om sverdstykket: ”*Det kan dog være et spørsmål om det har vært brukt som sverd. I ethvert fald har kun dette stykke, ikke hele bladet været nedlagt i graven, som er en kvindegrov*” (Nicolaissen 1911: 82). Nicolaisen, Winther og Horst registrerte til sammen ca 3500 gravhauger og gravde ut 870 av dem. (Bruun 2007: 5).

Etter Nicolaissens død i 1924 var konservatorstillingen ved Tromsø museum ubesatt frem til sommeren 1936 da Gutorm Gjessing ble ansatt (Gjessing 1935 b: 5). Gjessing arbeidet mye med jernalder i Nord-Norge. Han skrev blant annet om overgangen fra steinalder til jernalder i Finnmark (Gjessing 1935 a). Arbeidene til Gjessing tar for seg teknologiske aspekter ved jernalderen, men ser ikke nærmere på jernaldersamfunnet. I arbeidet om overgangene til jernalder i Finnmark konsentrerte Gjessing seg om jernet, spesielt utvinning av jern og de teknologiske mulighetene som den nye oppdagelsen førte med seg. Det blir ikke lagt vekt på hvordan jernet har påvirket samfunnet (Gjessing 1935 a). I de senere arbeidene gjennomfører Gjessing samme type teknologisk studie av båtfunnene fra Kvaløya i Troms og korsformede spenner (Gjessing 1934, Gjessing 1935 b). Kjønn blir ikke nevnt men betegnelsen mannsgrav og kvinnegrav blir brukt. Disse betegnelsene blir av Gjessing bare brukt i beskrivelse av graver som andre har kjønnsbestemt. Dermed blir det heller gitt ikke noen forklaring på hvorfor gravene har blitt kjønnsbestemt slik som de er (Gjessing 1935 b: 61). I tekstene til Gjessing virker det som han ikke bryr seg nevneverdig om kjønn. Den siden av

X	X	Beinkam
	X	Bein (hår)nål
	X	Metall (hår)nåler
	X	Perler
X		Belte
X	X	Kniv
	X	Spinnelodd
	X	Finger ring
X	X	Bryne
X		Øks
X		Sverd
X		Spyd
X		Skjold
X		Pilspisser
X		Saks
	X	Nøkkelringer
	X	Nøkkel
Figur 1: Sjøvolds analyse av gravmateriale. X betyr at det er funnet minst én i enten kvinne eller mansgrav (Sjøvold 1962: 136-212, Sjøvold 1974: 195- 325).		

samfunnet har ikke interessert ham og dermed blir det ikke nevnt. Samfunnet har heller ikke blitt viet mye tid i de arkeologiske tekstene, men Gjessing skriver i større grad om samfunn senere da han konverterte til enografi.

Thorleif Sjøvold var en kort stund fra 1946 til 1950 ansatt ved Tromsø museum. I denne perioden startet han arbeidet med jernalderen i Nord-Norge. Sjøvolds arbeid akkumulerte i verket *The iron age settlement of arctic Norway*, som er i to bind. Det første ble utgitt i 1962 og omhandlet eldre jernalder mens bind to om yngre jernalder ble utgitt i 1974. De to bindene var ment som et samleverk for jernalder i Nord-Norge og Sjøvold mente selv at verkene var komplette (Sjøvold 1974:1). Sjøvold valgte å bare ta med funn i analysen som kan dateres rimelig nøyaktig. Dette fører til at mye tidligere arbeid, av blant annet Nicolaissen, ikke er med i analysen (Sjøvold 1962: 136). Da Sjøvolds analyse ble laget hadde det ikke vært noen større undersøkelser av

boplasser fra eldre jernalder i Nord-Norge. Dermed ble analysen basert på gravmaterialet, som i første omgang er gravhauger, siden det bare var tre kjente og fem mulige flatmarksgraver. Sjøvold mente selv at graver gir lite informasjon om jernalder samfunnet. I bind I brukes plasseringen av gravene til å indikere hvor det har vært bosetninger. Tanken er at der det er graver må det ha oppholdt seg mennesker (Sjøvold 1962: 139-140). I diskusjonene av jernalder blir ikke kjønn tatt opp selvstendig, men i analysen av gjenstander blir noen definert som kvinnelige eller mannlige.

Basen for dette er funnkontekst. Et problem som dukker opp ved denne type analyse er at graver blir kjønnsdeterminert av gjenstander, mens gjenstandene blir kjønnsbestemt på bakgrunn av gravens kjønn. Dette kan bli problematisk, men Sjøvold har ikke sett nærmere på kjønn, og dermed har ikke problemstillingen blitt analysert (Sjøvold 1962: 136-212). Et eksempel på dette er perler som har blitt definert som et sikkert tegn på

kvinner. I senere tid har det vist seg at perler dukker opp i mannsgraver, men perler er likevel definert som kvinnelige (Hjørungdal 1991: 71-72). Sjøvolds definisjon av gjenstander som er kvinnelige og mannlige har blitt brukt av senere arkeologer og basisen for det nordnorske materiale. I tabellen over ,figur 1, er et forsøk på å oppsummere enkelt hvilke gjenstander Sjøvold har kjønnsdefinert. I analysen er det flere gjenstander, slik som våpen og brosjer, som ikke blir kjønnsbestemt som kvinnelig eller mannlig (Sjøvold 1962: 136-212).

Perler er i følge Sjøvold en sikker indikasjon på en kvinnegrav. Det er ikke uvanlig å finne perler i mannsgraver fra yngre jernalder, men i eldre jernalder i Nord-Norge finner man ikke perler i mannsgraver. Det er ikke alltid mulig å kjønnsbestemme graver, men det er aldri funnet perler i mannsgraver som har blitt sikkert kjønnsbestemt (Sjøvold 1962:176-177).

Beinkammer dukker opp i både manns- og kvinnegraver, men nåler som mulig er brukt i håret finner man i kvinnegraver. Sjøvold sier om beinnålene at "*it is probably needless to say that the pins belong exclusively to women's equipment*" (Sjøvold 1962: 184). Det meste av personlige og dekorerte gjenstander har tilhørt kvinner, men belter er et unntak. Beltene som har blitt funnet var rikt dekorerte (noen med metall dekor) og tilhørte menn. Med beltene er det funnet ringer som gjenstander var festet i. Dette er små personlige gjenstander som toalettsaker og fyrtoy. Det er ikke funnet nøkler eller nøkkelringer i tilknytning til belter. Det er mulig at nøkler og nøkkelringer er kvinneutstyr, men i kvinnegraver har ikke de ikke blitt funnet sammen. Sjøvold mener at nøklene er et tegn på at kvinner har hatt høy status i hjemmet (Sjøvold 1962: 187-188).

Kniver blir funnet i lik fordeling mellom manns- og kvinnegraver. Sjøvold skriver at kniver har vært en gjenstand som ble brukt i mange typer arbeid og er veldig anvendelig. Bryne har blitt funnet i både manns- og kvinnegraver, men hovedsakelig i mannsgraver. I motsetning til kniver og bryne finnes spinnelodd bare i kvinnegraver (Sjøvold 1962: 207-209). Sjøvold uttrykker overraskelse over at sakser bare har blitt funnet i mannsgraver, men det er ikke funnet mange eksempler av sakser. Øks er i likhet med saksene et mannsverktøy (Sjøvold 1962: 209). Sjøvold skriver om kjønn, men det er ikke et tema som har blitt viet mye plass i han verk. Holdningene omkring kjønn kan

tolkes som at Sjøvold har antatt hva som er kvinnelig og mannlig på basis av sine egne idéer om kjønn. Kjønnsgrensningen og teksten kan vise at kjønnsgrensningen stammer fra tiden han levde og dette har blitt overført til hans forståelse av jernalderssamfunnet. I likhet med Sjøvold har Gerd Stamsø Munch (1977) arbeidet mye med jernalder, særdeles har Borg i Lofoten fått mye oppmerksomhet. Jernaldergraver har ikke vært et sentralt tema for Stamsø Munchs analyser av jernalderen. Hennes fokus er på boplasser. I en artikkel i Ottar blir temaet likevel tatt opp. I artikkelen ser Stamsø Munch på gravskikken i nordnorsk jernalder. I denne sammenhengen nevnes ikke kjønn individuelt, men kjønn nevnes kort. I teksten kommer det frem at Stamsø Munch i likhet med Sjøvold ikke problematiserte kjønnsgrensningene. Oppfatningen av kjønn er at menn gravlegges med sine våpen, mens kvinner får med seg sine smykker (Stamsø Munch 1977:24). Det påpekes likevel at det ikke bare var kvinner som bar smykker, men det er mindre og sjeldnere. Hun påpeker også kam og personlige gjenstander har tilhørt både menn og kvinner (Stamsø Munch 1977: 25). I en beskrivelse av en grav fra Føre, Bø i Vesterålen, skriver Stamsø Munch *"En ung mann ble gravlagt med alle sine våpen. Over seg har han fått skjoldet..."* (Stamsø Munch 1977: 19). Stamsø Munch nevner at en tom grav kan være et minnesmerke over den døde. Teorien fremsatt er at det var mange som forsvant på havet og derfor har det blitt funnet mange tomme graver (Stamsø Munch 1977: 21-22).

Havet har antageligvis spilt en stor rolle for jernalderssamfunn i Nord-Norge, både økonomisk og kosmologisk. Det er derfor merkelig at det er veldig få fiskeredskaper som har blitt funnet i jernaldergraver. Grunnen for dette kan være at fiske ikke har blitt verdsatt på samme måte som jordbruk. Stamsø Munch påpeker at det også er funnet få fiskeredskaper i jernaldergraver i resten av landet (Stamsø Munch 1983:29).

Den tidlige forskningen som har blitt representert av Nicolaissen, Gjessing, Sjøvold og Stamsø Munch skisserer et bilde av kjønn som er basert på at kjønn ikke har vært av interesse. Kvinner generelt har ikke blitt viet mye tid. Det er menn som ble sett på som pådriveren for samfunnsutvikling og kvinner som de passive som ikke har gjort så mye mer enn å passe huset og bære smykker.

2.2. Nyere forskning på jernaldergraver med fokus på kjønn

Det er gjort lite med kjønnsforskning i Nord-Norge i nyere tid. I motsetning er det gjennomført flere analyser av kjønn i jernalder med spesielt fokus på jernalder i Sør-Norge. Det er gjort kjønnsanalyser på samisk materialet men de kan ikke overføres til jernalder materialet derfor vil jeg heller presentere noen av analysene fra Sør-Norge. Trond Løken (1987) har sett nærmere på om utformingen av jernaldergraver kan relateres til kjønn. Han prøver å se om det er det forskjeller mellom kvinne- og mannsgraver i størrelse og utforming. Grunnlaget for analysen er materiale fra Østfold og Vestfold. Kjønnbestemmelsen er gjort på bakgrunn av gjenstands materiale der våpen blir karakterisert som mannlig, mens perler og spinnelodd er kvinnelig. Løken har i motsetning til andre som har arbeidet med jernaldergraver sett på det utvendige konstruksjonene og ikke det innvendige gjenstands materialet. Det er størrelsen, konstruksjonene og utformingen av graven som har blitt studert, ikke gjenstandene og skjeletter (Løken 1987: 53-54). Løken påpeker at det ikke er mulig å bevise at kjønn har hatt betydning for utformingen av graven, men at det er en mulighet (Løken 1987: 59).

I rundegravhauger har Løken sett på diameteren av gravene. Mannsgraver har større diameter enn kvinnegraver i både eldre og yngre jernalder. At graver har mindre diameter betyr ikke at det har blitt lagt lite arbeid inn i konstruksjonene. De gravene med liten diameter er gjennomsnittlige høyere enn gravene med stor diameter. Dermed er kvinnelige graver høyere enn de mannlige gravene (Løken 1987: 60-61). Løken har i tillegg regnet ut volumet av gravene for å kunne se på hvor mye arbeid som det har blitt lagt i graven. Gjennomsnittlig har mannsgraver større volum enn kvinnegraver. For å regne ut arbeidsmengden har Løken definert en arbeidsdag som 8 timer og at man klarer å fylle mellom 0.1m^3 og 0.2m^3 per time. Løken har tatt utgangspunkt i at det er 4 menn som har arbeidet. Løken har kommet frem til at det ble lagt mer arbeid i mannsgraver enn kvinnegraver i eldre jernalder. I yngre jernalder synker arbeidsmengde so ble brukt til å konstruere gravene. I eldre jernalder har det blitt brukt gjennomsnittlig mellom 5 og 4 dager mer på å bygge mannsgraver enn på kvinnegraver (Løken 1987: 61- 62). Løken argumenterer for at forskjellene på arbeidsmengden og størrelsen i eldre jernalder kommer av forskjeller i samfunnet. At det blir mindre forskjeller i yngre jernalder viser at det har blitt større sosial likhet i denne perioden. At det på kvinnegraver har blitt brukt mindre arbeid tolker Løken som at kvinner har hatt en sosialt lavere status, men at kvinner får høyere status i yngre jernalder (Løken 1987:62). Løken ser i tillegg på

forskjellen i konstruksjonene av gravhaugen. I langhauger er det en overvekt av kvinner som er gravlagt. Dette tolkes som at langhaugen er en symbolsk representasjon av hus, som er kvinners domene (Holand 1989: 80, Løken 1987: 62).

I sin magistergradsavhandling fra 1989, *Graver og samfunn*, tar Ingegerd Holand for seg samfunnsutvikling og organisasjon i Nord-Hålogaland i jernalderen. I denne sammenhengen ser Holand nærmere på kvinne- og manssgraver. For eldre jernalder brukes Sjøvolds (1962) klassifisering av gjenstander, mens for yngre jernalder ble arbeidene til Løken (1987), Dommasnes (1982,1987) og Solberg (1985) brukt som kilde, selv om disse arbeidene er basert på materiale fra Sør-Norge (Holand 1989: 70-72). Siden det er gjort så få undersøkelser av skjelettmaterialet, er det gjenstander som står for kjønnsbestemmelse av graver. Dette kan føre til problemer siden det er den allmenne oppfattelsen av hvilke gjenstander som hører til hvert kjønn som regjerer og dermed blir det vanskelig å kritisere. Dette blir en selvoppyllende virkning som selvforsterker konklusjonene. Likevel er kjønnsbestemmelse på bakgrunn av gjenstander ansett som sikker. Den klassiske inndelingen er at alle graver med ett eller flere våpen unntatt dolk er manssgraver. Verktøy for smed, snekker og jordbruk unntatt sigd anses også som sikre indikatorer for manssgraver. Mens graver med en eller flere koniske eller ovale spenner, fem eller flere perler og/eller tekstilredskaper er kvinnegraver. Det man ubevisst sier er at menn arbeidet, mens kvinner brukte smykker og lagde tekstiler (Holand 1989:73).

Det er ikke alle graver som er lette å kjønnsbestemme. Med dette menes graver som inneholder få gjenstander som dermed lite å basere sine antagelser på. Gjenstander kan kjønnsbestemmes uten konteksten og ved å se på hver enkelt gjenstand kan man gi de samlede gjenstandene fra en grav en sikrere kjønnsbestemmelse. Der gjenstandene indikerte både kvinne og mann er det den som har sterkest korrelasjon som antas som sikker. Holands undersøkelser viser at jo flere graver som kjønnsbestemmes, på basis av gjenstandsmaterialet, øker antallet kvinnegraver. En sannsynlig begrunnelse for dette er at kvinnegraver ikke er like markerte som manssgraver med gjenstander. Løken på den andre siden mener manssgraver er underrepresentert fordi det ikke var like vanlig å legge med våpen eller redskaper i manssgraver som det var å gi kvinnene spinnehjul og smykker. Holands analyser viser også at forholdet mellom manss og kvinnegraver var

1:1 i eldre jernalder, men at dette endret seg i yngre jernalder der forholdet er to mannsgraver for hver kvinnegrav (Holand 1989:73-77).

Dommasen (1988) på sin side påpeker at elementer i begravningene som er krevende og som er sjeldne, forekommer i gode jordbruksområder i vikingtiden. Likbehandlingen viser ingen signifikante forskjeller mellom kjønnene, men båtbegravelser og dyrebein i graven var vanligere for kvinner. Dette tolker Dommasen som at kvinner har høyere status i jordbruksområdene. En forklaring på dette og at kvinner oftere ble gravlagt i langhauger enn menn kan være at kvinner i disse periodene hadde større ansvar over gårdsdriften, mens mennene var til sjøs eller forsvant på havet. Dommasens konklusjon er at rike kvinnegraver indikerer rike menn. Kvinner fikk høyere sosial status når de tok over mannlig arbeid og ansvar. Men i Nord-Norge var kvinner mer selvstendige enn i resten av Norge. Dommasnes mener at kvinner i Nord-Norge har hatt høyere status enn de fra sør i landet. Dette begrunnes av at det er flere kvinnegraver i Nord-Norge enn det er registrert i resten av landet. (Holand 1989: 8, Dommasnes 1988:76). Holands analyser viser at langhauger er knyttet til kvinner, men ikke isolert til kvinner. Analysen viser også at rundhauger er knyttet til menn i de undersøkte områdene. Det viste seg også at graver under 10m i diameter ofte er mannlige, mens de med diameteren over 10m er kvinnelige. Holand tolker dette som at kvinner som ble gravlagt var fra de øverste sosiale lagene gjennom hele jernalderen. Til forskjell fra kvinner ble også menn fra lavere sosial lag gravlagt i yngre jernalder (Holand 1989: 87).

Tove Hjørungdal (1991) har brukt jernaldermaterialet fra Møre og Romsdal fylke i hennes analyse av kjønn. Det var få arbeid som problematiserte kjønn og kvinner. Derfor ønsket Hjørungdal spesielt å se nærmere på kvinners rolle i jernalderen (Hjørungdal 1991: 18, 26). Når det er snakk om jernaldersamfunn er det i mange tilfeller høvdingdømme som er antatt å være den samfunnets sosiale oppbygging. Teorier omkring høvdingdømme baserer seg mye på gravmateriale. En tolkning av gravmaterialet i denne sammenhengen er at kvinner på lik linje som menn kunne blir høvding. Dette er basert på de mange rikt utstyrte, både kvantitativt og kvalitativt, kvinnegravene som er funnet. Et problem som Hjørungdal poengterer med teoriene rundt høvdingdømmene er at rikt utstyrte graver, både manns- og kvinnegraver, ikke har blitt problematisert. De fleste arbeidene er basert på kvantitative metoder. Begreper som rolle, status og posisjon er direkte produkt av kvantitativ vitenskap. I slike metoder har

kjønn en tendens til å forsvinne, metoden har potensial til å ikke kunne se på forskjeller mellom manns og kvinnegraver (Hjørungdal 1991: 63). Selv om det er flere problemer ved å bruke kvantitative metoder, bruker Hjørungdal metodene i sin analyse av materialet (Hjørungdal 1991: 67).

Hjørungdal hevder videre at arkeologiens begreper angående likestilling henger igjen fra 1970-tallet. Kvinner blir vurdert opp mot en mannlig norm. Det er menn som har definert premissene for samfunnskonstruksjon og kvinner. Kvinner må innta mennenes verdier og vurderinger for å kunne være likestilt. Mens kvinnenenes rolle i fortiden har forandret seg og utviklet seg i tid med forskningens utvikling er det få som har stilt spørsmål omkring menns rolle i verden (Hjørungdal 1991: 64). Det som tradisjonelt er oppfattet som mennenes sfære er definert som samfunnet (Hjørungdal 1991: 67).

Materialet som Hjørungdal har analysert er kjønnsbestemt ved hjelp av gjenstander, for det er gjort lite humanosteologiske undersøkelser. Selv der det er gjort humanosteologiske kjønnsbestemmelser er det en tendens at man ser bort fra disse resultatene og heller baserer sine analyser på gjenstandene (Hjørungdal 1991: 70). Hvis man skal kjønnsbestemme graver på basis av gjenstander, må det være gjenstander som det er funnet flere av. Man kan få feil resultat hvis man baserer seg på gjenstander som det er funnet få av. Hjørungdal nevner en større dansk humanosteologisk undersøkelse på materiale fra jernalder der det kom frem at flere gjenstander var assosiert med feil kjønn eller funnet i både manns- og kvinnegraver. Undersøkelsen viser at våpen (inkludert øks og kniver) og rideutstyr bare er funnet i mannsgraver, mens spinnehjul og spinnekrok kun er funnet i kvinnegraver. Gjenstander som synåler og perler, som ofte er definert som kvinnelig, finnes i både manns- og kvinnegraver. Spillebrikker fra romertiden er funnet eksklusivt i mannsgraver; fra hele jernalderen er spillebrikker definert som mannlig. Fingerringe og ankelringe, som har vært definert som kvinnelig, er felles for begge kjønn. Perler har blitt funnet i flere graver som er sikkert definert som mannlig, selv om perler finnes i flest kvinnegraver. Denne undersøkelsen viser at det som er definert som mannlig og kvinnelig gravutstyr har større variasjon. Man skal være forsiktig med å overføre undersøkelsens resultater til nordnorsk materiale, men det viser at ved å utføre flere humanosteologiske undersøkelser kan man få bedre forståelse for kjønn (Hjørungdal 1991: 71-72).

2.3. Oppsummering

I Nord-Norge har det vært gjort generelt lite med jernaldergraver etter skillet i forskningstradisjonen. Den tidlige forskningen som har blitt representert av Nicolaissen, Gjessing, Sjøvold og Stamsø Munch skisserer et bilde av kjønn der det er menn som ble sett på som pådriveren for samfunnsutvikling og kvinner som de passive. Den kjønnsbestemmelsen som ble laget ut i fra denne typen tankesett, spesielt Sjøvolds, har blitt basisen for senere forskning. Sjøvolds arbeid med nordnorske jernaldergraver var så omfattende at det fortsatt er et verk som brukes aktivt av arkeologer i dag.

På 1970-tallet skjedde det flere endringer i samfunnet som har påvirket arkeologien. Likestillingsspørsmålene som ble stilt på 1970-tallet førte til at det var flere arkeologer som begynte å stille spørsmål ved den mannsdominerte arkeologien. Hvor var alle kvinnene mens menn var i krig og på jakt? Dermed begynte man å få et mer nyansert syn på kjønn i arkeologien gjennom arbeidene til Løken, Holand, Dommasnes og Hjørungdal. Disse tar for seg forskjellige aspekter ved jernalderforskningen for å kunne se nærmere på kjønn. Løken ser på de ytre strukturene til gravhauger i et forsøk på å korrelere forskjeller til kjønn. Hjørungdal ser på hvordan kjønnene har blitt behandlet og hvilke premisser som er lagt til grunn for kjønnsbestemmelsene. Nyere undersøkelser har vist at kjønnsbestemmelser fortsatt trenger å forskes på. Holand har sett nærmere på forholdet mellom manns- og kvinnegraver. De gravene som ikke er blitt sikkert kjønnsbestemt er også en viktig kilde. Når man ser på de gravene som ikke inneholder de sikre indikatorene, endres bildet for forholdet mellom kjønnene. Det viser seg at når flere av de usikre gravene blir kjønnsbestemt, er det flest kvinnegraver som dukker opp, siden mannsgraver er enklere å kjønnsbestemme på bakgrunn av færre gjenstander. Dette retter opp bildet av at kvinner er underrepresentert i jernaldergraver. Dommasnes på sin side har undersøkt flere aspekter ved jernalderbegravinger. Hun konkluderer med at kvinner har hatt høy status i jordbrukssamfunn. Dette kommer av at kvinnene overtok menns arbeid og ansvar når mennene var borte fra gården. Dommasnes mener at kvinner i Nord-Norge har hatt høyere status enn de fra sør i landet.

3. Tolkning av graver med kjønnsperspektiv

I dette kapitlet vil jeg presentere noen hovedtrekk ved utviklingen av kjønnsforskning innenfor arkeologien. En store del av kjønnsforskningene som vil bli viktig for kapitlet vil være skillet mellom biologisk kjønn (sex) og sosial kjønn (gender). Dette er disse to begrepene som legger grunnlaget for analysen av materialet ved at man kan studere det biologiske kjønn gjennom osteologiske kjønnsbestemmelser. Det sosial kjønn kan studeres gjennom det arkeologiske gjenstands materialet. Det er forholdet mellom sosialt og biologisk kjønn som kan gi et innblikk i den kjønnlig identitet. Deretter vil jeg gi en kort gjennomgang av den metodiske bakgrunnen for osteologisk kjønnsbestemmelse av skjeletterer. Videre vil jeg se på hvilken måte gravgods kan gi et innblikk i det sosial kjønn. Dette kapitlet vil forhåpentligvis gi et bedre innblikk til hvordan man kan få bedre forståelse for kjønn i jernaldere gjennom å se på graver. Det er relasjonen mellom det biologiske og sosiale kjønn som er viktig for denne oppgaven.

I arkeologisk forskning har graver og kjønn vært sterkt knyttet sammen. Det var i utgravninger av graver at man først stilte spørsmål rundt kjønn innenfor arkeologien. Kjønn legger grunnlaget for sosial organisering, det vil si at kjønn er en av de grunnleggende kategoriene man plasserer en person i. Det finnes ingen samfunn som ikke anerkjenner at det er biologiske forskjeller mellom kvinner og menn. Kjønnforskjeller er de grunnleggende forskjellene som ikke kan forklares gjennom andre skiller slik som klasse eller etnisitet (Skogstrand 2006: 109). I dag er kjønn i større grad en viktig del av forskning som har utviklet seg til å inkludere mer enn bare fysiske levninger. Kjønnforskning kan gi innsikt til et stort spekter av informasjon slik som biologi, kultur og samfunn. Selv om kjønn er noe alle forholder seg til betyr ikke dette at man opplever kjønnlige forskjeller likt. Det er ulike premisser for forståelsen av kjønn. Dette vil virke inn på hvordan man forstår kjønn i arkeologisk sammenheng. En må være kritisk til å overføre sin forståelse av kjønn som kommer fra dagens sosiale og kulturelle kontekst, til tidligere samfunn (Skogstrand 2006; 110).

3.1. Utviklingen av kjønnsforskning

I alle typer forskning vil man velge hvilken vinkling man vil ha på materialet, dette gjøres ved å sette begrensninger og kriterier, og innenfor disse satte rammene vil man tolke materialet. Arkeologer søker mot sannheten om fortiden, men også gjerne etter

perspektiver som man kan kjenne seg igjen i (Jakobsen 2008:8-9). Arkeologien var lenge mannsdominert både i at det var menn som forsket og det var menn som var hovedfokuset for forskningen. Å få frem kjønn i arkeologien ble kvinnenens kampsak (Arwill-Nordbladh 2005:21).

Kjønnforskning og feminisme har utviklet seg samtidig og er knyttet sammen på mange måter. I arkeologien ble ikke kjønn problematisert før kvinner ble en større del av forskningsmiljøet. Utviklingen i arkeologien hang sammen med utviklingen i resten av samfunnet, og innenfor feminismen snakker man gjerne om de tre bølgene. Dette er tre perioder de feministiske idealene og ideene har endret seg. Den første bølgen kom mellom 1880 og 1920, der kvinner fikk større rettigheter i samfunnet. Dette var innenfor politikk, utdanning og arbeid. Den andre bølgen kom på slutten av 1960-tallet der fokuset var de personlige rettighetene og likheter. Kvinner likestilles med mannen på områder som seksualitet, reproduksjon og i offentlig og privat sfære. Det ble også satt et større fokus på å finne grunner til at kvinner ble universelt undertrykket (Gilchrist 1999: 2).

Den andre bølgen kom på slutten av 1960-tallet der fokuset var de personlige rettighetene og likheter. Kvinner likestilles med mannen på områder som seksualitet, reproduksjon og i offentlig og privat sfære. Det ble også satt et større fokus på å finne grunnet til at kvinner ble universelt undertrykket (Gilchrist 1999: 2). Kvinner ble fremstilt som mor, datter eller husmor og dette var de eneste rollene for kvinner. Basert i den feministiske vitenskapskritikk innen arkeologi og andre fag begynte feministiske arkeologer å stille spørsmål om man kunne stole på tradisjonelle fremstillinger fortiden når den kun ble skrevet av menn. Fortiden legitimerer nåtiden og kan dermed misbrukes ved å hindre endringer eller undertykke kvinner, raser og samfunn. Datidens kvinnesyn førte til at kvinnelige arkeologer ønsket å nyansere bildet kvinnene i fortiden (Jakobsen 2008:8-9). Det var få arkeologer i denne perioden som fokuserte på kvinnens bidrag til fortiden og det var mannsyrker og lidenskaper som ble studerte mens kvinner gjerne ble marginalisert. Gjennom graver måtte arkeologer forholde seg til kjønn, men kjønn ble tolket på bakgrunn av datidens samfunn. Det ble ikke lagt vekt på kjønn for det ble sett på som en selvfølge at kvinners gravgods representerte familiene og mannens posisjon.

Et eksempel på denne måten å se på graver på er Oseberg graven, som er Norges rikeste kvinnegrav. To kvinner ble gravlagt sammen med et skip og mengder med praktgjenstander. Identitetene til kvinnene har blitt diskutert, men sannsynlig er det en mektig kvinne og en trelle. Fokuset skiftet fort fra kvinnene og over til det flotte håndarbeidet som hadde blitt laget av menn. Det var få forskere som fokuserte på ”dronningen” og disse konsentrerte seg om identiteten hennes. Hun ble fremstilt som kona til en mektig konge som likte kunst og seile korte turer med sitt flotte skip i det rolige vannet i indre Oslofjorden. Det skal sies at Osebergutgravningen ble utført i en tid der Norge var en ung stat og hadde behov for å rettferdiggjøre Norge som en selvstendig stat (Dommasnes 1992: 2).

Likevel ble ikke feministisk inspirert arkeologi alminnelig i Europa før på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet. De tidligste arbeidene med kjønn i Europa var i Skandinavia, og i 1979 ble det i Rogaland holdt et seminar om kjønn ”Var de alle menn?”. Artiklene fra seminaret ”Were they all men? An examination of sex roles in prehistoric society” ble ikke publisert før i 1987 (Bertelsen et al. 1987). Etter dette fikk kjønn mer fokus i arkeologien i Skandinavia (Bertelsen et al. 1987, Nelson 2006: 9, Whitehouse 2006:733-734).

Den tredje bølgen var inspirert av poststrukturalisme og postkolonialisme. Det ble sett mer på kulturer og symbolikk samtidig som det ble viktigere å undersøke ulikhetene mellom menn og kvinner. Gjennom dette ville de forstå kjønn bedre. Menn og kvinner ble ikke lenger kun separert av det biologiske kjønn, men heller hvordan man gjennom flere perspektiver oppfatter verden enten det er seksuelt, etnisk eller sosialt. Den store forskjellen mellom den andre og den tredje bølgen er at man har beveget seg bort fra fokuset på likhet mellom menn (Gilchrist 1999: 2- 3).

Det har vokst frem to retninger innenfor arkeologien som begge har røtter i feminismen. Arkeologisk kjønnsforskning har ønsket å gi kvinner og barn sin rettmessige plass i forhistorien. Denne retning bruker de anerkjente klassiske arkeologiske konsepter i sine analyser. Mens den andre retningen, kjønnlig arkeologi, har en sterkere base i feministisk kritikk i måten det forskes og presenterer materiale på (Engelstad 2001: 6004). Målet for begge retningene er å ”finne kvinner i der arkeologiske materialet”. Det er viktig å påpeke at selv om det er en overvekt av kvinner som jobber med

kjønnsforskning i arkeologi er det også mange menn som jobber med kjønnsforskning og det er flere som tar for seg menn i forhistorien (Voss 2000: 181-184). Det er også slik at kjønnsforskning i arkeologien ikke manipulerer datamaterialet til noe det ikke er for å kunne få fokusere mer på kvinner. Det handler heller om å stille andre spørsmål til materialet (Engelstad 2001: 6005).

Ut av og med feministisk kjønnsforskning har ”queer” teori vokst frem. Den tar i større grad for seg seksualitet og forskjellene mellom kvinner. Spesielt er det seksuelle minoriteter slik som homofile, lesbiske, biseksuelle, transeksuelle, prostituerte og flere. Disse gruppene har gjerne sett på seg selv som opposisjonen til det normale eller ”hetronormale” (Engelstad 2001: 6004, Voss 2000: 181-184). Jeg skal ikke gå mer inn på dette selv om ”queer” teori er et forskningsområde som er meget interessant. Fokuset vil heller ligge på forholdet mellom biologisk og sosial kjønn.

Det har vokst frem to retninger innenfor arkeologien som begge har røtter i feminismen. Arkeologisk kjønnsforskning har ønsket å gi kvinner og barn sin rettmessige plass i forhistorien. Denne retning bruker de anerkjente arkeologiske konsepter i sine analyser. Mens den andre retningen, kjønnlig arkeologi, har en sterkere base i feministisk kritikk i måten det forskes og presenterer materiale på (Engelstad 2001: 6004). Målet for begge retningene er å ”finne kvinner i der arkeologiske materialet”. Det er viktig å påpeke at selv om det er en overvekt av kvinner som jobber med kjønnsforskning i arkeologi er det mange menn også. Og det er flere som tar for seg menn i forhistorien (Voss 2000: 181-184). Det er også slik at kjønnsforskning i arkeologien ikke manipulerer datamaterialet for å kunne få fokusere mer på kvinner. Det handler heller om å stille andre spørsmål til materialet (Engelstad 2001: 6005).

Ut av og med feministisk kjønnsforskning har ”queer” teori vokst frem. Den tar i større grad for seg seksualitet og forskjellene mellom kvinner. Spesielt er det seksuelle minoriteter slik som homofile, lesbiske, biseksuelle, transeksuelle, prostituerte og flere. Disse gruppene har gjerne sett på seg selv som opposisjonen til det normale eller ”hetronormale” (Engelstad 2001: 6004, Voss 2000: 181-184). Jeg skal ikke gå mer inn på dette selv om ”queer” teori er et forskningsområde som er meget spennende. Fokuset vil heller ligge på forholdet mellom biologisk og sosial kjønn.

Etter at kjønn fikk større plass i arkeologien og samfunnet oppsto det et behov for å skille mellom biologisk kjønn (sex) og sosial kjønn (gender). Dette er ikke isolert til arkeologien, men innen for medisin, antropologi og osteoarkeologi oppsto det samme behovet (Arwill-Nordbladh 2005:25, Gilchrist 1999: XV, XViii,). Noe som er verdt å nevne er at dette skillet i første omgang oppstår i engelsk språklige land der det er et språklig skille mellom sex og gender. I mange andre land slik som Norge finnes det bare ett ord, kjønn (Engelstad 2001: 6002).

Biologisk kjønn og sosial kjønn er ikke synonymer og betyr ikke det samme. Sosial kjønn refererer til et individs sosiale identitet mens biologisk kjønn er personens biologiske identitet. De fleste samfunn både i nåtid og fortiden skiller mellom menn og kvinner på bakgrunn av det biologiske kjønn, men kriteriene for distinksjonene varierer. For arkeologer er det mulig å determinere biologisk kjønn gjennom undersøkelser av skjelettet. Gjennom materiell kultur (gjenstander) kan man identifisere det sosiale kjønn (Sofaer 2006b: 155, White 2000: 362).

3.2. Biologisk kjønn

Biologisk kjønn er et begrep som omhandler det biologiske forskjeller mellom menn og kvinner slik som hormoner, kromosomer, kjønnsorgan og morfologisk forskjeller på skjelettet. Biologisk kjønn blir determinert ved å observere fysiske karakteristikk ved en person. Biologisk kjønn er et begrep som omhandler det biologiske forskjeller mellom menn og kvinner slik som hormoner, kromosomer, kjønnsorgan og morfologisk forskjeller på skjelettet. Biologisk kjønn blir determinert ved å observere fysiske karakteristikk ved en person. I arkeologisk sammenheng blir det biologiske kjønn bestemt gjennom å undersøke levninger etter personer ved hjelp av osteologiske undersøkelser (Sofaer 2006 b:89).

I arkeologisk sammenheng blir det biologiske kjønn bestemt gjennom å undersøke levninger etter personer ved hjelp av osteologiske undersøkelser (Sofaer 2006 b: 90). Det finnes ingen absolutte kriterier for kjønnsbestemmelse på skjelettmateriale. De fysiske forskjellene på skjelettet mellom menn og kvinner er morfologiske. Det er ikke slik at menn har noen deler ved skjelett som kvinner ikke har, eller vise versa. Det er

1: <http://kilden.forskningsradet.no/c16880/artikkel/vis.html?tid=69986>

variasjonene innenfor skjelettet som kjønnsbestemmes (Holck 1994: 26). Selv om det ikke finnes en 100 % sikker kjønnsbestemmelse av skjeletter har dette historisk sett vært ansett som sikrere enn gjenstandsanalyse. Hvis et skjelett først har blitt kjønnsbestemt av en kvalifisert osteolog vil disse resultatene sjeldent bli stilt spørsmål ved senere. Gjennom kjønnsforskning i arkeologi er det blitt satt spørsmålstegn rundt hvor sikre slike kjønnsbestemmelser faktisk er. Forhistoriske skjeletter kan ikke kontrolleres på samme måte som moderne tids skjeletter kan. Det er færre kjente begravelser bevart og vil dermed kun representere en liten del av befolkningene. Selv om det er problematisk for arkeologer å stole blindt på osteologiske undersøkelser er det viktig å legge vekt på det biologiske kjønn. Biologisk og sosial kjønn er knyttet sterkt sammen og vil sammen skape identiteten til et individ. Biologi og kropp har mye å si for forutsetningene for hvordan man lever livet. Menn har generelt mer testosteron enn kvinner som har mer østrogen. Biologisk kjønn kan ses som fundamentet som sosial kjønn bygger videre på (Sofaer 2006b: 90-91).

Kjønnsbestemmelsene er gjort på basis av vanlige anatomisk-antropologiske kriterier: formen på øyenbrynsbuene (stor, fremtredende hos mannen), formen på øyehulekantene (rund hos mannen, skarp hos kvinnen), formen på sittebensutskjæringen (*incisura ischiadica major*) i bekkenet (bred hos kvinnen, smalere hos mannen). Mannlige skjeletter er gjerne kraftigere utviklet enn kvinnelige (Schwartz: 1995: 276, Ylmaz 2003: 14). Det menneskelige skjelettet består av 206 enkeltknokler og ut fra disse er det få som kan kjønnsbestemmes i annen forstand enn at det er forskjell i størrelse og robusthet. Det blir dermed gjerne en kvalifisert gjetning som bestemmer (Holck 1994: 1).

Grunnlaget for analysene for kjønnsbestemmelse av skjelettet ble utviklet på 1900-tallet ved hjelp av skjeletter der man hadde informasjon om kjønn og alder. I nyere tid har man brukt skjeletter fra middelalder og moderne kirkegårder som man kan utføre blindtester for å kunne bekrefte resultatene. I slike tester fremholdes det at ved bruk av et komplett skjelett er kjønnsbestemmelsen mellom 96 og 100 % korrekt, men det er viktig å påpeke at dette er på moderne, godt bevarte skjeletter. I arkeologisk sammenheng er det sjelden man finner komplette velbevarte skjeletter og da må man klare seg med enkelte eller flere deler for å kjønnsbestemme individet. Bekkenet, som er det beste for å kjønnsbestemme, er mellom 95 og 96 % sikkert, hodeskallen alene gir

mellom 80 og 92 % sikkerhet, mens femur (lårbein) er mellom 80 og 85 % sikkert. Disse resultatene er i henhold til forskjellige undersøkelser, men de illustrerer at kjønnsbestemming av skjeletter ikke er 100 % korrekt (Ylmaz 2003: 14- 15). I tillegg vil erfaringen til forskeren som undersøker levningene påvirke hvor riktige resultatene er (Ylmaz 2003: 14- 15).

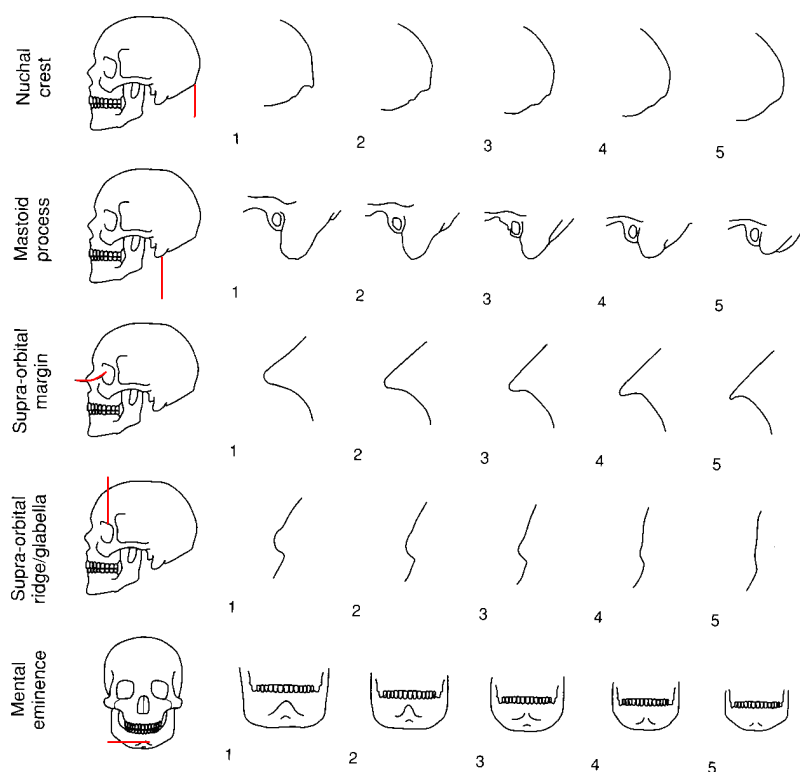
Den største forskjellen mellom menn og kvinner ligger i reproduksjon. Kvinner kan bære fram barn og dette synes på skjelettet. Dette er spesielt tydelig på bekkenet (pelvic girdle), som hos kvinner er ansett å være bredere og lavere enn menn. I tillegg er toppen av bekkenet (ilium og ilium ryggen) spissere hos menn, mens kvinner er rundere slik som det er illustrert ved figur 1. Problemet som oppstår ved kjønnsdeterminering av bekken er at ikke alle har like markerte trekk og enkelte ganger kan man ikke bestemme hvilket kjønn bekkenet tilhører (se figur 2). Metodene for å determinere kjønn er ofte basert på europeere og vil ikke passe til alle gruppene med mennesker. Dette gjelder ikke bekkenet, som har vist seg å være tilnærmet likt for alle kvinner uansett opprinnelse (Schwartz: 1995: 124, 276, Ylmaz 2003: 15).

Figur 2: Kjønnns determinering av bekkenet. Nr 1 er en tydelig mann, nr 2 er en sannsynlig mann, nr 3 er ukjent om det er mann eller kvinne, nr 4 er en sannsynlig kvinne mens nr 5 er en tydelig kvinne (Sofaer 2006b:93).

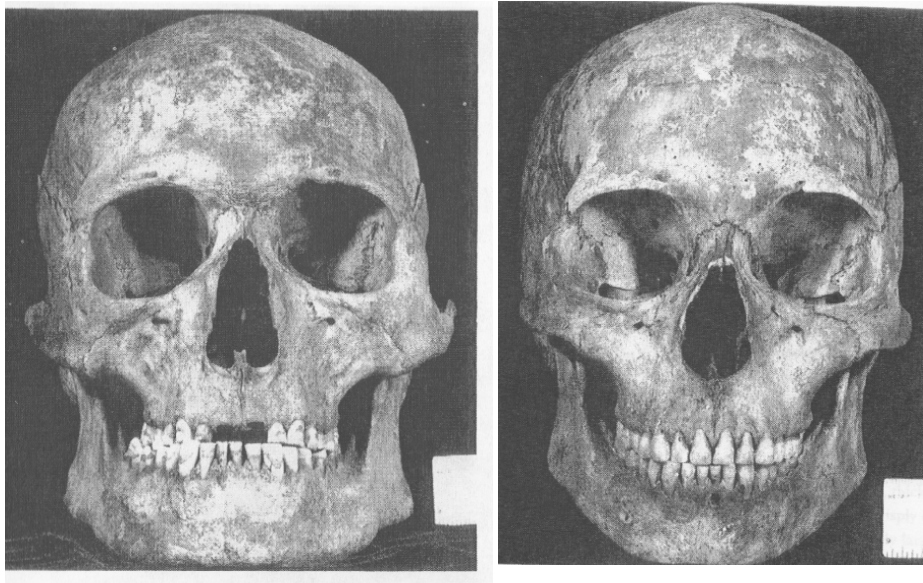
I forhold til kvinner har menn mer muskelmasse i forhold til fett enn det kvinner har. Dermed veier menn mer, noe som fører til kraftigere bein og tydeligere muskelfester enn det kvinner generelt har. På hodeskaller kan man se at menn har kraftigere muskelfester på kjeven og i bakhodet (Ylmaz 2003: 16). Men det er viktig å huske på at det ikke er ett enkelt trekk, men heller flere trekk sammen som kan identifisere om det er en mann eller kvinne. Flere trekk kan være individuelt for en person uten noen tilknytning til kjønn og det er derfor viktig å se på helheten av alle trekkene ved skallen (figur 3) (Schwartz 1995:283).

Skallene til menn er generelt mer firkantet enn kvinner, som gjerne har lengre smalere skaller. Dette kan man tydelig se på figur 4, men dette er også et veldig tydelig eksempel og representerer ikke hele spekteret av former (Ylmaz 2003: 16). Både når man ser på kroppsbygging og skallen er det viktig å huske at det finnes unntak fra det generelle. Det finnes menn som er ”slanke” og kvinner som er robuste. Levemåte og levestandard vil påvirke kroppen. Underernæring kan føre til dårlig vekst og hardt fysisk arbeid vil gjøre kroppen mer robust (Schwartz 1995:282). Sofaer (2006 b) viser til at enkelte typer arbeid vil forme kroppen på forskjellige måter. Hvis man kverner korn ved å bruke begge hendene vil man få en symmetri i kroppen siden det er brukt lik styrke i begge armene. Hvis man utfører arbeid der man kun anstrenger den ene armen vil man se tegn på dette i skjelettet materialet. Undersøkelser av Inuitkvinner fant man flere med osteoartritt (betennelse i ledd og tilgrensende knokkel) i håndleddene på venstrehendene. Dette har kommet av at kvinner holdt skinn med høyrehånden og kuttet skinnene med venstre hånden.

Figur 3: Forskjellige trekk ved skallen som kjønnsbestemmer individet. Nr 1 er en tydelig mann, nr 2 er en sannsynlig mann, nr 3 er ukjent om det er mann eller kvinne, nr 4 er en sannsynlig kvinne mens nr 5 er en tydelig kvinne (Sofaer 2006 b:93)

I de tilfellene man har informasjon om kjønnsdefinerte aktiviteter, kan man tolke sosial kjønn fra skader på skjelettet. Et eksempel på dette er den kinesiske tradisjonen med fotbinding, der man deformerte jenters føtter ved å binde dem for å gjøre dem mindre. Andre tilfeller kan være fra samfunn der kvinner bærer tunge kurver på ryggen og etter hvert får framoverbøyde krokete rygger (Sofaer 2006 b:105-106). Beklageligvis har man ikke tilstrekkelig informasjon til å utføre slike analyser på jernaldermaterialet fra Nord-Norge.

Figur 4: Til venstre en skalle med mest mannlige trekk og til høyre en skalle med mest kvinnelige trekk (Schwartz 1995: 282,283).

Kjønnsbestemmelsene av skjeletter skjer på bakgrunn av grundige undersøkelser av flere skjeletter av en befolkning som man kan sammenligne med. Men med arkeologiske skjeletter er det problematisk siden man sjeldent har en god komparativsamling dermed får man ikke like gode resultater som ved moderne materiale. Ordet bestemmelse er i de fleste tilfeller ikke korrekt. Det finnes skjeletter som er bygget på en måte som ikke at det ikke er noen tvil om kjønnen. De fleste skjelettene er ikke like tydelige, og dermed er kjønnsbestemmelser basert på helhetsinntrykket (Holck 1970:55).

Det er veldig vanskelig å kjønnsbestemme prepubertale individer siden disse ikke har utviklet ferdig de trekkene som synliggjør kjønnen. Det er også mulig at kvinner som har gjennomgått overgangsalderen (sluttet å menstruere) kan bli kjønnsbestemt som

mannlig. Dette kommer av at kvinner som ikke lengre menstruerer kan få et kranium som er kraftigere enn unge kvinner (Geller 2005: 598).

Flere arkeologer har begynt å stille spørsmål rundt definering av biologisk kjønn kun som mann eller kvinne. Hovedkritikken av dette legger vekt på at biologisk kjønn ikke er dual, heller ikke stabil og er konstruert isteden for gitt. To kategorier av biologisk kjønn, enten mann eller kvinne får ikke frem alle variasjonene i hvordan kjønns karakterstikker vises. I denne sammenhengen betyr dette det genetiske og fysiske (skjelettet). Det er flere gen- og kromosonendringer som vil påvirke det biologiske kjønn slik som Klinefelter syndrom og Turner syndrom (Sofaer 2006 b:91-92). Klinefelter syndrom kommer av en feil i arvematerialet som fører til for mange kromosomer (XXY) og påvirker bare menn. Tilstanden fører til underutviklede testikler, testikkelsvikt og mindre testosteron i puberteten. Dette fører til at de rammede blir høye og noen kan få fremvekst av bryster. Klinefelter syndrom er en av de vanligste genetiske sykdommene og påvirker ca 1 av 500 levendefødte gutter ².

Turner syndrom er i likhet med Klinefelters en medfødt sykdom, men som kun påvirker kvinner og skyldes at det ene kromosonet helt eller delvis mangler. Dette fører til mangelfull utvikling av eggstokker og østrogenmangel i puberteten. Turner syndromet fører til kortvoksthet, manglende kjønnsmodning og de får sjeldent barn ³. Forskjellen mellom disse to syndromene er at Klinefelter ikke vil påvirke skjelettet, dermed vil skjelettet ikke gi noen indikasjon på noe unormalt. Turner syndromet på den andre siden påvirker skjelettets utvikling og man vil kunne se at personer med dette syndromet skiller seg ut. Begge syndromene fører til tydelig kjønnlig unormalitet. Problemer med å unnfange barn blir gjerne sett på som lite kvinnelig og mannligheten til en mann blir påvirket av mangel på testosteron og testikler. Begge syndromene er synlig på levende personer, men det ene er vanskelig å oppdage på forhistoriske skjeletter.

Det finnes flere slike syndromer som ikke bare påvirker ett individs utseende, men vi vet ikke hvilke karakteristikker disse gir skjelettet. Turnersyndromet fører til at personene blir ca 40 cm kortere enn den gjennomsnittlige amerikanske befolkningen.

2: <http://nhi.no/foreldre-og-barn/barn/sykdommer/klinefelters-syndrom-8575.html>

3: <http://nhi.no/foreldre-og-barn/barn/sykdommer/turners-syndrom-8543.html>

Enkelte syndromer kan gi utslag i ryggvirvlene. Slike små endringer vet man eksisterer, men det er vanskelig å oppdage hvis man ikke leter etter dem spesifikt (Geller 2008: 601, Sofaer 2006 b:91-92). Dermed er det vanskelig for arkeologer å identifisere slike individer i fortiden. I den moderne befolkningen representerer personer med interseksualitet 2 prosent av alle levendefødte barn. Dette er en så liten andel at det er vanskelig å se på dette som viktig for fortidige samfunn. Man vet ikke hvordan slike individer har blitt sett på i enkelte samfunn. Forvirrende biologisk seksualitet kan enten ha fått negativ eller positiv reaksjon (Geller 2008: 601).

Vanskelige identifiseringer har gjort at det har blitt utviklet nye retningslinjer for klassifisering av menneskelige levninger. Både bekken og kranium blir klassifisert som tydelig mann (hyper), sannsynlig mann, ukjent sex, sannsynlig kvinne eller tydelig kvinne (hyper) slik som det er vist på figur 1. Det finnes mange variabler mellom en typisk mann og en typisk kvinne som ikke trenger å komme av Klinefelter eller Turner syndrom. Det er stor variasjon i seksuell dimorfisme innenfor personer som har normale XX eller XY kromosomer. Forskjellige populasjoner har i tillegg forskjellige grader av seksuell dimorfisme som viser at biologisk kjønn ikke er kun dual men heller en skala med variasjoner (Sofaer 2006 b:91-92).

En ting som jeg synes er viktig å ha i bakhodet er at man lever i en kropp, ikke i kun skjelettet. Skjelettet er en del av kroppen og så lenge det ikke er noen alvorlige problemer med det er ikke skjelettet noe man reflekterer over i hverdagen. Kroppen har fått større oppmerksomhet i arkeologien de siste årene. Skjelettet blir studert på samme måte som gjenstander og vi prøver å få så biologisk informasjon om det som mulig. Kroppen er så mye mer enn bare en gjenstand. Man kan i tillegg få mye informasjon om hvordan en person har levd ved å for eksempel se på slitasje på skjelettet. Det er en stor del essensen av en person. Det er ikke lengre slik at det er et sterkt skille mellom kropp og sinn. Hvis man vil ha informasjon om en person og deres samtid må man lage mer likevekt mellom kroppen og gjenstanden i arkeologien (Stutz 2008: 19-20).

3.3. Sosial kjønn

Skillet mellom sosial og biologisk kjønn har vært en stor del av fundamentet for kjønnsforskningen. Dette har de siste 10-15 årene blitt utsatt for mye kritikk for at man må se nøyere på definisjonene av begrepene, relasjonene mellom dem og hvordan disse

begrepene blir brukt. De to sidene, det naturlige biologiske kjønn og det kulturelt konstruerte sosiale kjønn, gir forskere mulighet til å belyse de store kulturelle forskjellene. Det gir også et bilde av hvordan kjønn er grunnleggende for organisering av samfunn. Skillet er også et velegnet argument mot biologisk-determiniske påstander om iboende kvinnelighet. Dette legger heller fokuset over på kjønnsroller og dens status som undersøkes for å kunne få et mer riktig bilde av kjønn (Dommasnes 1996: 3-4, Nelson 2004: 3, Skogstrand 2006:110).

Et individ blir sosialisert inne i en kjønnsrolle på bakgrunn av sitt biologiske kjønn. Formingen av det sosiale individet skjer primært gjennom familie og sekundært av samfunnet. Et samfunn består av forskjellige posisjoner som det knytter seg flere normer og forventninger til som tilsier hvordan man skal oppføre seg. Slike posisjoner knyttes gjerne til kjønnlige forskjeller slik som reproduksjon. Men det er ikke nødvendigvis slik at kjønnsroller er umulige å forandre. Samfunnsroller er heller ikke kun basert på biologisk kjønn men også makt og rikdom (Lorentzen og Mühleisen 2006: 65-66).

Skille mellom sosial og biologisk kjønn er viktig for arkeologien siden man kan identifisere det biologiske kjønn gjennom osteologiske materiale, der det biologiske kjønn får en materiellbasis. Måten arkeologien har utforsket kjønn på, har antatt at man i tidligere har lagt det biologiske kjønn til grunne for dikotomien mellom kjønnene. Det er denne dikotomien som vil gjøre at man har liten mulighet til å se på andre kjønnssystemer enn vårt eget. Det har blitt hevdet at arkeologer ikke egentlig klarer å få grep om sosialt kjønn, men at de heller ser på biologisk kjønn og relasjonen mellom seksuelle assosiasjoner (Skogstrand 2006: 111). I en grav som er kjønnsbestemt på bakgrunn av gravgods vil både tolkningene av det sosiale og biologisk kjønn som begge er bygget på de samme variablene. Paradokset i disse tilfellene er at det biologiske kjønn tolkes ut fra det sosiale kjønn; noe som antar at det er paralleller mellom de to. Dette er forvirrende siden man da blander begrepene og de blir vanskelige å skille.

Det sosiale blir gjerne fremstilt som alt innenfor kjønn som ikke er direkte biologisk relatert, men dette er meget forenklet. Dette gjør at et komplekst begrep blir lite forklart og gjerne sett på som en løs, men statisk kategori som ikke relateres til omverden

(Skogstrand 2006: 111). Det er lett å anta at det er en direkte link mellom biologisk og sosial kjønn som går igjen i alle kulturer. Det er ikke nødvendigvis slik at samfunnsroller har blitt bygget på anatomiske forskjeller eller reproduksjonsmuligheter (Geller 2005: 599). Det må likevel påpekes at det vil være lite nyttig i arkeologien å diskutere sosial kjønn uten noen tilknytting til det materielle, som i dette tilfellet vil være det biologiske kjønn og gjenstander. Å fjerne det sosiale kjønn fra det materielle gjør det til et forvirrende og fjernt konsept som man har vanskelig for å se som reell (Dommasnes 1996: 5-6).

Et spørsmål som har dukket opp ettersom kjønn har fått større plass, er hvordan man kan vite hvilket kjønn som utførte hvilke oppgaver. Mye av det som har blitt presenter som fakta er ofte bare antagelser som er basert på hvordan man har oppfattet det universelle kjønn. Det finnes for eksempel etnografiske undersøkelser som viser grupper der det var kvinner som lagde flere av verktøyene. Det er meget utbredt i mange samfunn at man deler inn arbeid etter kjønn, men på hvilken basis dette har blitt gjort varierer i stor grad. Derfor er det viktig at man faktisk undersøker det arkeologiske materialet for hva det kan si om kjønnsfordeling av arbeidsgrupper (Nelson 2006:8). Selv om kjønn får større plass i arkeologien er det fortsatt slik at mannlige gjenstander blir sett på som viktigere for samfunnet. Kan ikke kvinner også drive frem forandring (Engelstad 2001:6003). Det er vanskelig å skrive om sosial kjønn siden skillet mellom sosial og biologisk kjønn er kunstig. Det er umulig å diskutere sosialt kjønn uten biologisk kjønn og omvendt. Begrepene ville ikke eksistert uten hverandre og vil derfor ikke ha noen mening alene. Selv om sosialt kjønn er et begrep som kan være vanskelig å forstå er det likevel viktig for identifisering av kjønn i det arkeologiske materialet. Det er et begrep som bør brukes med vel viten om at det er meget komplisert og uten et fasitsvar.

Et problem ved kjønnsforskning i arkeologi er at de fleste bøker og artikler er at de ser seg mye tilbake til starten på feministisk arkeologi og ser på utviklingene. Dermed er det få som faktisk sier noe nytt og driver frem nye ideer eller forklarer hva som har blitt sagt tidligere. Queer teori er en ny retning for forskning på kjønn, men denne idéen om annerledeshet inneholder så mye forskjellig at kjønn nesten faller utenfor. I queer teorier blir gjerne det "normale" redusert til en masse uten identitet. Det er definitivt viktig med queer teori, men den har et annet fokus enn kjønnsforskning som heller vil gi alle

individer en identitet, enten de er menn eller kvinner. Dette er er spissformulert, men viser at utviklingen av kjønnteori må fortsette.

3.4. Gravskikk

Det har lenge vært en oppfatning at kunnskap om de sosiale, politiske, religiøse og ideologiske samfunnsaspektene er spekulative og umulige å teste. Tanken har vært at det er enklere å få håndfast kunnskap om økonomi, teknologi og økonomiske aspekter ved et samfunn. Det er visse aspekter ved gjenstander som det er enklere å få kunnskap om, men prosessene rundt det teknologiske vil alltid være knyttet til det sosiale, politiske og generelt til verdensbildet. Disse aspektene kan ikke separeres fra gjenstander uten at det oppstår problemer. Gjenstander har ofte en praktisk og en symbolsk funksjon i tillegg og noen gjenstander er kun symbolske (Hanisch 2001:10). En grav er ikke bare ett sted der man gravlegger den døde, men også en forlengelse av selve døden. En grav er et synlig symbol på døden og viser hvordan et samfunn behandler døden. I en begravelse er det hensyn og tradisjoner som følges. Forskjellige tradisjoner vil føre til forskjeller i gravene som arkeologer kan identifisere. Det er en omfattende prosess som settes i gang når noen dør og denne prosessen kan gi oss et innblikk i mange aspekter ved livet og døden (Lillehammer 1996: 95).

Det er flere forskjellige handlinger som ligger til grunne for at gjenstander har blitt lagt ned i en grav. Om meningene bak handlingene er bevisst eller ubevisst kan man ikke være sikker på. Handlinger som har en bevisst mening vil kunne gi mer informasjon enn handlinger som er ubevisste. Gravgoods som har blitt lagt i en grav til en person gir kun mening når man ser på hvilke handlinger som ligger i bakgrunnen (Dommasnes 2001:41). Gjenstander kan ha vært del av en religiøs seremoni, er den et symbol for noe annet, er den resultatet av en enkelt persons handlinger eller et helt samfunns? Det er ikke nødvendigvis korrelasjon mellom gjenstander og biologisk kjønn. Gjenstander som ofte ses i sammenheng med kjønn er mest sannsynlig et resultat av andre faktorer enn å markere kjønn (Skogstrand 2006:116). Dette er det viktig å ha som en baktanke når man tolker graver fra et kjønnsperspektiv.

I norrøne graver blir gravgoods gjerne tolket som gjenstander den døde trenger på den videre reisen til dødsriket. I tillegg blir også gravgjenstander sett på som et uttrykk for den avdødes status. Dette er to oppfatninger som ikke utelukker hverandre, men

problemet for en slik oppfattelse ligger i at det er mange graver som inneholder lite eller ingen gjenstander. Vil det bety at det er fattige graver eller er det noe annet som ligger til grunne for dette (Østigård 2006: 10)? En grav representerer muligens mer enn kun en enkelt person, men også hele slekten og de gjenlevende. Dette vil si at graven vil ha en bredere funksjon enn kun markering av et enkelt individs død. Det er flere som antyder at rikt utstyrte graver har fungert som en markør for sosial posisjon, men kostnaden ved en rik begravelse kan vise at familien har hatt behov for å markere deres posisjon. De gravene uten så mye gravgod er et tegn på at familien ikke hadde noe behov for å markere sin posisjon (Jakobsen 2008: 18-1).

Graver representerer midtpunktet mellom liv og død. Dette representeres i den døde og de pårørende som gjennomfører begravelsen etter samfunnets krav (Lillehammer 1996: 96). Selv om graven er en del av seremonien, vil man likevel kunne få kunnskap om individet, men informasjonen kan ikke overføres direkte. Begravelser er et overgangsritual der ikke bare personen endrer status, men også samfunnet endres (Jakobsen 2008: 18-1). Det sosiale tomrommet som oppstår når noen dør blir på forskjellige måter fylt. Når en far dør, vil i flere tilfeller den eldste sønnen ta han plass i husholdet. Det betyr at i slike tilfeller vil begravelsesritualet ikke bare være et overgangsritual for den døde, men også de levende som får ny status. Det er mulig at noen av gjenstandene som blir lagt med i graven blir gitt som en del av de gjenlevendes ritual (Østigård 2006: 14). Dette er noe som man må ha i bakhodet når man tolker et jernaldermateriale. Gjenstander som skiller seg ut, slik som tradisjonelle kvinnegjenstander som blir funnet i mansgraver, kan ha blitt lagt der av andre grunner enn at personen trenger dem i den neste fasen. Problemet med dette er at det er umulig for arkeologer å kunne skille mellom gjenstander som er knyttet til personen eller til de gjenlevende, men det er et viktig poeng å huske.

Når en person dør, forsvinner ikke bare en del av samfunnet, men den døde kroppen må behandles på en eller annen måte fordi kroppen vil begynne nedbrytningsprosessen raskt. En kropp som nedbrytes er ikke bare ubehagelig, men også helsefarlig. Uansett hvilken religion man tilhører, må man fjerne kroppen på en sanitær måte. Selv om seremonier har forskjellige betydninger, er det begravelse som er den mest utbredte gravformen og er nesten en universell praksis. En begravelse fjerner det urovekkende og oppretter samfunnet igjen (Stutz 2008: 23). De fleste gravskikker har basis i religiøse

overbevisninger, men det betyr ikke at alle begravelsene vil se like ut. Ofte er det flere forskjellige gravskikker som blir praktisert (Østigård 206: 11). Gravskikken gjennom jernalderen har nok vært knyttet til samme religiøse overbevisning selv om gravene varierer i utførelse. Hvorfor det varierer mellom haug, røys, flatmark og branngraver vet man ikke med sikkerhet.

I forhistoriske graver der man finner en stor variasjon i gravgodset, slik som i jernalderen i Norge, blir det gjerne antatt at gravgods reflekterer den sosiale statusen til personen. Der det finnes lite variasjon, vil ikke dette gi så mye informasjon om individet, men heller om samfunnet. Slike teorier har blitt støttet av funn av rike graver i områder som historiske kilder har beskrevet som spesielt rike (Solberg 1985:10).

3.5. Oppsummering

Skillet mellom biologisk og sosial kjønn gir arkeologer mulighet til å undersøke kjønn på en måte som både vektlegger gjenstandsmaterialet og det osteologiske materialet. Sammen vil dette kunne gi oss et mer komplett bilde av kjønnsforskjeller i fortiden. Når man kjønnsbestemmer osteologiskmateriale er det mange usikkerhets momenter som man må ta hensyn til. Det er likevel gode resultater i de undersøkelsene der man kan dobbelsjekke resultatene. Dermed er osteologisk analyse det beste alternative for kjønnsbestemmelser for andre teknikker slik som DNA analyser er fortsatt vanskelig å bruke på arkeologisk materiale. For å kunne ha mulighet til å kunne analysere materialet må man stole på de resultatene av de osteologiske kjønnsbestemmelsene. Gjennom gjenstands materialet kan man se på sosial kjønn. Når man analyserer kjønn er det viktig å legge vekk sine egne oppfatninger av kjønn og se hva materialet kan si om kjønn uten å farge resultatene av egen opplevelse av kjønn. Det finnes så mange sider og variasjoner av sosial kjønn at man må se på det arkeologiske materialet med nøytrale øyne.

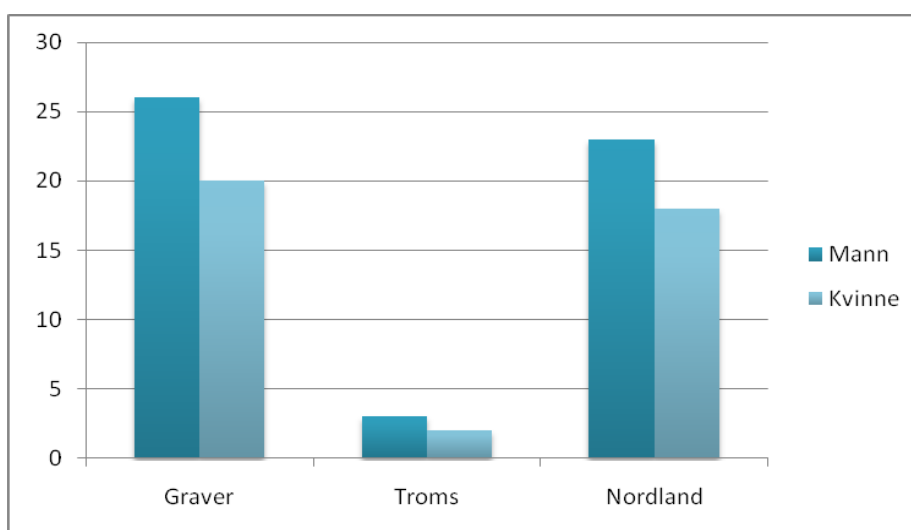
Gjennom å ha et skjelett materiale som er kjønnsbestemt og gjenstandsmateriale kan man sammenligne biologisk og sosial kjønn. I jernalder graver blir gjenstander lagt i graven sammen med personen slik at de har alt de trenger i det neste livet. Disse gjenstandene vil kunne reflektere hvordan denne personene har levd og hvordan samfunnet oppfatter denne personen. Dette er en av grunnen for at jernaldergraver passer godt til å se på kjønn. Når man sammenligner kjønnsbestemte skjeletter med

gjenstandene fra graven vil man kunne se noen mønster. Visse typer gjenstander er sterkere knyttet til menn enn kvinner og omvendt. Dette kan gi et bile av arbeidsfordeling og status.

4. Materialet

I dette kapitlet vil jeg presentere materialet som mine analyser baserer seg på. Jeg har valgt å bruke førtiseks graver fra Nordland og Troms. Grensen mellom den norrøne og samiske befolkningen i jernalder blir tradisjonelt dratt ved Lyngen området i Troms. Som det tidligere har vært antydnet er nok denne grensen for bastant, men for mitt materiale tjener Lyngen som en avgrensing siden det ikke er noen norrøne graver som passer mine kriterier nord for Lyngen (Bruun 2007: 61, Hansen og Olsen 2004).

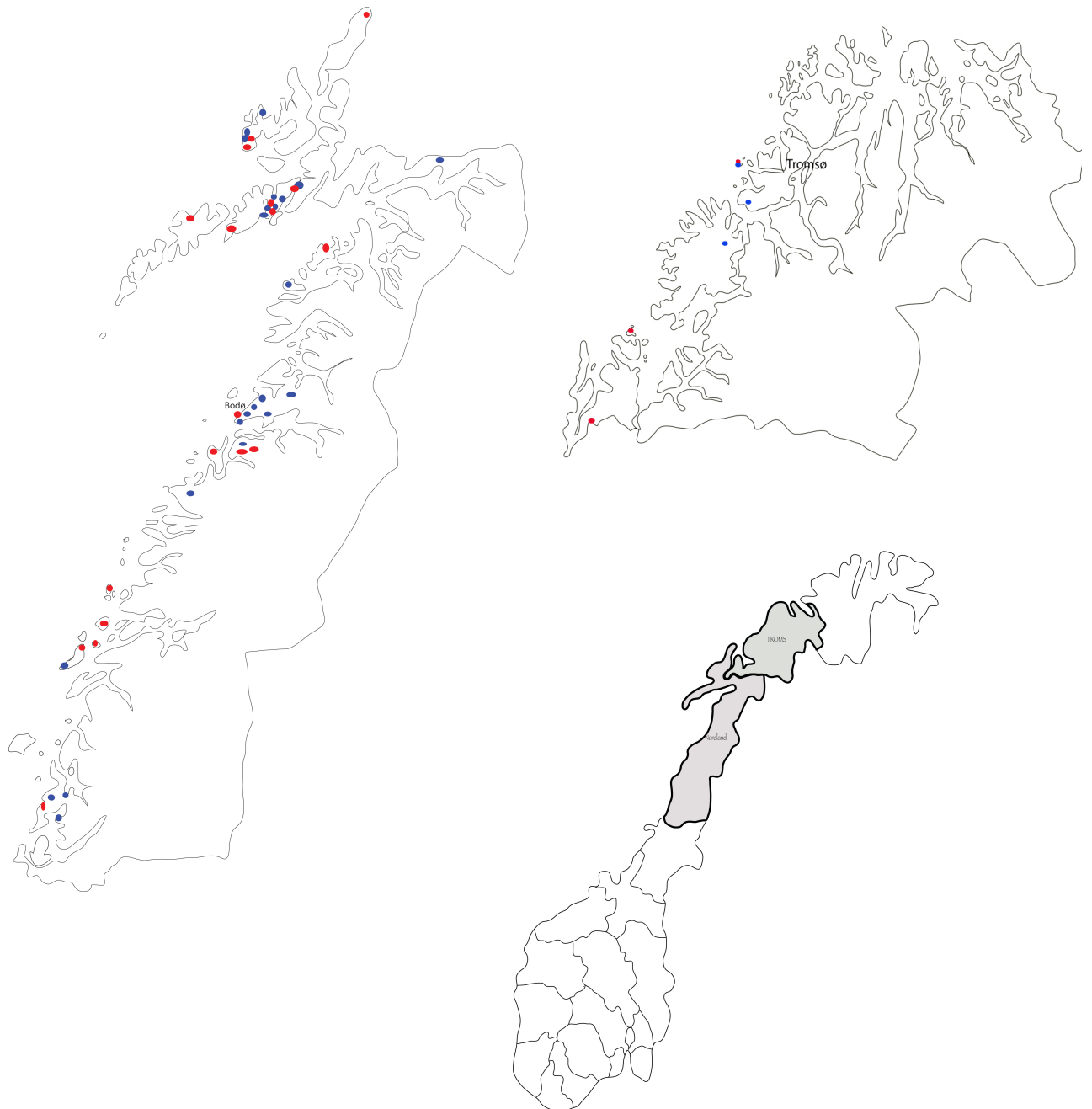
De fleste gravene er fra Nordland, der det er 41 graver, og i Troms der det er fem graver som er med i min analyse, (se tabell 1). Bakgrunnen for at disse gravene er blitt valgt er at de inneholder gravgods og skjeletter som er kjønnsbestemt på bakgrunn av osteologiske undersøkelser. Jeg har sett på hvilke norrøne jernaldergraver fra Nordland og Troms som inneholder skjeletter som har blitt undersøkt av Anatomisk institutt i Oslo. Deretter har jeg tatt de som har blitt kjønnsbestemt og lett i Topografisk arkiv ved Tromsø Museum. Tromsø Museum - arkeologisk hovedkatalog, Vitenskapsmuseet - arkeologisk hovedkatalog og Oldsaksamlingens (KHM) hovedkatalog¹ for å finne de gravene som har gravgods. Av de 46 gravene er det 26 mannsgraver og 20 kvinnegraver. Tre av mannsgravene og to av kvinnegravene ligger i Troms. 23 av mannsgravene og 18 av kvinnegravene ligger i Nordland, (se figur 1).

Tabell 2. Viser antall graver som er manns- og kvinnegraver av det totale antallet, fra Troms og fra Nordland.

4: <http://www.dokpro.uio.no/>

For å kunne undersøke forskjellen mellom det biologiske kjønn og gravgodset vil jeg lage en oversikt over hvordan gjenstander er distribuert mellom de kjønnsbestemte kvinnene og mennene. Gjennom å se hvordan gjenstander relateres til kjønn vil dette kunne belyse forholdet vedrørende artikulering av kjønn i jernalderen. Hvordan er gjenstands materialet distribuert mellom kvinne- og mansgraver. Det er enkelte gjenstander som tradisjonelt har blitt definert som kvinnelige eller mannlige. Dette er gjenstander som våpen, smykker og husholdningsartikler.

Kart over gravene i Troms og Nordland

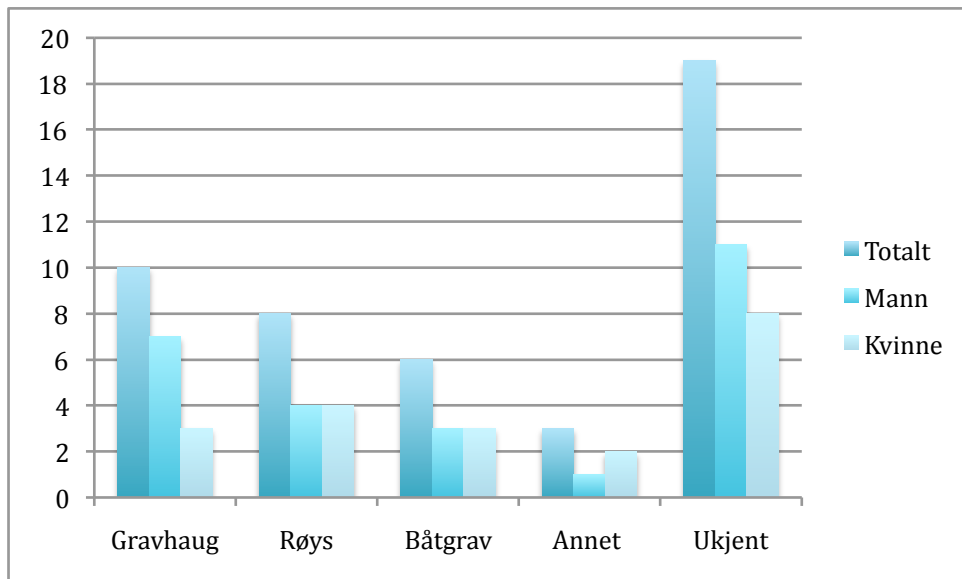
De blå prikken er mansgraver mens de røde er kvinnegraver.

4.1. Gravtyper

Det finnes flere forskjellige begravelsestyper fra jernalderen. I materialet forekommer det båtgraver (6stykker), gravhauger (10 stykker) og røys (8stykker). Ti av gravene er gravhauger, der syv er mannsgraver og tre er kvinnegraver. Av de åtte røysene er fire mannlige og fire kvinnelige graver. Det er seks båtgraver der det er delt likt mellom kvinne og mannsgraver med tre stykk hver. I 19 graver er gravtypen ukjent, enten kommer det av at det ikke har vært noen indikasjon på hvilken type grav det var eller at det ikke har blitt nevnt i rapportene (se tabell 2 for oversikt over gravtypene).

Gravhauger og gravrøys er bygget opp på den samme måten som en haug over en eller flere flate graver. Haugen er bygget opp slik at den er godt synlig i terrenget. Ofte er gravene i tillegg plassert oppå en knaus eller forhøyning, noe som gjør dem enda mer synlige. Forskjellen mellom gravhauger og gravrøys er at gravhaugen er bygget opp av jord eller sand, mens gravrøysen er laget av stein. Noen av gravhaugene er steinsatt på forskjellige måter, men dette varierer i likhet med formen. Den vanligste gravformen er rund, men det er også funnet avlange, skipsformede og båtformede. I dette materialet er flere av gravene funnet helt tilfeldig ved anleggsarbeid osv. Det har vært svært få indikasjoner på at det skulle ligge en grav der. Antagelig har flere av gravene vært gravhauger eller gravrøys, men har blitt fjernet under pløying eller annen aktivitet før kulturminneloven ble godkjent. En grav fra Sand; Tjeldsund, Nordland er en flatmarks båtgrav (Ts 7566) som er ulik de andre gravene i materialet. To av gravrøysene fra Føre; Bø, Nordland (Ts 5337 og 5338) inneholdt steinkister som er ulikt de andre gravene.

Gravhauger er den viktigste gravformen fra eldre jernalder og er vanlig i hele jernalderen. Flatmarksgraver blir vanligere i yngre jernalder (Sjøvold 1974: 182). I dette materiale er det ingen branngraver eller flatmarksgraver. Dette kan komme av at mye av materialet er fra tidlig 1900-tallet og dokumentasjonene var mangelfull. Akkurat som med gravhauger kan det være vanskelig å identifisere om det faktisk har vært en flatmarksgrav på stedet hvis den har blitt ødelagt og derfor er usynlig i terrenget, for eksempel på grunn av ved pløying. Det er flere graver som kan være båtgraver, men som ikke har blitt registrert som dette. I flere av gravene i mitt materiale er det funnet båtsaum (A 3985, T 14487 og A 4295, T 15297). Dette kan være en indikasjon på at det har vært båtgraver, men det har ikke vært synlig i graven.

Tabell 2: Gravtyper distubuert mellom kvinne og mannsgraver.

4.2. Gjenstander

Jernaldergraver inneholder stor variasjon av gjenstander. Det er gjenstander som både er laget lokalt og importert utenfra. Enkelte gjenstander finner man oftere enn andre. Det er visse typer gjenstander som blir assosiert med enten menn eller kvinner. Det vil si at man finner disse i flere mannsgraver enn i kvinnegraver og omvendt, mens andre gjenstander finnes på lik linje i alle graver. I norrøne graver fra jernalderen er det spesielt våpen som blir sett på som mannlige, mens smykker og tekstilredskaper ses på som kvinnelige. Det er bred enighet i forskningsmiljøet om at våpen og smykker er gode kjønnsindikatorer. Det er likevel veldig få gjenstander som man kun finner i manns- eller kvinnegraver. Når osteologiske undersøkelser ikke er mulig, er det normalsamlingen av gjenstander som brukes som indikator på kjønn, men dette er da gjerne en samling av gjenstander og ikke enkeltgjenstander (Smådal 2005:47-48).

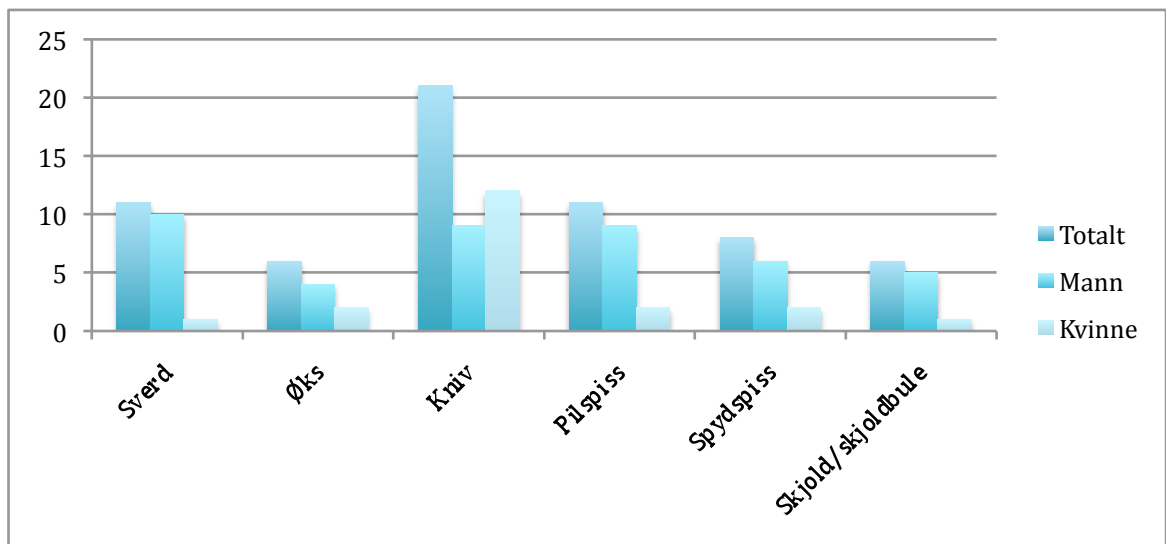
4.3. Våpen og smykker

Våpen er en av de gjenstandstypene som ofte opptrer i jernaldergraver i Nord-Norge. Våpen blir gjerne tolket som mannlige og er i tillegg hovedårsaken til at graver blir tolket som mannlige (Sjøvold 1974: 262). I mitt materiale dukker gjenstander som blir satt i kategorien våpen opp i både kvinne og mannsgraver. Av de 46 gravene er det 32 graver som inneholder våpen. Figur 3 viser distribusjonen av våpen mellom kvinner og menn. Det er kun skjold og skjoldbule, (fem stykker), som bare har blitt funnet i mannsgraver. Av 11 sverd er ett funnet i en kvinnegrav (A 1519, C 20317). Av de 11

pilspissene ble to funnet i kvinnegraver mens ni var i mannsgraver. Av åtte spydspisser ble to funnet i kvinnegraver mens resten ble funnet i mannsgraver. Av øksene er fire fra mannsgraver og to fra kvinnegraver. Øks og spyd kan i tillegg til å ha vært våpen ha blitt brukt til jakt og fiske. Jeg har likevel valgt å plassere dem under kategorien våpen (Jakobsen 2008: 36).

Figur 5: Langt smalt enegget sverd- Ts 3480. Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet

Tabell 3: Distribusjonene av våpen i graver. Noen graver inneholder flere av samme gjenstand, alle disse er registrert i diagrammet. To av knivene er usikkert om det er kniv eller saks og har derfor blitt registrert som beggedeler (se tabell 7 for mer informasjon)

Kniver kommer i mange forskjellige former og er anvendelig til flere forskjellige oppgaver. Derfor blir gjerne kniver kategorisert som hverdagsgjenstander eller personlig utstyr. Jeg har valgt å ha med kniver i våpenkategorien fordi man tradisjonelt har sett på kniv som en manngjenstand og faller dermed innenfor denne kategorien. Det er likevel viktig å huske at kniver ikke bare er en del av våpensetter, men også har hatt en viktig rolle i dagliglivet. Det ble funnet tjueen kniver, og kniv er dermed gjenstanden som det er flest av i materialt. Ni kniver ble funnet i mannsgraver mens det ble funnet 12 i kvinnegraver.

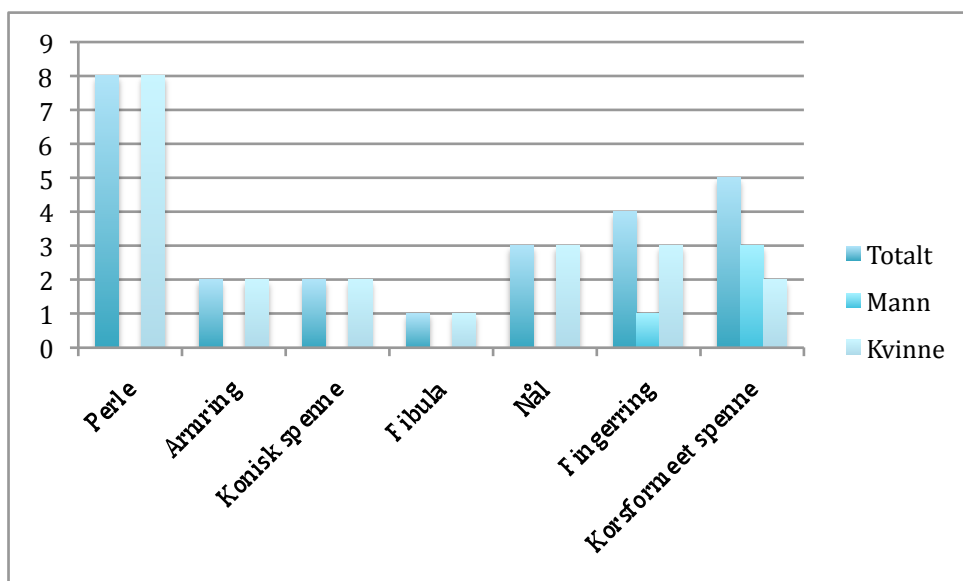

Figur 6: Våpenkniv- Ts 4432 . Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet

Smykker er gjerne assosiert med kvinner selv om menn også har brukt enkelte smykker i jernalderen. Det er 16 graver som inneholder smykker. Det er bare en fingerring som er funnet i en mansgrav (Ts 6351) og tre som er funnet i kvinnegraver. Det er funnet fem korsformede spenner; hvor to er fra mansgraver og tre er funnet i kvinnegraver. Det er funnet to armringer, to koniske spenner, en fibula, tre nåler og tre fingerringe i kvinnegraver. Perler er også kun funnet i åtte kvinnegraver. Se figur 4 for oversikt over smykkene i gravene.

Figur 7: Korsformet spenne av bronse- Ts 4238. Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet

Tabell 4: Fordelingen av smykker i gravene. Flere graver kan inneholde flere av samme gjenstand og alle er registrert i digarammet bortsett fra perler. Jeg har bare registrert hvor mange graver som inneholder perler siden antall perler varierer mye. (Se tabell 7 for mer informasjon).

4.4. Hverdagsgjenstander

Det er en hel rekke gjenstander som reflekterer hverdagen som personer må ha levd i jernalderen. Disse har jeg valgt å samle i under ”hverdagsgjenstander”. Dette har jeg valgt å gjøre også fordi dette er gjenstander som ikke er begrenset til graver.

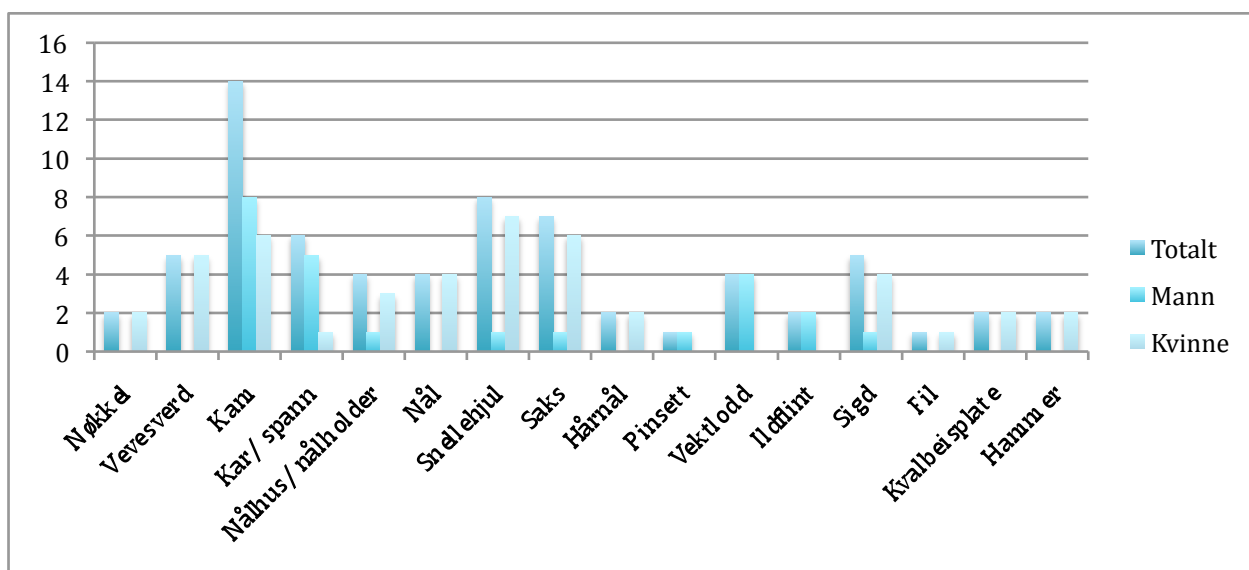
Gjenstander som spann, nøkler osv kan man også finne i utgravninger av bosetninger. I graver varierer gjenstandene i hvor vanlige de er, størrelse og fordelig mellom kvinnegraver og mannsgraver. Av 46 graver inneholder 34 hverdagsgjenstander. (Se tabell 5 for fullstendig oversikt over hverdagsgjenstandene.) Vevesverd/ veveskje, nøkkel, kvalbeinsplate, fil, nål, hammer og hårnål har bare blitt funnet i kvinnegraver.

Vektlodd, ildflint og pinsett har i motsetning bare blitt funnet i mannsgraver.

Nålhus/nålholder har det blitt funnet fire stykker av; tre i kvinnegraver og én i mannsgrav. Kam er en av de vanligste gjenstandene i graver og her er det funnet 14 stykker. Av disse er åtte fra mannsgraver og seks funnet i kvinnegraver. Leirkar/spann er det funnet seks, der fem er fra mannsgraver og en er fra en kvinnegrav. Det er funnet seks bryner som er jevnt fordelt mellom kvinne og mannsgraver. Snellehjul er det funnet åtte stykker av, hvorav syv er fra kvinnegraver og én er funnet i en mannsgrav. Det er funnet syv sakser, der seks er fra kvinnegraver og én er fra en mannsgrav. Det er funnet fem sigder, hvorav fire er fra kvinnegraver og én er fra mannsgrav.

Figur 8: Stor bue saks i jern- Ts 4652. Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet

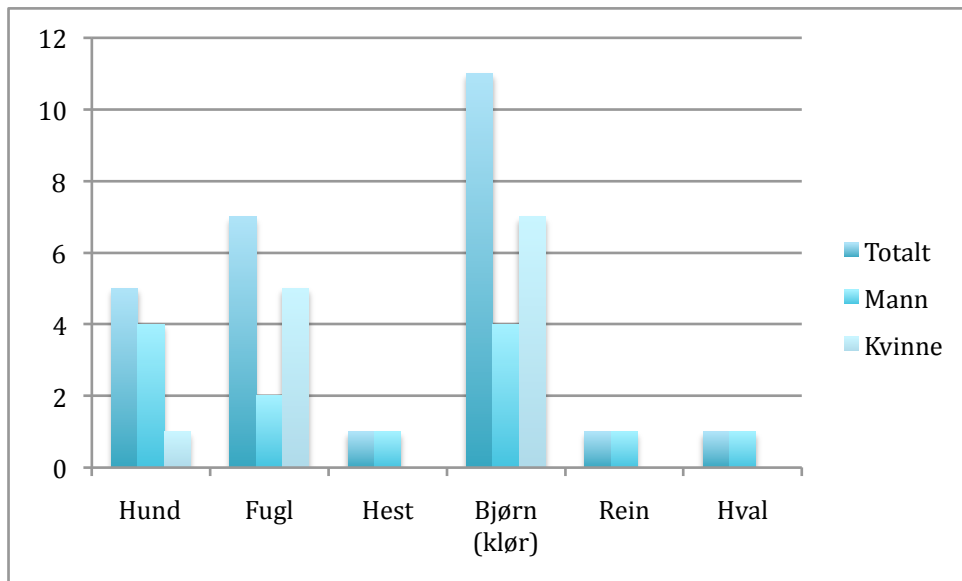
Tabell 5: Hverdagsgjenstander fordelt i gravene. Gjenstanden kan komme fra samme graver. To av saksene er usikre om det er kniver eller saks. Derfor har de blitt registrert som begge deler (se tabell 7 for mer informasjon).

Figur 9: Kvalbeinsplate- Ts 4052. Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet

4.5. Dyrebein

I mitt materiale er det funnet flere graver med dyrebein uten merker etter bruk og hele skjeletter. Av 46 graver inneholder ti stykker dyrebein. Fulg og hund er de dyrene som dukker opp flest ganger. Av bjørn er det bare klørne som er funnet, og av 11 bjørneklør er syv funnet i kvinnegraver og fire i mannsgraver. Det er funnet bein fra syv fugler som er funnet i tre forskjellige graver. Tre av fuglene er funnet i kvinnegraver og to er fra en mansgrav. Det er funnet fem hundeskjeletter der fire er fra mannsgraver og én er funnet i en kvinnegrav. I flere av gravene er hundeskjelettet funnet liggende ved siden av eller ved føttene til personene (Ts 3480 og A 4512, T 3480), (se appendiksen for mer informasjon). Rein, hest og hval er det bare funnet henholdsvis et bein av hver, og alle er funnet i mannsgraver. Den eneste hesten ble funnet ubrent ved mannens føtter (A 3985, T 14487).

Tabell 6: Dyrebein fordelt mellom gravene. Det er flere bein som er fra samme grav. Det er registrert antall dyr og ikke antall bein. I bjørnens tilfelle er alle klørene registrert.

4.6. Oppsummering

Materialet i dette kapittelet har visse kjønnlige tendenser. En av disse er at smykker er klart relatert til kvinner med kun få unntak (fingerringen fra en mannsgrav og to korsformede spenner). Smykker blir gjerne sett på som kvinnelige gjenstander og materialet som jeg har presentert motsier ikke dette på noen måte. Våpen blir gjerne sett på som mannlig, men dette materialet viser at dette ikke er korrekt. Det opptrer våpen i flere kvinnegraver, men de opptrer oftere i mannsgraver. Dyrebein forekommer i flere graver, det er hund, bjørn (klør) og fugler som er de vanligste dyrene. Fugler har bare blitt funnet i kvinnegraver, mens hunder er funnet i flest mannsgraver. Bjørneklør dukker opp relativt likt i manns- og kvinnegraver. Nøkler, kvalbeinsplate, hammer, fil og vevesverd har blitt funnet i kvinnegraver. Kammer dukker opp i relativt mange graver og er en gjenstand som både kvinner og menn har fått med seg i graven. Nåler ble kun funnet i kvinnegraver, mens nålhus/ nålholder opptrer i både kvinne- og mannsgraver. Pinsett, vektlodd/vektskål og ildflint er gjenstander som bare har blitt funnet i mannsgraver. Det er flere typer gjenstander som dukker opp i både manns- og kvinnegraver, men som har en overvekt i kvinnegravene. Dette er gjenstander som leirkar/spann, snellehjul, saks og nålhus/nålholder.

Id nr	Kjønn		Fylke		Vapen						Dyr						Gravstruktur						Personlige gjenstander/ hverdags gjenstande							
	Mann	Kvinne	Nordland	Troms	Sverd	Dopsko	Øks	Kniv	Pilspiss	Spydspiss/ spyd	Skjold/ Skjoldhule	Hund	Fugl	Hest	Bjørn (klor)	Rein	Hval	Gravhaug	Røys	Båtgrav	Annet	Ukjent	Nøkkel/ nøkkelknippe	Vesvesverd	Kam	Kar/spann	Glassbeget	Spinnehjul	Bryne	
Ts 11649		X	X									1										X	1	1	1				1	
TS 3480	X		X		1		1					1										X			1					
Ts 3072	X		X						1	1									X											
Ts 3525	X			X	1			1	1										X						1					1
Ts 3978		X	X					1															X							1
Ts 4178		X	X				1	1															X							1
Ts 4238	X		X																				X							
Ts 4294	X		X					1	1								1	X								1				
Ts 4306	X		X		1				1														x		1					
Ts 4432	X			X				1															x							
Ts 4461		X	X																				X		1	1				
Ts 4463	X		X					2	1														x							
Ts 4464		X	X						1														X							
Ts 4465		X	X					2													X									
Ts 4652		X	X																	X										
Ts 4755		X		X																X										
Ts 5100	X		X															X							1					
Ts 5200	X		X																X						1					
Ts 5253	X		X			1															X				1	2				1
Ts 5337	X		X		1	1				1	1	1							X							1	1			
Ts 5338		X	X					1					1		7				X						1	1	1	1		
Ts 5474		X		X				1										X						1	1	1	1			
Ts 5656	X		X																				X							
Ts 6351	X		X					1												X										1
Ts 6359		X	X					1															X		1					
Ts 6387		X	X																				X	1						
Ts 6686		X	X					1	(?)	1								X												1
Ts 7566	X		X					2	2				1							X										
Ts 9753	X		X																				X							
Ts 19424		X	X					1					5								X				1					
A 3985, T 14487	X		X		1				1				1								X									
A 3709, T 12578		X	X					1																						
A 4295, T 15297	X		X		1		1																X							
A 4300, T 15470	X		X		1				2														X							
A 4491, T 16339	X		X						1	1								X												
A 4502, T 16392	X		X		1				1										X											
A 4512, T 4380	X		X		1		1					1											X		1					
A 4631, Ts 4652		X	X																	X										
A 4268, T 15203	X		X				1		2		1	1											X							
A 4296, T 15332		X	X					1															X							
A 1519, C 20317		X	X		1		1		1		1								X											
A 4090, Ts 3539		X	X					1	(?)														X	1						
A 4568, T 16707	X		X						1										X											
A 1507, C 10615-10616	X		X		1														X						1	1				
A 1503, Ts 1434- 40		X	X																					1						
A 46 15, Ts 4432	X			X				1															X							

Skjebor	Nålhus/nålholder	Nål	Sneltrehjul	Saks	Hårnål	Pinsett	Vektlodd/ vektskål	Ilfflint	Sigd	Fil	Kvalbeisplate	Hank	Perler	Armring	Konisk spenne	Korsformet spenne	Ring spenne	Ring nål	Bøyte spenne	Skålformet spenne	Oval spenne	Fugle nål	Fibula	Nål	Fingerring
		1							1		1	1		1											
		2										2	24		1						1				
	1																								
													21												
																			1						
			1										18							1					
			1	1																					
			1															1							
			1								1						1								
		1	2		1													1					1		
	1																								
						1											1								1
	1													4											
													53		1										2
				1 (?)																					
							3	1																	
								1																	
	1														7										
									1													1			
							1																		
			1	1																					
									1																
														67										1	3
									2	1															
	1		1	1 (?)	1												2								
											1			11	1							1			

Tabell 7:oversikt over materialet.

Kap. 5. Analyse

I dette kapitlet skal jeg analysere det materialet som ble presentert i kapittel 4. Jeg skal se om materiale kan vise noen kjønnsforskjeller i materialet. Dette vil jeg gjøre ved å se på de forskjellige funn kategoriene våpen, smykker, hverdagsgjenstander og dyrebein som jeg prenterte i kap 4. Jeg skal også se om det er noe forskjell mellom menn og kvinner i forhold til gravtypene de har blitt gravlagt i. Videre vil jeg prøve å sette de kjønnlige forskjellene som kommer frem av materialet inni en samfunnsmessig kontekst. I den første delen av analysen og i kap 4 har vil jeg seg på gjenstandere i forhold til gravene. De gravene som skiller seg ut i gjenstands materialet vil diskutert i større grad enn de gravene med få gjenstander. Jeg vil i siste del av analysen vil se hva funnene om kjønnsforskjeller har å si for tolkningen av jernaldersamfunnet.

5.1. Gravtype

Det er stor variasjon i gravtypene og i mange tilfeller er det umulig å avgjøre hvordan graven har vært konstruert når gravformen ikke er bevart. I kapittel 4 er det definisjoner av de forskjellige gravtypene. Av de 46 gravene som er med i denne analysen, er det 19 stykker der gravformen er ukjent. Det er seks graver som har vært båtgraver og av disse er tre mannsgraver og tre kvinnegraver. Disse gravene har hatt en form eller rester av en båt som viser at personene i gravene har blitt gravlagt i en båt. Funn av båtsaum kan være en indikasjon på at det har vært en båtgrav, men at båten ikke har blitt bevart. Båtsaum har blitt funnet i en mannsgrav fra Havsteinen, Herøy i Nordland (A 4295, T 15297) der gravtypen er ukjent. I de andre båtgravene har det også blitt funnet båtsaum. Begrunn av det er så få graver som er båtgraver og at det er lik fordeling mellom menn og kvinner er det vanskelig å si noe bestemt om båter har vært sterkere tilknyttet til menn eller kvinner. I dette materialet er det ingen forskjell mellom kvinner og menn i forhold til båtgraver.

Gravhauger er en gravform som assosieres mest med jernalder. Dette kommer nok av at gravhauger er synlige i landskapet. Andre gravtyper er mindre synlig og har fått mindre oppmerksomhet enn gravhauger. Gravhaug er haugen over en grav, der graven kan variere i utforming og kan være tilstede ved flere typer graver, slik som båtgraver og kammergraver, og er ikke nødvendigvis en egen gravtype. Så det er flere av gravene som ikke er registrert som gravhaug som kunne ha hatt en gravhaug når en personene ble gravlagt. Mange gravhauger har blitt ødelagt i nyere tid ved jordbruk eller at

massene har blitt brukt til noe annet. Gravhauger er generelt tolket som en indikasjon av rike graver selv om flere gravhauger inneholder lite gravgods (Østigård 2006:10). I mitt materiale er det ingen av de ti gravene med gravhaug som er spesielt rike i gravgods. I materialet er det flere mannsgraver, syv stykker, som har gravhaug mot tre kvinnegraver som har blitt gravlagt i en gravhaug. Dette viser en overvekt av menn i forhold til gravhauger, men siden mange gravhauger har blitt fjernet og ødelagt er det vanskelig å si med sikkerhet at flere menn ble gravlagt med gravhaug enn kvinner. Gravrøyser minner mye om gravhauger i konstruksjon, men er laget av stein og dette materialet inneholder åtte røyser. Av disse er fire mannsgraver og fire kvinnegraver. Siden det er en stor andel av graver der gravtypen er ukjent kan dette gjøre det vanskelig å se noen klare tendenser mot det ene kjønn eller det andre. Men ut fra de dataene jeg har virker det ikke som gravtypene gjør noen forskjell mellom kjønnene, bortsett fra gravhauger som har en overvekt av menn.

Figur 10. Kvinnegrav under utgravning fra Føre, Bø i Nordland (Ts 5338). Foto: Povl Simonsen. Foto tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseer

5.2. Våpen

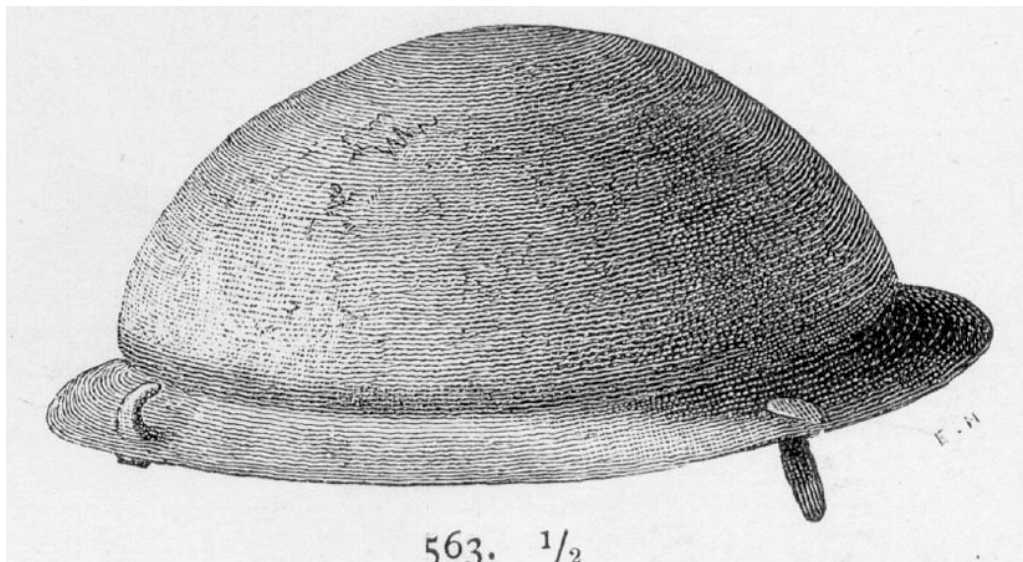
Våpen er den gjenstandstypen som tradisjonelt er sterkest knyttet til menn. Det er flere skriftlige kilder som beskriver vikingtidens forhold til våpen. I Gulatingsloven står det skrevet at alle frie voksne menn skal bære våpen eller betale en bot (Solberg 1985: 68-

69). Det er vannlig at en grav med våpen bil sett på som en mannlig grav. Men denne oppfattningen av våpen som kun mannlig gjenstand er ikke riktig. Det er flere tilfeller der man har funnet våpen i kvinnegraver. I Berit Jansen Sellevolds artikkel fra 1985 har hun undersøkt 100 graver fra jernalder i Danmark. Ut fra dette materialet kom hun frem til at det var store likheter i gjenstandsmateriale mellom kvinner og menn. Det er noen gjenstander som viste seg å markere med større vekt enten menn eller kvinner. En av disse markørene for menn viste seg å være våpen. Funnene er viktige, men kan ikke overføres direkte til det nordnorske eller det norske materialet. Det er et par norske funn av våpen i kvinnegraver som skiller seg sterkt fra den allmenne oppfatningen om at våpen kun tilhørte menn. Det er, blant annet, en kvinnegrav fra Nordre Kjølén, Åsnes i Hedmark som inneholder et sverd (Sellevold 1985: 13).

I mitt materiale fra Steinsvik, Sørnesøy i Nordland (A 1519,C 20317) er det også en kvinnegrav som inneholder et sverd. Denne graven inneholder ikke bare sverd, men det man kan karakterisere som et våpensett med skjoldbule, spydspiss og skjeggøks. Denne kvinnegraven er uvanlig siden det er få registrerte kvinnegraver med våpen og viser at våpen ikke er enhetlig knyttet til menn. Det kan være mange flere kvinnegraver som har blitt identifisert som mannsgraver på grunn av våpen i graven, så det kan være vanligere enn man tror med kvinner og våpen. Siden det er funnet flere våpen i Steinsvik graven vil jeg tro at det ikke er gjenstander som er gitt for å markere familiens autoritet men heller har vært personlige eiendeler som har vært viktig for denne personen. Det er lite sannsynlig at hun har blitt gitt en helt våpensett i graven hvis hun ikke selv har brukt disse i livet. Det er tydelig at hun har hatt en høy posisjon og autoritet mens hun levde.

I alle de forskjellige våpenkategoriene er det gjenstander som er funnet i både kvinne- og mannsgraver. Det er funnet seks skjoldbuler/ skjold i de gravene som er med i analysen og den en av disse tilhørere Steinsvik graven som er nevnt ovenfor (A 1519,C 20317). En av mannsgravene fra Bø i Nordland (Ts 3072) som inneholder en skjoldbule inneholder også en pilspiss, men ingen andre våpen. En annen mannegrav fra Føre, Bø i Nordland (Ts 5337) som i tillegg inneholder et tveegget sver og to pilspisser inneholder også skjoldbule. En mannsgrav fra Skei fra Nordland (A 4491,T 16339) inneholder rester av et sverd og en spydspiss. En mannsgrav fra Bodin i Nordland (Ts 4306) inneholder skjoldbule, som ligner på den i figur 11, sverd, minisverd og spydspiss. Den femte mannsgraven som inneholder skjoldbule er fra Mo, Brønnøy i Nordland (A 4268,

T 15203), og i tillegg til skjoldbule inneholder den øks og to pilspisser. Den siste graven som også inneholder en skjoldbule er fra Steinsvik, Sørnæsøy i Nordland (A 1519,C 20317) som i tillegg inneholder tveegget sverd, spydspiss og skjeggøks. Skjold blir sterkt assosiert med krigere og i materialet ble ikke skjoldbule eller skjold funnet alene uten andre våpen slik som både sverd, kniv, spydspiss og pilspiss.

Figur 11. Skjoldbule som ligner på den funnet i Bodin i Nordland (Ts 4306)Foto hentet fra: <http://www.dokpro.uio.no/Rygh/R563.jpg>

Av de 11 pilspissene funnet i gravene, ble to funnet i to forskjellige kvinnegraver. Den ene er Steinsvikgraven og den andre er en grav fra Sommersel, Hamarøy i Nordland. Denne graven inneholder rester av to pilspisser, hvorfra den ene er det bare fragmenter igjen av. Økser ble det funnet fire stykker av i mannsgraver, mens to tilhører kvinnegraver. I tabell 7 i kapitel 4 er gravene som inneholder økser og pilspisser listet opp. Siden pilspisser og økser også kan blitt brukt til jakt, kan det tyde på at både kvinner og menn har vært aktive innenfor jakt. Kniver skiller seg ut i den forstand at det er flere gjenstander funnet i kvinnegraver enn i mannsgraver. Kniv er en gjenstand som har stor nytteverdi både som våpen, men også i husholdet, på jakt og fiske. Det er noen kniver som kan kalles våpenkniver (se figur 6 i kap. 4), men på mange kniver kan man ikke identifisere den spesifikke funksjonen.

Figur 12. Kniv av jern med firsidig tange- Ts 6351 . Foto: Inger Marie Møistad.
Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet

5.3 Smykker

Smykker har tradisjonelt blitt ansett som kvinnelige gjenstander selv om det har vist seg at menn også har brukt noen smykker. Perler har flere tilfeller blitt funnet i mannsgraver (Solberg 1985: 65), men i dette materialet so jeg har sett på er det ingen mannsgraver med perler. Men det er åtte kvinnegraver med flere perler og ingen av gravene inneholder bare en perle. Den graven med minst perler inneholder fire perler, mens den med flest perler innholder 67 perler. De fleste smykkene ble funnet i kvinnegraver (nål, armring, konisk spenne, fibula). Fingerringene ble funnet i både kvinnegraver og mannsgraver. Tre av disse er fra kvinnegraver, mens en ble funnet i en mannsgrav. Mannsgraven fra Evenes i Nordland (Ts 6351) som inneholder fingerringen, inneholder også en korsformet spenne som er den andre typen smykker som ble funnet i mannsgraver. Det er funnet totalt fem korsformede spenner der to er fra mannsgraver, mens tre er fra kvinnegraver. I den ene av mannsgraven med korsformet spenne fra Bodin i Nordland (Ts 4238) var denne spennen den eneste gjenstanden. I den andre mannsgraven fra Vågehamn, Lødingen i Nordland (Ts 5253) var innholdet mer variert med doppsko, beinkam, håndsnellehjul, kvartsittbryne og leirkarskår. Korsformede spenner har dobbel funksjon som både dekorativt visuelt og viktig praktisk del av klesdrakten. Smykker er dekorativt og er en måte å symbolisere noe om seg selv. Smykker symboliserer gjerne rikdom og status siden smykker er en luksusvare som ikke alle har råd til.

Det er smykker i kun 16 av de 46 gravene. Dette er lite i forhold til hvor vanlig smykker er i tidligere analyser av jernaldergraver. Dermed vil jeg tro at smykker generelt er

underrepresentert i materialet. Spesielt smykker i manssgraver; der det tidligere er funnet både perler og spenner (draktutstyr), men dette er ikke funnet i disse gravene. Siden det er så lite smykker i materialet vil jeg også tro at smykker i manssgraver er spesielt underrepresentert. En av grunnene for at det er så lite smykker i materialet, kan komme av at gjenstander har gått i arv. Det er i graver fra andre områder funnet gjenstander som stammer fra en eldre periode som kan tyde på at gjenstandene har blitt brukt i lengre tid. En annen grunn for de få smykkene kan være at gjenstandsmaterialet fra nordnorsk jernalder er mer marginalt enn i resten av Norge. Det er også en mulighet at det har vært et mindre behov for markering av status gjennom smykker i Nord-Norge. Det er også en mulighet at gravene har blitt plyndret og at smykker av verdifullt materiale har blitt tatt. Materialet viser at smykker har blitt brukt mer av kvinner enn menn.

5.4. Hverdags gjenstander

Hverdagsgjenstander er en kategori som kan inneholde en stor variasjon i gjenstander. Men hovedsaklig er disse gjenstander som kan brukes i det daglige livet. Smykker og våpen er gjenstander som er viktig i markering av identitet, men har mest sannsynlig ikke blitt brukt daglig. Hverdagsgjenstander er de tingene som er viktig i de daglige gjøremålene og som har praktiske funksjon slik som hammere og andre verktøy. Det er de små tingene som ofte kan bli glemt fordi de ikke er praktgjenstander laget av verdifulle metaller, verdien ligger heller i den praktiske funksjonen som gir oss et innblikk i det daglige livet til mennesker. Av de 46 gravene som er undersøkt, ble hverdagsgjenstander funnet i 34 av gravene og er den største kategorien, men også den mest varierte kategorien. Hverdagsgjenstander er, i tillegg til å være vanlige, enklere å erstatte enn for eksempel våpen og vil derfor være en mindre økonomisk byrde å gi som gravgods.

Det er et noe hverdagsgjenstander som kun har blitt funnet i kvinnegravene, dette er hammer, kvalbeinsplate, hårnål, nål, vevesverd og nøkkel. Hammer er nok den gjenstanden som man i dag vil assosiere med mannsyrker, av de to hammene funnet i gravene kommer fra kvinnegraver. Den ene fra Dvergberg, Andøya (Ts 4178) og den andre fra Steinsvik, Sørnesøy (A1519, C 20317) begge fra Nordland. To hårnåler av bein ble funnet i to kvinnegraver; den ene er fra Vestøy, Lødingen i Nordland (A 4090, Ts 3539) og den andre er fra Føre i Nordland (Ts 5338). Det er funnet fire nåler som alle

har blitt funnet i kvinnegraver, mens det er funnet fire nålholder/ nålhus. Av disse er tre funnet i kvinnegraver, mens en ble funnet i en mannsgrav fra Bodin i Nordland (Ts 4306). Nåler har nok blitt brukt til en rekke ting. Det er ikke bare lett å produsere nye ting, men også reparere klær, sko, garn osv og er derfor en meget nyttig gjenstand å ha. Det er flere gjenstander som kan knyttes til personlig pleie. Dette er hårnåler, pinsetter og kammer. Hårnåler har det bare blitt funnet to av og begge er funnet i kvinnegraver, mens kammer har blitt funnet i både manns- og kvinnegraver. Det er funnet flest kammer i mannsgraver; der det ble funnet åtte stykker, mens i kvinnegraver ble det funnet seks stykker. Pinsett ble det bare funnet en av, og den ble funnet i en mannsgrav. Det er tydelig at jernalderbefolkningen har vært opptatt av personlig pleie, siden kam er en av gjenstandene som det har blitt funnet flest av. Det er i tillegg ingen større skiller mellom menn eller kvinner i denne forstanden. Funnene av hårnål og pinsett utgjør en så liten del av funnmengden i dette materialet at det er vanskelig å si noe konkret.

Vevesverd og snellhjul har blitt brukt til produksjon av tekstiler og blir tradisjonelt knyttet til kvinner. Av vevesverdene har alle fem blitt funnet i kvinnegraver. Fire av disse er laget av bein hvorav tre er av hvalbein og en er laget av jern. Den føreste graven kommer fra Søberg, Bø i Nordland (Ts 11649) som i tillegg til vevesverdet av hvalbein inneholder skjelettet til en hund, kam av bein, armring, sigd og en nøkkel. En annen grav som inneholder vevesverd av bein kommer fra Borge, Bø i Nordland (Ts 4461). Den inneholder 21 leirperler og en kam av bein. I Sand, Bjarkøy i Troms (Ts 5474) er det en grav som inneholder vevesverd av hvalbein, bein kam, saks og en kniv. I Stokke, Tjeldsand i Nordland (Ts 6387) er det en grav som inneholder et vevesverd av hvalbein og en konisk bronsespenne. Den siste graven som inneholder vevesverd er fra Nystrand, Hillerøy i Troms (A4343, Ts 4052), og er en båtgrav som i tillegg til vevesverdet, inneholder båtsaum, to ovale spenner, armbånd av bronse og flere perler. Alle gravene som inneholder vevesverd er velstående med flere gjenstander og mange smykker. Vevesverd minner mye om sverd i utforming og kan ha hatt en symbolsk tilleggfunksjon selv om de varierer mye i utforming. Figur 13 viser et vevesverd fra jernalder som ligner på dem som har blitt funnet i materialet.

I Vest-Norge har det blitt funnet vevesverd i flere mannsgraver fra jernalder (Rabben 2002: 89). Det har blitt funnet åtte snellhjul, hvorav en er funnet i mannsgrav. I mannsgraven fra Våghamn, Lødingen i Nordland (Ts 5253), ble det funnet

håndsnellehjul av kleberstein sammen med en kam av bein, en korsformet spenne av bronse, en kvartsitt bryne og to leirkarskår.

Figur 13. Av en type vevsverd som ble brukt i jernalderen. Foto hentet fra:

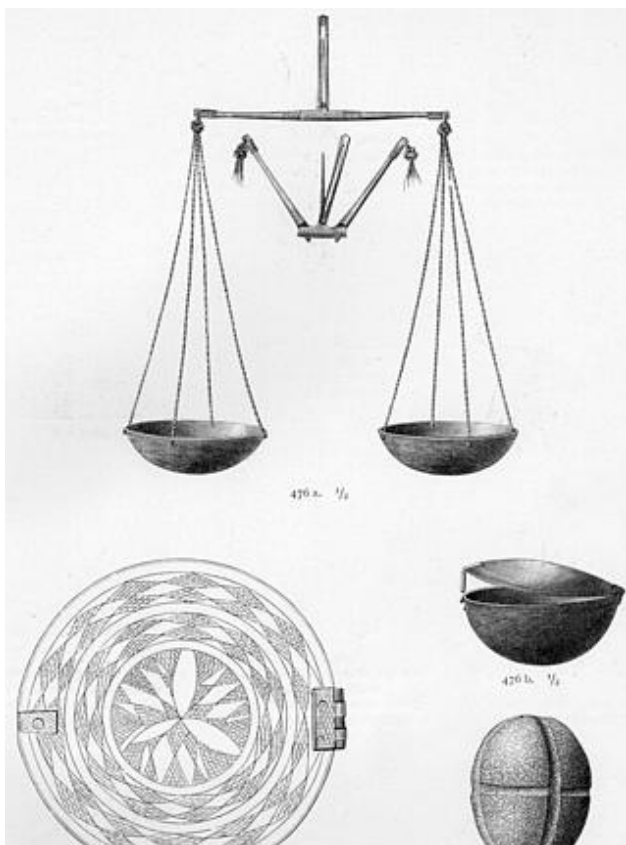
http://www.gamlenaboar.uib.no/b_jern1_4_2_3_3.htm

Det er flere ting som tyder på at nøkkelen har vært et viktig symbol i fortiden. Nøkkel er primært en praktisk gjenstand som låser opp og igjen ting slik som hus, skrin og kister. I tillegg til å være en bruksgjenstand er nøkkelen et symbol som går igjen i flere kulturer. Symbolsk er nøkkelen knyttet til overganger, makt, kontroll og skyld. Når man har en nøkkel, har man den fysiske makten over noe. Er det en kiste med verdisaker, har man mat. Har man nøkkelen til huset, har man kontroll over husholdet. Nøkkelen er sterkt knyttet til kvinner og har blitt funnet i kvinnegraver over hele Europa de siste 1000 år. I romersk forhistorie ble det gitt nøkler til kvinner når de ble gift som et symbol på huslig makt. Denne symbolikken går igjen i nordisk middelalder der mannen gav nøkler til konen for å gi makten over den indre huslige økonomien til kvinnen. Hvis tyvegods ble oppbevart i kister eller skrin som kvinnen hadde nøkkelen til, var det hun som kunne bli straffet. I Ribe i Danmark har det blitt funnet en nøkkel fra vikingtiden av lær. Det finnes flere eksempler på nøkler fra Gotland som er dekorerte og kunne ikke blitt brukt praktisk (Arwill-Nordbladh 1990: 255-259).

I materialet fra Nord-Norge er det to kvinnegraver som inneholder nøkler. Den første ble funnet i en grav fra Søberg, Bø i Nordland (Ts 11649). I graven var det i tillegg til en jernnøkkel funnet, skjelettet av en elghund, beinkam, armring, skrinhank av jern. Kvalbeinsplate, vevespyd og spinnehjul. Skrinhanken har mest sannsynlig tilhørt et helt skrin, men bare hanken har blitt bevart. I den andre graven fra Vestøy, Offersøy i Nordland (A 4090, Ts 3539) ble det funnet nøkkelknipe, korsformet spenne, en liten bronsespenne, en fuglenål, en hårnål av bein, fragmenter av en saks eller en kniv og et snellehjul av brent leire. Jeg vil karakterisere disse to gravene som rike, ikke bare i at det er mye gravgods, men også i typene gjenstander de inneholder. I Arwill-Nordbladhs undersøke er det funnet flere kvinnegraver som inneholder nøkler, men prosentvis er det bare 1% totalt av kvinnegraver som inneholder nøkler. Dette kan tyde på at nøkler i

flere tilfeller har blitt gitt videre eller at nøkler er forbeholdt kvinner med makt. Det er funnet noen nøkler i mannsgraver i Sverige fra yngre jernalder, men nøkler er så sterkt knyttet til kvinner i jernaldermaterialet at hvis en grav inneholder en nøkkel, blir den i de fleste tilfeller karakterisert som kvinnelig (Arwill-Nordbladh 1990: 256).

Vektlodd er et annet eksempel på hverdagsgjenstander som finnes i gravene fra jernalder. Et vektlodd av bly og to vektlodd av bronse har blitt funnet i en mannsgrav fra Sand, Tjeldsund i Nordland (Ts 7566). Graven inneholder også en kniv, to pilspisser og ildflint. En annen mannsgrav fra Havsteun, Herøy i Nordland (A 4295, T 15297) innehold en vektskål som minner om den på figur 14. I tillegg inneholdt graven rester av et tveegget sverd, et økseblad, en celt, båtsaum og fragmenter av en gryte av kleberstein. Det er funnet to stykker av ildflint. . Ildflint er også en type gjenstand som har blitt brukt i det daglige livet, og det er en annen gjenstand som bare har blitt funnet i mannsgraver. Den ene ble funnet i graven fra Sand (Ts 7566). Den andre ildflinten er usikker og ble funnet i en grav fra Kråkeberg, Bø i Nordland. Fil er det kun funnet en av og denne ble funnet i en kvinnegrav fra Steinsvik, Sørenesøy i Nordland (A1519, C 20317). Kvalbeinsplante er også en gjenstand som bare har blitt funnet i kvinnegraver. Det har blitt funnet to stykker. Den ene er fra Søberg i Nordland (Ts 11649). Den andre kvalbeinsplanten ble funnet i Nystad, Nordheim, Hillerøy i Troms (A 4343, Ts 4052). Det er denne kvalbeinsplate som det er bilde av i kapittel 4 (figur 9).

Figur 14 av vektskål som ligner på den funnet i graven fra Havsteinen, Herøy i Nordland (A4295, T15297). Bilde hentet fra: <http://www.dokpro.uio.no/Rygh/R476.jpg>

Leirkar/spann er det funnet seks stykker av; hvorav fem stykker er funnet i mannsgraver og en er funnet i en kvinnegrav. Skår av et leirkar ble funnet i en mannsgrav fra Lødingen, Ballangen i Nordland (Ts 4294). Det ble også funnet en liten spydspiss, et stort knivblad, og et ribbein fra hval. Det ble også funnet fragmenter av et leirkar i en mannsgrav fra Våghamn, Lødingen i Nordland (Ts 5253). I denne graven ble det også funnet håndsnelle hjul, dopsko og en korsformet spenne. Det ble funnet 19 fragmenter av et leirkar fra en grav i Føre, Bø i Nordland (Ts 5337). Det ble også funnet tveegget sverd, skjoldbule, og et hundeskjelett. Fra samme stedet ble det også funnet en kvinnegrav (Ts 5338) med et spannformet leirkar med et hvitt belegg. I denne graven ble det også funnet et grønt romersk glassbeger, bronsenål, beinkam, hårnål, fuglenebb og en kniv. En mannsgrav fra Myklebostad, Lødingen i Nordland (A 1507, C 10615-10616) inneholder et bøyleformet spann av bronse og et tveegget sverd og en kam av bein. I mannsgraven fra Havsteun, Herøy i Nordland (A 4295, T 15297) ble det funnet en gryte av kleberstein. Det er ikke funnet mange av leirkar, spann eller gryter i dette materialet, men de gravene som de har blitt funnet i er rike i innhold. Dette kan indikere at det var de som tilhørte de øverste siktene av samfunnet som fikk slike gaver i graven. Gravene inneholder også sjeldne gjenstander slik som veveskål og glassbeger. Det er en overvekt av mannsgraver som har fått leirkar, spann og gryte, men siden det er så få graver som inneholder dette vil jeg heller si at det var forbeholdt rike mennesker uavhengig av kjønn. Sakser har det blitt funnet syv stykker av, seks av disse er fra kvinnegraver, mens en er fra en mannsgrav. Det har blitt funnet fem sigder, hvorav en er fra en mannsgrav og fire stykker er fra kvinnegraver.

5.5. Dyr

Av de 46 gravene er det 10 stykker som inneholder dyrebein fra forskjellige dyr slik som hund og fugl. Dyr har vært en viktig del av jernaldersamfunnet både gjennom jakt, handel og husdyrhold. Derfor er det heller ikke overraskende at man finner dyrebein i jernaldergraver. Tidligere studier på gravmaterialet fra Sør-Norge og England har vist at dyr gjerne opptrer i graver som inneholder mye gravgods. Dette har blitt tolket som at dyr kan være et tegn på rikdom eller høy sosial status (Mansrud 2004:63). I mitt materiale inneholder alle gravene med dyrebein også flere andre gjenstander. De skiller seg i midlertidig ikke ut fra resten av gravene uten dyrebein. Den graven som skiller seg ut er en rik kvinnegrav fra Føre, Bø i Nordland (Ts 5338) som inneholder et fugleskjelett

og syv bjørneklør (se figur 15). I tillegg inneholder graven flere smykker og personlige gjenstander, men den gjenstanden som skiller seg mest ut er et grønt glassbeger.

Bjørneklør har blitt funnet i fire graver, hvorav to er fra mannsgraver og to fra kvinnegraver. Totalt er det funnet 11 bjørneklør og syv av disse er fra kvinnegraver, mens fire stykker er fra mannsgraver. Bjørneklør har blitt funnet i jernaldergraver fra hele Skandinavia med enkelte unntak. Fenomenet har blitt tolket forskjellig. Det er funnet graver der deler av bjørneskinnet er igjen som kan tyde på at kroppen har blitt svøpt eller gravlagt med skinnet. Men man finner sjeldent det riktige antallet av klør, altså 20, men heller et mindre nummer slik som i grav Føre, Bø i Nordland (Ts 5337), der det er funnet fire stykker. Dyretenner og klør har helt frem til historisk tid vært brukt som amuletter og lykkebringende. I norrøn mytologi fremstår bjørnen som et bilde på maskulinitet, styrke og makt. I tillegg kyttes bjørnen til sjamanisme i sagalitteraturen (Mansrud 2004:78-81). Klørne fra mitt materiale viser ingen tegn til å blitt brukt som smykker eller amuletter ved at de har blitt gjennomboret. De kan likevel ha hatt denne funksjonen, men det er ikke tydelige tegn på klørne ved å binde de.

Bjørn har ikke bare vært viktig i norrøn kultur, men også for den samiske befolkningen. Den samiske kulturen er veldig forskjellig fra den norrøne kulturen, men de kan ha blitt påvirket av hverandre. I Nord-Norge er de samiske område nærmeste nabo og det har vært kontakt mellom det to samfunnene. Derfor har jeg tatt med det samiske synet på bjørner på grunn av bjørnens plass i den samiske kulturen. I mange sjamanistiske kulturer, inkludert den samiske, blir bjørner sett på som forfedre og er dermed sterkt respektert (Mansrud 2004: 79-80). Samisk jakt på bjørn skjedde etter helt spesielle regler for å hylle bjørnen som senere ble begravd i egne graver i nærheten av samiske urgraver og offerplasser. Det er få som er datert til før vikingtiden og det var en praksis som varte helt frem til 1700-tallet (Hansen og Olsen 2004: 128- 130). Men i den samiske kulturen ble kvinner utelukket fra jakt og behandling av jaktvilt (Hansen og Olsen 2004: 124). Det finnes få eksempler på at hele bjørner opptrer i norrøne graver, men bjørnemotiver dukker opp på blant annet tekstiler (Mansrud 2004: 80). Ut fra materialet er det ikke forskjeller i antall graver i forhold til kjønn. Men det er større antall klør i kvinnegraver i forhold til mannsgraver.

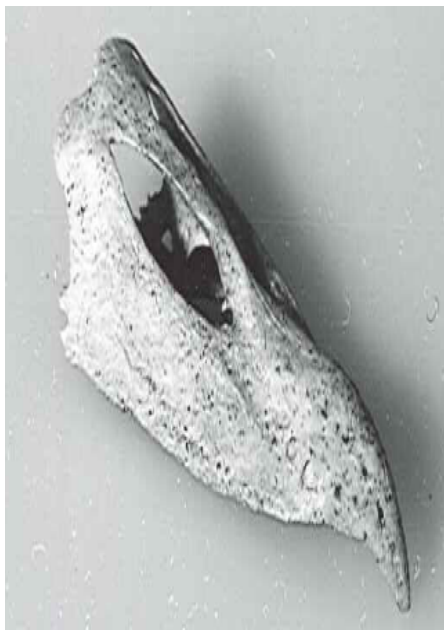

Figur 15. Syv bjørneklør (Ts 5338)Foto: Inger Marie Møistad. Gjenstanden tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet

Hund er det dyret som man finner relativt ofte i norrøne jernaldergraver. I Norge finner man spor etter hundehold fra eldre steinalder. Det er funnet bein fra Bryggen i Bergen som viser til at man har spist hunder under middelalderen og dette har antagelig forkommet i tidligere tider også. Den hyppige forekomsten av hundeskjeletter i graver uten skrapemerker viser til at hunden mest sannsynlig var en viktig del av dagliglivet som jakthund og vakhund. Men det er få funn av hunder ved boplasser. I norrøn mytologi dukker hunder opp i flere forbindelser med døden. Det var hunder som vokter inngangen til dødsriket og sagaene forteller at det er to ulver, som ligner veldig på hunder, som løper etter sola og månen, og sluker dem. Hunder er dermed et symbolsk bilde på vekslingen mellom liv og død. De sørger for den kosmiske orden (Mansrud 2004: 84-86). I fire graver er det funnet skjeletter av hunder hvor tre er funnet i mannsgraver og en er fra en kvinnegrav. I mannsgraven fra Rønvik, Bodø i Nordland (A 4512, T 3480) lå et hundskjelett på venstre side av mannen. Graven inneholdt et enegget sverd og en skjeggøks. I Mo, Brønnøy i Nordland (A 4268, T 15205) ble det i en mannsgrav funnet to knokler. Schreiner identifiserte dem som en gammel liten hund. I tillegg inneholder graven en øks, skjoldbule, pilspiss og båtsaum. Den siste graven med hund i er en kvinnegrav i Søberg (Ts 11649) der det ble funnet rester av en

elghund. Det ble også funnet en beinkam, arming, sigd og en kvalbeinsplate. I de tre mannsgravene ble det funnet våpen, men ikke i kvinnegraven.

I to kvinnegraver og en mannsgrav er det funnet rester etter syv fugler. I en ene graven fra Føre, Bø i Nordland (Ts 5338) som også inneholder syv bjørneklær inneholdt et nebb fra en *Fulmarus glacialis* (havhest) som er en sjøfugl, se figur 16. En tanke som dukker opp er forholdet mellom fuglenebbet som kommer fra en type fugl som er et typisk kystdyr som finnes i store mengder og bjørneklørne som er mye mer sjeldent. I en mannsgrav fra Sand, Tjeldsund i Nordland (Ts 7566) ble det funnet to bein fra fugl som ikke har blitt identifisert. Denne graven er en båtgrav som i tillegg inneholder tre vektlodd og ildflint. Det er funnet fuglebein fra fem forskjellige arter i en kvinnegrav fra Dønnes, Nesna i Nordland (T 19424). I tillegg inneholder graven en kniv og flere perler. Fugl er en type dyr som finnes i store mengder og kan ha blitt en del av gravene uten å være en intensjonell del av gravgodset. Jeg har dessverre ingen plantegninger over gravene som kan vise hvor beina ble funnet i forhold til menneskeskjelettene. I det tilfellet der det ble funnet fem forskjellige arter i graven fra Dønnes er det større sannsynlighet for at de er lagt i graven med vilje siden det er så mange av dem. Selv om det kan argumenteres at fuglebeina kunne ha blitt en del av graven gjennom tilfeldigheter velger jeg å se på de som en del av gravgodset. Den første grunnen er at fugle beina er registrert i utgravningsrapporten og at det er flere andre dyr som har blitt gitt som gravgods.

Figur 16. Fugle nebb (*Fulmarus glacialis*) fra Føre, Bø i Nordland (Ts 5338). Foto: Povl Simonsen. Foto tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet

I en mannsgrav fra Prestegård, Nesa i Nordland (A 3985, T 14487) ble den eneste hesten funnet ved føttene til mannen. Det er veldig få funn av hester i graver i Norge og kan ses som et tegn på høy status. I graven ble det også funnet et tveegget sverd, to deler av en pilspiss og en del båtsaum. De andre gjenstandene i graven tyder ikke på spesielt høy status slik som hesten. I likhet med hestebein har rein og hvalbein blitt funnet i mannsgraver. I en grav fra Føre, Bø i Nordland (Ts 5337) som i tillegg inneholder et hundeskjelett og fire bjørneklør ble det funnet et spisset reinhorn. I en grav fra Lødingen, Ballangen i Nordland (Ts 4294) ble det funnet et ribbein fra hval som har kuttespor men som ikke er tildannet som et redskap. Det er veldig få funn av fyr i gravene og det ser ut til å være jevnt fordelt mellom menn og kvinner.

5.6. Kjønnforskjeller

I jernalderen besto samfunnet av flere høvdingdømmer. Disse har gjerne blitt sett på et system der det kun er konflikter mellom høvdingdømmene mens innad er det konfliktfritt uten motsetninger av noen slag. Et slik bilde av samfunnet er et konstruert bilde som ikke tar hensyn til kjønn, sosiale grupper eller klasser. Alle slike forhold som kan skape konflikt og gnisninger i et samfunn blir sjeldent analysert. Spesielt innholdsrike graver blir gjerne tolket som høvdinggraver. Siden det er mange kvinnegraver i Skandinavia blir dette tolket at det var kvinnelige høvdinge i jernaldere (Hjørungdal 1991: 63).

I mitt materiale fra Nord-Norge er det mange kvinnegraver som har rikt med gravgods men det er også mange graver som har lite gjenstandsmateriale. Det er færre kvinnegraver enn mannsgraver i materialet, det er 20 kvinnegraver og 26 mannsgraver. Av disse gravene er det seks mannsgraver og en kvinnegrav som kun inneholder en gjenstand. Det er 21 mannsgraver og 9 kvinnegraver som inneholder fire eller færre gjenstander. Dette viser tydelig at det er flere menn som gravlegges men få gjenstander enn kvinner. På den andre siden er det flere kvinnegraver med flere gjenstander. Det er 10 kvinnegraver og fem mannsgraver med flere gjenstander en fem. I jeg har her telt perler, fulge bein og bjørneklør som enkelt funn siden det er så mange av disse. Den mannsgraven med flest gjenstander inneholder 9 gjenstander men kvinnegraven med flest gjenstander inneholder 12 forskjellige gjenstander. Dette viser at det er flere

kvinner som gravlegges med rikelig gjenstandsmateriale. Dette støtter under tolkningen at kvinner også var høvdinger i Nord-Norge.

Figur 17. Grønt romersk glassbeger fra kvinnegraven i Føre, Bø i Nordland (Ts 5338).
Foto: Povl Simonsen. Foto tilhører Tromsø Museum, Universitetsmuseet

Det er spesielt en kvinnegrav i materialet som inneholder gjenstander som indikerer en spesielt høy status. Graven er fra Føre, Bø i Nordland (Ts 53389) og var en stor gravrøys med en steinkiste, se figur 10 der graven er under utgravning. Det funnet som skiller seg mest ut er et romersk glassbeger av grønt glass. Det er godt bevart som man kan se på figur 17. I tillegg har hun fått et spannformet leirkar, syv bjørneklør og nebbet til en fugl (havhest) som er sjeldent funnet i graver og bare funnet i graver med rikt gjenstands materiale. Graven inneholder også to bronsenåler og en bronsefibula. I tillegg ble det funnet en hårnål av bein og en beinkam. Smykkene viser at hvis hun har brukt disse i hverdagen ville hun reflektere rikdom siden brose er et verdifullt metall. Hårnålen og kammen viser at utsende mest sannsynlig har hatt mye å si for jernalder samfunnet. Det er også funnet en jernkniv som ikke var så godt bevart. Det er også funnet flere jernringer og to håndsnellehjul.

Sellevolds (1985) undersøkelse av jernaldergraver i Danmark viste at eldre kvinne hadde høyere status enn eldre menn. Dette tar utgangspunkt i at mengde gravgods kan relateres til status. Mens kvinners gravgods økte ved alderen, minker menns gravgods ved høyere alder. Noen av de rikeste gravene i undersøkelsen var kvinne i alderen 50-60 år (Sellevold 1985: 13). Sellevold (1985) og Jenny-Rita Ness har foretatt undersøkelser av norske jernaldergraver og sett flere forskjeller på menn og kvinner. Menn har blant

annet flere spor etter slitasjegikt enn kvinner. I overgangen til middelalderen blir både menn og kvinner gjennomsnittlig høyere, men kvinner har en høyere økning enn menn. Spørsmålet er da om dette kommer av at levevilkårene øker mer for kvinner enn menn (Sellebold:1985: 15). Jeg har dessverre ikke tilgang til alderen til skjelettene så jeg kan ikke se om det er tilfelle at eldre kvinner har høyere status enn eldre menn i Nord-Norge.

Gjenstander som tradisjonelt har blitt tolket som mannelig vil bli funnet i kvinnegraver. Gjennom materialet fra Nord-Norge har jeg kommet frem til at de tradisjonelle inndelingene av gjenstands materialet sjeldent er korrekt. Den graven som er spesielt egnet til å argumentere for dette er kvinnegraven fra Steinsvik, Sørnæsøy i Nordland (A 1519,C 20317) som inneholder et sverd, en skjoldbule, en spydspiss og en skjeggøks. Dette er gjenstander som er sterkt knyttet til maskulinitet og ideen om den mannlige krigeren (Gilchrist 1999: 70). Det er veldig få kvinnegraver som har blitt funnet med våpengjenstander så man kan si at våpen har antagelig vært sterkt knyttet til menn. Betyr dette da at kvinner med våpen har fått makt og autoritet på mennenes premisser ved å tilegne seg maskuline trekk. Det er to kvinnegraver i materialet som vitner om kvinner med spesiell status. Kvinnegraven fra Steinsvik (A1519, C20317) som diskutert ovenfor inneholder våpen. Dette vil jeg tolke som at hun hadde en spesiell status i forhold til andre kvinner siden våpen er gjenstander som utstråler makt. Mannsgraver som inneholder våpen blir ikke tolket som menn med en spesiell posisjon i samfunnet. Hvis det er slik at kvinner i flere tilfeller enn de vi kjenner til også har hatt våpen vil disse da ha en annen posisjon enn menn med våpen? Har kvinnen som ble gravlagt i Steinsvik (A 1519, C 20317) skilt seg ut i samtiden? Fremtil vi finner flere kvinnegraver med våpen kan man anta at denne kvinnen har hatt en stilling i samfunnet som skiller seg ut fra andre kvinner.

Kvinnegraven fra Steinsvik (A 1519, C20317) skiller seg ut ved å være en kvinne som har blitt gravlagt sammen med gjenstander som man oftest finner sammen med menn. Motsetningen til dette er kvinnegraven fra Føre, Bø i Nordland (Ts 5338) som inneholder sjelden gjenstander slik som det romerske glassbegeret og bjørneklør. Hadde disse gjenstandene blitt funnet i en mannsgrov hadde man på lik linje tolket dette som en mann med rikdom og høy status. Det kommer frem i materialet at kvinner har hatt en høy status i jernalder samfunnet i Nord-Norge.

Skriftlige kilder viser til et jernalder samfunn der det er det for en mann er krenkende å bli beskyldt for å ha gått med kvinneklær eller oppført seg feminint. Det finnes veldig få skriftlige kilder som beskriver dette så det er vanskelig å vite hvor mye vekt dette burde få (Rabben 2002: 83). Det paradoksale er at i den norrøne mytologien er det flere beskrivelser av Odin og Loke som er menn som bryter med det maskuline og ved flere tilfeller tilegnes feminine trekk.

I materialet fra Nord-Norge er det flere manssgraver som inneholder fingerringe og korsformede spenner. Siden man definitivt finner flere smykker i kvinnegraver enn i manssgraver så kan dette tolkes som at smykker er noe som kvinner har brukt mest. Siden det er flere manssgraver med smykker kan det tolkes som menn som mulig har hatt tilknytning til feminitet. Manssgraver inneholder også flere gjenstander som har med seg av utseende slik som kammer og pinsetter. Så det er tydelig at det mannlige idealet ikke bare har vært krigeren.

5.7. Oppsummering

Det er viktig å huske på at det finnes begrensinger ved materialet. De gravene som er funnet representerer bare et mindretall av fortidens befolkning og er mest sannsynlig kun den rikeste delen av samfunnet. Det vil være et problem når man prøver å forklare kjønn og samfunn ut fra gravmateriale (Solberg 2003: 31). Det er likevel flere interessante ting som kommer frem i materialet. Det er tydelig at de gjenstander som man tradisjonelt har knyttet til enten menn eller kvinner ikke stemmer i flere sammenhenger. Dette tyder på at jernaldersamfunnet i Nord-Norge har hatt et mer variert samfunn enn det man tradisjonelt har trodd. Tidligere har man bortforklart gjenstander som skiller seg ut med at disse gjenstandene er feilaktige eller at de symboliserer andre ting enn individet som er gravlagt. I mitt materiale er det så mange gjenstander som faller under denne kategorien at det blir vanskelig å tolke dette som noe annet enn at alle gjenstandene reflekterer den avdøde og stilingen denne personen har hatt i samfunnet.

Kap 6 Avslutning

Denne oppgaven tar for seg kjønn i jernaldergraver fra Nord-Norge. I denne oppgaven har jeg valgt å fokusere på 46 graver fra Nordland og Troms. Materialet viker fra det tradisjonelle inndelingen av gjenstander etter kjønn. Tradisjonelt er våpen ansett som mannlig og smykker er kvinnelig. Dette har vist seg i materialet at dette ikke er tilfelle. Det er funnet våpen i kvinnegraver og noen smykker blir funnet i mannsgraver.

Kjønn er et viktig emne i arkeologisk forskning. En av grunnene er at man gir et uriktig bilde av fortiden hvis man antar at kjønnsforskjeller har påvirket samfunn på samme måte som i dag. Samfunnet i dag endrer seg raskt og er under konstant utvikling.

Heldigvis er dette også tilfelle for forskning. Kjønnforskning innenfor arkeologi har ikke eksistert så lenge, men det finnes allerede utrolig mye som er skrevet om kjønn fra forskjellige perspektiver. Kjønn er universelt og har vært en viktig del av fortiden og vil fortsette å være viktig i fremtiden. Ettersom samfunnet har endret seg til å bli mer likestilte mellom kvinner og menn har også arkeologenes synsvinkler endret seg. Man ønsker å stille kritiske spørsmål til kjønn istedenfor å bare anta hvordan kjønn har hatt innflytelse på samfunn. Den realiteten at kjønn er en universell faktor for menneskers identitet betyr at man kan gå tilbake til materiale som er tidligere analysert å se på det i nytt lys. Det er det jeg har valgt å gjøre i denne avhandlingen. Jeg har brukt graver som ble gravd ut på begynnelsen av 1900-tallet og helt frem til i dag.

Når jeg har jobbet med dette materialet, har det kommet frem at de kan være et problem å basert kjønnsbestemmelse på osteologiske materiale. Jeg viser til i kap 3 at det ikke er noen 100% sikre måter å kjønnsbestemmelse skjeletter på. Dessverre er det slik at, på samme måte som gjenstands analysen, osteologiske kjønnsbestemmelser er også basert på mange usikkerhets momenter. Gjenstander kan gi en feil tolkning når den er dårlig bevart. Det er det samme med dyrebein at man kan ta feil i identifiseringene av arten. Denne problemstillingen er ikke unik for denne oppgaven og er tilstede ved de fleste arkeologiske sammenhenger. Det er viktig å ta hensyn til at det er usikkerhet ved materialet. Hvis man hele tiden skal ta forbehold mot at det er problemer med materialet og derfor skal man ikke analysere det, da ville man ikke kunne si noe om fortiden. Arkeologi er i tillegg basert på teorier og teorier endrer seg konstant siden det hele tiden kommer nye tolkninger.

Litteraturliste

- Arntzen Johan E. og Ingrid Sommerseth 2009 *Kveøyprosjektet. Arkeologiske undersøkelser på Hundstad i forbindelse med bruforbindelse mellom Kveøya og Hinnøya I Kvæfjord kommune. Årsrapport 2008*. Tromsø museum, Universitetsmuseet. Tromsø
- Arwill-Nordbladh Elisabeth 2005 *Genusforskning inom arkeologin*. Högskoleverket, Stockholm
- Arwill-Nordbladh Elisabeth 1990 Nyckelsymbolik i järnålderebs kvinngravar. Fornvännen⁸⁵. Stockholm
- Bertelsen Reidar, Lillehammer Arvid, Næss Jenny-Rita Red 1987 *"Where they all men? An an examination of sex roles in prehistoric society*. Arkeologisk museum i Stavanger. Stvanger
- Bruun Inga Malene 2007 *Blandede graver- blendede kulturer? En tolkning av gravsikk og etniske forhold i Nord-Norge gjennom jernalder og tidelig middelalder*. Mastergradsoppgave i arkeologi. Det samfunnsvitenskaplige fakultet. Universitetet i Tromsø.
- Dommasnes Liv Helga 1992 Two decades of women in prehistory and in archaeology in Norway. A review. *Norwegian archaeological review vol. 25 no. 1*. Side 1-14. Scandinavian university press. Oslo
- Dommasnes Liv Helga 1996 Gender- a fruitful concept in archaeology? *K.A.N. Kvinner i arkeologi i Norge*. Bergen museum, universitet i Bergen. Bergen
- Dommasnes Liv Helga 1987 Male/female roles and ranks in late iron age Norway. *Were they all men? An examination of sex roles in prehistoric society*. Reidar
- Bertelsen, Arivid Lillehammer og Jenny-Rita Næss (Red.) NAM-Forskningssseminar nr 1. Arkeologisk museum i Stavanger. Side 65- 78. Stavanger

- Engelstad Ericka 2001 Gender, feminism, and sexuality in archaeological studies. *International encyclopedia of social and behavioral science*. Red: Neil J. Smelser og Paul B. Baltes. Oxford
- Geller, Pamela L. 2005 Skeletal analysis and theoretical complications. *World archaeology* 37, vol 4, Side 597 – 609. London
- Gilchrist, Roberta 1999 *Gender and archaeology. Contesting the past*. Routledge, London og New York
- Gjessing Gutorm 1934 *Korsformedespenner i Nord-Norges folkevandringstid*. Tromsø museums årshäfte vol 57. K. Karlsens trykkeri. Tromsø.
- Gjessing Gutorm 1935a Båtfunnene fra Bårset og Øksnes to nordnorske jernaldersfunn. *Tromsø museums årshäfte nr. 58*. A.W. Brøggers boktrykkeri A/S, Oslo
- Gjessing Gutorm 1935b *Fra steinalder til jernalder i Finnmark. Etnologiske problemer*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Det mallingske bogtrykkeri. Oslo
- Hanisch Morten 2001 *Gravritualene- fortelling om ære?- et nytt perspektiv på vestnorsk gravmateriale fra romertid og folkevandringstid*. Hovedoppgave i arkeologi med vekt på Norden. Arkeologisk institutt, universitetet i Bergen. Bergen
- Hansen, Lars Ivar og Olsen, Bjørnar 2004 *Samenes historie fra til 1750*. Cappelen akademiske forlag. Oslo
- Hjørungdal Tove 1991 Det skjulte kjønn. Patriarkal tradisjon og feministisk visjon i arkeologien belyst med fokus på en jernalderkontekst. *Acta archaeologica lundensia nr 19*. Lund

Holand Ingegerd 1989 *Graver og samfunn. Samfunnsutvikling og –organisasjon i Nord-Hålogaland i jernalderen basert på endringer og variasjon i gravskikk.* Magistergradsavhandling i arkeologi, universitetet i Tromsø.

Holck Per 1994 *Osteologi en innføring.* Unipub, Universitet i Oslo. Oslo

Holck Per 1970 *Skjelett gravning. En innføring I antropologi for arkeologer.* Universitets forlaget. Oslo, Bergen, Tromsø

Jakobsen Camilla 2008 *Kjønnsroller i yngre jernalder. En arkeologisk analyse av gravmateriale fra Sogn og Fjordane.* Masteroppgave i arkeologi. Universitet i Bergen

Lillehammer Grete 1996 *Død og grav. Gravskikk på Kvasheimfeltet, Hå i Rogaland, SV Norge. AmS-Skrifter 13.* Arkeologisk museum i Stavanger. Stavanger

Lorentzen Jørgen og Wencke Mühleisen 2006 *Kjønnsforskning. En grunnbok.* Universitetsforlaget. Oslo

Løken Trond 1987 *The correlation between the shape of grave monuments and sex in the iron age, based on material from Østfold and Vestfold. Were they all men? An examination of sex roles in prehistoric society.* Reidar Bertelsen, Arivid

Lillehammer og Jenny-Rita Næss (Red.) *NAM-Forskningsseminar nr 1.* Arkeologisk museum i Stavanger. Side 53-64 Stavanger

Mansrud, Anja 2004 *Dyret i jernalderens forestillingsverden. En studie av forholdet mellom dyr og mennesker i nordisk jernalder, med utgangspunkt i dyrebein fra graver.* Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi. Det historisk filosofiske fakultetet. Universitet i Oslo.

Munch Gerd Stamsø 1977 *Graver og gravskikk i Nord-Norge i norsk jernalder. Ottar 98.* Universitetet i Tromsø. Side 18-26 Tromsø

Munch Gerd Stamsø 1983 Hvorfor finner vi så få fiskeredskaper fra nordisk jernalder?

Ottar nr 145 Side 29-32 Tromsø

Nelson, Sarah Milledge 2006 Introduction archaeological perspectives on gender.

Handbook of gender in archaeology. Red: Sarah Milledge Nelson. Altamira press. Oxford.

Nelson, Sarah Milledge 2004 *Gender in archaeology. Analyzing power and prestige*.

Secondedition. Altamira press. Walnut Creek, California

Nicolaissen Olaus Martens 1911 Arkæologiske undersøkelser i Nordlands og Tromsø

amter. *Tromsø museums årshefter nr 34*.Tromsø

Nicolaissen Olaus Martens 1923 Vesteraalen i oldtiden. *Tromsø museums årshefter nr*

46.Tromsø

Nicolaissen Olaus Martens 1924 Arkeologiske undersøkelser og Tilveksten I Tromsø

museums oldsamling 1923. *Tromsø museums årshefter 47*, nr.1Tromsø

Rabben Anders M. 2002 *Med vevesesverd og stekepanne. Tekstilredskaper og*

kjøkkenredskaper i vestnorske mannsgraver fra yngra jernalder.

Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitet i Bergen

Schwartz, Jeffery H. 1995 *Skeleton keys. An introduction to human skeletal*

morphology, development, and analysis. New York, Oxford university press.

Oxford

Sellevoid Berit Jansen 1985 Kvinners biologi i jernalderen og middelalderen

Kvinneperspektivet i humaniora. *Nytt og kvinneforskning nr 2*.Oslo

Sjøvoid Thorleif 1962 *The iron age settlement of arctic Norway I. Early ironage (roman*

and migration periods) Norwegian university press.

- Sjøvold Thorleif 1974 *The iron age settlement of arctic Norway II. A study in the expansion of European iron age culture within the arctic circle. Late iron age.* Norwegian universities press.
- Skogstrand Lisbeth 2006 Kjønn som analytisk kategori og kroppslig og kulturelt fenomen. *Det arkeologiske kjønn. Foredrag fra et seminar om kjønn og arkeologi, Vitlycke museum 30. januar-1. Februar 2003.* Red: Lisbeth skogstrand og Ingrid Fuglestad. Unipub, Oslo academic press. Oslo
- Smådal, Eva 2005 *Gåtefulle kvinner og modige men! Dyreornamentikkens uttrykk kjønnsesifikke gjenstander i eldre og yngre jernalder i Skandianvia.* Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Oslo
- Sofaer, Joanna 2006a Gender, bioarchaeology and human ontogeny. Red: Rebecca
- Gowland og Christopher Knüsel. *Social archaeology of funerary remain.* Side: 155-167
Oxbow books, Oxford
- Sofaer Johanna R. 2006b *The body as material culture. Theoretical osteoarchaeology*
Cambridge university press. Cambridge
- Solberg Bergljot 2003 *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus.*
Cappelen akademiske forlag. Oslo. 2. Utgave. Oslo
- Solberg Bergljot 1985 Social status in the Merovingian and Viking periods in Norway from archaeological and historical sources. *Norwegian archeological review nr18.*
- Trøim Isa 1999 Arkeologisk forskning og det lovregulerte fornminnevernet. En studie av fornminnevernets utvikling i perioden 1905-1978. *Varia 49.* Universitets oldsaksamling. Oslo
- Voss Barbara L. 2000 Feminisms, queer theories, and the archaeological study of past sexualities. *World archaeology.* Vol 23, No. 2. S. 180-192.

White Tim D. 2000 *Human osteology second edition*. Academic press, San Diego, California

Whitehouse Ruth 2006 Gender archaeology in Europe. *Handbook of gender in archaeology*. Red. Sarah Milledge Nelson. Altamira press. Side 733-783 Oxford
Ylmaz, Unn 2003 *Marked by life. The influence of social and biological context on osteological sex traits*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitete i Tromsø

Østigård Terje 2006 Lik og ulik- introduksjon til variasjon i gravskikk. *Lik og ulik. Tilnærming til variasjon i gravskikk*. Red Terje Østigård. Universitet i Bergen.

Fotnoter

1:Kilden informasjonssenter for kjønnsforskning:

<http://kilden.forskningsradet.no/c16880/artikkel/vis.html?tid=69986> Lest 13.11.2010

2: Norsk helseinformatikk: <http://nhi.no/foreldre-og-barn/barn/sykdommer/klinefelters-syndrom-8575.html>. Lest 09.03.2010

3: Norsk helseinformatikk:<http://nhi.no/foreldre-og-barn/barn/sykdommer/turners-syndrom-8543.html>. Lest 09.03.2010

4: Dokumentasjonsprosjektet: <http://www.dokpro.uio.no/>

Appendiks over materialet

Informasjonen om materialet er hentet fra av Anatomisk institutt i Oslo, Tromsø Museums topografisk arkiv, Tromsø Museum - arkeologisk hovedkatalog, Vitenskapsmuseet - arkeologisk hovedkatalog og Oldsaksamlingens (KHM) hovedkatalog

Søberg, Bø	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 11649
Datering: Yngre jernalder		Kjønn: Kvinne i 40-årene
Overflatemarkering: Usikker, ble funnet under en grunnmur, fremsto som en svak forhøyning		
Gjenstander: Skjelettresten fra en hund, formodentlig elghund (bestemt av Zoologisk Museum, UiB). Fragmentert beinkam med skinne av jern. Beinnålfragment Jernnagle og trester. Armring av bronse med punktdekor. Største tverrmål 7.7 cm. Sigd av jern. Lengde 15.5 cm. Tykkeste bredde: 2 cm. Svært forrustet. Nøkkel av jern. Skrinhank av jern. Komplette kvalbeinsplate, hvorav selve platen er 28 x 20.5 x 1.5 cm. Oddefragment av vevespyd av hvalbein. Tre fragmenter av beinkam med jernnagler. Spinnehjul av bergart.		

Bodin, Bodø kommune	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 3480
Datering: Merovingertid, (700 årene).		Kjønn: Mann (skjelettet lå sammen med skjelett av en hund).
Overflatemarkering:		
Gjenstander: Langt smalt enegget sverd ligner Rygh fig 498, skjeggøks av jern, to fragmenter av en lang kam av bein lik Rygh fig 447, skinnene har vært dekorert med punktsirkler. Skjelettet av en hund. Mannen har ligget med hodet mot nord sverdet, øksen, kammen og hunden lå på venstre side.		

Bø	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 3072
Datering: Eldre jernalder, 4-5 århundre.		Kjønn: Mann, nærmest komplett.
Overflatemarkering: Gravhaug, skjelettet ble funnet i et sandlag nederst i haug uten kammer.		
Gjenstander: Rusten spydspiss (type rygh fig. 206) i 5 deler (bladets brede er 6,5 cm mens lengden er vanskelig å avgjøre ca 56cm), spydspiss (type Rygh 211) avbrutt i falen, så lengden er ca 54,5 cm, tre deler av forrustet skjoldbule (type Rygh 221) bulen har		

vært festet med store bronsenagler hvor to er bevart, diameteren på skjoldbullen har vært ca 17cm, tre randbeslag til skjold som er godt bevart og her har to hull til nagler som det er bevart fire av. Skjoldet må ha vært tynt og laget av to tynne treplanker kledd med lær. Mannen lå med hodet mot øst. På høyre side i hoftehøyde lå de to spydene, over mageregionen lå skjoldbullen.

Trygstad i Bø, Tussøy, Hillesøy	Fylke: Troms	Funn nr: Ts 3525
Datering: Vikingtid (første halvdel av 800 årene)		Kjønn: Mann, på høyre side av skjelettet lå sverdet og øksen på venstre
Overflatemarkering: Steinrøys		
Gjenstander: Eneget sverd av jern samlet lengde 89cm, øks av jern, lengde 16,3cm, to sterkt forrustete pilspisser av jern, lite fragment av knivblad av jern, fragment av en krampe i jern, stykke av en kam av bein som er dårlig bevart der alle tennene er borte, men skinnene ser ut til å være dekorert med flettemønster, bryne med firesidig tverrsnitt		

Rønвика, Bodin, Bodø	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 3978
Datering: Merovingertid		Kjønn: Kvinne
Overflatemarkering: usikker		
Gjenstander: Rund konisk spenne med midtfeltet hvitt stoff som er festet med jernstift, men nålen mangler (tverrmål 4cm). To små beinnåler med polyedrisk hode. Elleve hvite perler der en er skiveformet beinperle mens de andre er laget av kvartslignende bergart (en er stor sylindrisk og andre er mindre og dels tønne- dels skiveformet). Tretten tønneformete perler av ugjennomsiktig glassmasse (11 røde, 1 gul og 1 (forbrent) rød og grønn). Liten forrustet kniv av jern med trehåndtak (lengde 8,1 cm). Fragmenter av to sterkt forrustede hanker av jern. Bryne av kvartsitt av folkevandringstids form		

Dverberg, Andøy kommune	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 4178
Datering: Merovingertid		Kjønn: Kvinne. Nesten komplet kranium
Overflatemarkering: usikker		
Gjenstander: Sterkt forrustet øks av jern, lengde 17,6 cm, bredde ved eggen 6,9 cm. Liten, hammer av jern, nesten helt som [Rygh fig.394] Lengde 9,9 cm. Liten jernkniv men litt av bladet og tangen bevart. Lengde nå 5,5 cm, største bredde 1,7 cm. Noen		

ubestemmelige jernfragmenter, deriblant to sammenhørende fragmenter av en firesidig jernstein. Firesidig skiferbryne som er 21,6 cm lang.

Bodin	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 4238
Datering: Folkevandringstid		Kjønn: Mann.
Overflatemarkering: Usikker		
Gjenstander: Korsformet spenne av bronse, fullstendig som [Rygh fig.252] . Ring av bronse, tydelig til ringnål av noe uvanlig form. Undersiden flat, oversiden hvelvet og begrenset ytterst av en ganske smal, tverrstriert vulst. Nålen har ikke grepet rundt hele ringen, men vært festet til innsiden av den. Diametralt overfor festepunktet sittet "låsen" for nålen, mest sannsynlig støpt i ett med ringen. Ringens ytre diameter 5,4 cm, indre diameter 3,1 cm Skjelettet lå i retning øst-vest. Med steiner på siden og i fotenden men ingen ved hodet		

Lødingen, Ballangen,	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 4294
Datering: Folkevandringstid		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Gravhaug		
Liten spydspiss av jern. Stort knivblad av jern. En del skår av leirkar av typen [Rygh fig.361] R. 361. Grått gods med glatt, svart overflate. Lite kuleformet stykke pimpstein, diameter ca. 2 cm. Stykke av ribbein av hval, skrått avskåret i den ene enden, tvert avskåret i den andre. Har et par mindre merker etter hugg, men ingen tildannelse som redskap.		

Bodin, Bodø	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 4306
Datering: Vikingtid		Kjønn: Skjeletter av to menn
Overflatemarkering:		
Gjenstander: Tveegget sverd av jern. Svær spydspiss av jern, Falen er forrustet, men bladet er svært godt bevart og av meget vakker form, en liten del av treskaftet er bevart, spissens lengde 37 cm, største bredde 6,5 cm. Skjoldbule av jern, [Rygh fig.563] R. 563. Kam av bein. Nålehus av bein, antakelig av hovedtypen V J G 492, med to hull til feste for snøre e.l. lengde 7,3 cm. Miniatursværd av bein eller tre. Hjaltet er defekt; halve overhjaltet og det		

meste av knappen mangler. En liten jerntein sitter fastrustet til "klingen " som er avbrutt omtrent på midten. En del ubestemmelige, flate jernstykker.

Hillesøy, Lenvik,	Fylke: Troms	Funn nr: Ts 4432
Datering: Jernalder		Kjønn: Usikker mann
Overflatemarkering: Usikker		
Gjenstander: Våpenkniv av jern, fra merovingertiden, [Rygh fig.500] R. 500, men med lengre og spissere oddeparti, jfr. Shetelig: En merovingerdolk fra Valdres (B. M. Årb. 1937), fig. 4. Tangen er temmelig defekt, og overgangen fra blad til tange er uklar da kniven øyensynlig er skadd på dette punkt av hakke eller spade.		

Borge, Bø	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 4461
Datering: Yngre jernalder		Kjønn: Usikker kvinne
Overflatemarkering: Usikker		
Gjenstander: 21 leirperler, en lavt sylindriske perler, 1,0-1,3 cm i diameter, 0,8-1,0 cm høye: 10 teglgule, 10 mørkerøde. Kuleformet 1,0-1,2 cm i tverrmål: 1 hvitgullig. Vevesverd av bein, komplett i 2 deler 104,2 cm langt, derav håndtaket 33 cm, bladet 71,2 cm. Fragmenter av en beinkam.		

Våje, Lødingen,	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 4463
Datering: Merovingertid		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Graven var forstyrret		
Gjenstander: Liten pilspiss av jern med tange, 7,0 cm lang, derav tangen 3 cm. Knivskaft av tre, meget medtatt, 8,2 cm langt, 2,7 cm tykt. Fragment av knivblad av jern, begge endene er knekt, 5,0 cm langt. Jernstykke med fastrustede trerester, kanskje en del av et knivskaft. To sammenhørende stykker av et stort knivblad av jern med fastrustede tredeler. Nåværende lengde 8,5 cm. Meget dårlig bevart.		

Våje, Lødingen	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 4464
Datering: Merovingertid		Kjønn: Usikker kvinne
Overflatemarkering: Usikker		
Gjenstander: Jernspyd i to deler, litt mangler, 24,8 cm lang. Falen er trinn, bladet spissovalt, med svake rygninger. Mellom blad og fal er et kort, firesidet parti. Mindre,		

ubestemmelig jernklump i todeler

Våje, Lødingen	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 4465
Datering: Merovingertid		Kjønn: Usikker kvinne
Overflatemarkering: Grunn grav dekket med en steinrekke på langs		
Gjenstander: Rund bøylespenne av kuplet form, av bronse. Oversiden er prydet med 4 konsentriske sirkelmønstre, nemlig utenfra: En prikklinje, en full linje, en sikksakklinje og en prikklinje. I midten sitter en rund hvit plate av stein med en bronsenagle; den er brutt i tre deler, alle sitter godt fast. Hele stykket er 3,1-3,3 cm i diameter. 18 perler, det er 17 leirperler og 1 glassperle. Håndsnellehjul av gråsort stein, halvkuleformet, 4,3 cm i diameter. Minst seks jernspiker med påsittende trerester. Minst 22 jernstifter, ca. 5 cm lange. En del mindre jernstumper, hvoriblant deler av 2 eneggede kniver, med trerester på tangene		

Sørnesøy, Lurøy	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 4652
Datering: Vikingtid		Kjønn: Kvinne
Overflatemarkering: Ur av store stein		
Gjenstander: Stor buesaks av jern, seks fragmenter til sammen 21,8 cm. Bøylene ca. 2 cm bred. Håndsnellehjul av grønn skifer, rundt, skiveformet, med flat underside og litt hevet overside. 4,8 cm i diameter med et hull i midten, dobbelt konisk		

Bessebostad , Trondenes, Harstad	Fylke: Troms	Funn nr: Ts 4755
Datering: Folkevandringstid		Kjønn: Kvinne
Overflatemarkering: Spiss oval røys 5x1,25m, bare 0,20m dyp		
Gjenstander: Håndsnellehjul av leirskifer, formet som en flattrøkt kule. Ringspenne av bronse. Hekte av bronse (som Rygh 271), bestående av 2 dobbeltspiraler, hvorav den ene løper ut i en øsken, den annen i en krok mellom spiralene. Hver av dem er 2,8 x 1,5 cm st. Halvdelen av en helt lignende hekte, nemlig den dobbeltspiralen som har øsken		

Leiranger, Steigen	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 5100
Datering: Jernalder		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Gravhaug 6-8m i diameter.		

Gjenstander: Jernspiker, med rundt hode, 5,1 cm l. Sideplate av en treplatet beinkam, brekt i den ene enden, i den andre er en jernnagle. Platen er ornamenterte med et flettebåndsmønster. Ringnål av bronse, (type Jan P., Vikingetidens smykker, fig 237) med trinn ring, 2,6 cm i dia., 0,4 cm t. og en trinn nål, nålen er 7 1/2 cm l., 0,5 cm t., litt ødelagt i spisen.

Stordalen, Bodø	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 5200
Datering: Jernalder		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Storsteinet ur		
Gjenstander: Fragmenter av en treplatet beinkam.		

Vågehamn, Lødingen	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 5253
Datering: Folkevandringstid		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Graven har vært steinsatt		
Gjenstander: Korsformet spenne av bronse. Doppsko av bronse, helt som Rygh 194a, av ett bronse rør med en smal sprekk i på innsiden. Nær endene er 4 omløpende liner og tett under dem en tverrgående bronsenagle; kun den ene naglen som er bevart, og doppskoen i det hele litt skadet. 2,9 cm h., 3,0 cm tvers over, altså kun halvparten så stor som typeeksemplaret og derfor heller til en kniv, ikke et sverd. To fragmenter av en treplatet benkam, ornamentert med langsgående linjer, 1 ved overkanten, 2 x 2 ved underkanten, og punktsirkler i en rekke nær overkanten. Håndsnellehjul av kleber, rundt, med flat underside og let konisk overside, samt et hul i sentrum. Firesidet kvartsittbryne med slipemerker på to flater. 8,6 x 6,5 x 3,8 cm. Skrinhank av jern, defekt i den ene ende, men den andre enden danner en spiraloppvulning. To leirkarskår, begge uornamentert; det ene er asbestblandet, innvendig grå og gul utvendig, vist av et spanformet leirkar; brunt, ikke asbestblandet, bundside skår. Rund pimpstein		

Føre, Bø	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 5337
Datering: Jernalder		Kjønn: Mann, liggende på ryggen i kisten.
Overflatemarkering: En lav røys med en stor steinkiste		
Gjenstander: Tveegget jernsverd med deler av en treslire med (type [Rygh fig.188]). Doppsko av hvalbein, bestående av 2 runde beinplater. 19 fragmenter av et leirkar. Spydblade av jern, type [Rygh fig.206] . Spydblade lik den andre men slankere. Skjoldbule		

av jern, 16,5 cm i dia., 5,3 cm. Tre fragmenter av et skjoldhåndtak av jern. Remspende av bronse, med jernrester på baksiden, 3,7 cm br., 1,4 cm h., 0,8 cm t. Forsidens dekorasjon er et geometrisk mønster av trekanter og romber i relieff over en svakt riflet bunn. Fire bjørneklør. Spisst reinhorn. Et hundeskjelett.

Føre, Bø	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 5338
Datering: Jernalder		Kjønn: Kvinne
Overflatemarkering: Under en stor røys med en steinkiste.		
<p>Gjenstander: Romersk glasbeger, helt og godt bevart, av grønt glass, nu visse steder med et hvitbelegg på, 9,3 cm h., 7,2 cm. Spannformet leirkar, hvitbelegg både utvendig og innvendig. Halvdelen av randen mangler. Jernring 0,5 cm tykk og 2,9 cm i diameter, meget forrustet og en jernnål. Bronsenål, 5,3 cm lang, 0,2 cm tykk. Bronsenål helt som foregående, men mere forvitret. 5,7 cm l., 0,3 cm t. Bronsefibula av den symmetriske type med bøyle midtpå og 2 ens, trekantede endeplater. Bøyle og endeplater er dekorerte med tverrlinjer i grupper på 3. Løst foreligger nålen til fibulaen. Fibulaen er 6 cm lang, maks. 1,5 cm bred. Ensidig, treplatet beinkam, Holdt sammen av 7 jernnagler i 2 rekker. Hårnål av bein, hel og godt bevart, 2,4 cm bred og 11,1 cm lang. Hårpynt av bein hel og godt bevart, 17,3 cm l. underdelen 7,8 cm l., overdelen 9,5 cm l., 2,1 cm bred, 0,3 cm t. Mønstret er mere uregelmessig Beinnål, hel og godt bevart, tykkest midtpå. Håndsnellehjul av bein, antagelig hvalbein, flat. Håndsnellehjul av skifer. Fem fragmenter av en enegget jernkniv, meget forrustet og helt ødelagt. Nebbet av en fugl av havhestslekten (<i>Fulmarus glacialis</i>) og sju bjørneklør</p>		

Sands, Bjarkøy	Fylke: Troms	Funn nr: Ts 5474
Datering: Vikingtid		Kjønn: Kvinne
Overflatemarkering: Gravhaug		
<p>Gjenstander: Vevesverd av hvalbein. Kam av bein, sammensatt av et midtstykke med tenner og to sideskinner, holdt sammen av i alt 6 jernnagler. Saks av jern, som Rygh 443, forrustet. Sterkt forrustet og fragmentarisk kniv av jern, i 4 deler. En del forrustede og små jernfragmenter, deriblant 5 spikerfragmenter og et par små beslagstykker</p>		

Lødingen, Tjeldsund	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 5656
Datering: Vikingtid		Kjønn: Mann

Overflatemarkering: Usikker
Gjenstander: Skjebor av jern, sterkt forrustet, med firesidig jernten og forholdsvis lite avlangt trauformet skjær, total lengde 13,5 cm. Liten jernspiss, sterkt forrustet, muligens en syl. Tre små jernstifter og noe forrustet tre.

Evenes	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 6351
Datering: Eldre jernalder		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Steinrøys		
Gjenstander: Korsformet spenne av bronse, foten er et velformet dyrehode med markerte øyenbrynbuer, slik at hodet får en langstrakt hjerteformet fasong, noe fortykket ved munnen, over hodet er 2 vulster, over disse og under buen er et forsenket rektangulært felt (lengde 6,5, brede 3,2 cm). Pinsett av bronse med opphegningsring av bronse på plass. Fingering av bronse, båndformet. Kniv av jern med firesidig tange som har trerester og går i ett med bladet. 3 jernbånd, buete. Små jern- og trerester. Et stykke av kraftig kvartsittbryne, mål 11,2 cm lang og 7,2 cm bred.		

Mårnes, Gildeskål	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 6359
Datering: Vikingtid		Kjønn: Kvinne
Overflatemarkering: Mulig at det var en trekiste.		
Gjenstander: Nålehus av ben, tilnærmet sylindrisk. I nålehuset er jernfragmenter, nåler som stikker opp av den ene enden. Kam av ben. Skinnene er holdt sammen av 10 jernstifter. Den ene skinnen er ornamentert med båndfletting og prikker, på den andre sees svake prikker og muligens spor av båndfletting. Kammen er så godt som hel, men noe defekt, lengde 17,7 cm. Kniv av jern. Tre jernnagler med trerester, to små og to større glassperler.		

Stokke, Tjeldsund	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 6387
Datering: Merovingertid		Kjønn: Kvinne
Overflatemarkering: Ingen spor etter graven		
Gjenstander: Konisk bronsespenne med knapp av hvalben eller hvalrosstann, festet med bronsenagle, "hul" på forsiden. Knappen er hel, men oppsprukket i 5 deler. Rundt rammen for knappen er en tett rad av trekantene dannet av tettstilte prikker, trekantene		

står med basis mot rammen, og utfor hver er en prikk. 10 trekanter er synlige, og antagelig har der vært 15, men mønsteret er tydelig slitt på den ene siden av spennen. Rundt dette mønsteret er det innrisset to omløpende linjer, likeledes er to ytterst på spennen. På innsiden av det ytterste paret er tettstilte trekantstempler, det samme på hver side av det innerste paret, stemplene med basis mot linjen. Tverrstriering anes mellom de respektive linjepar. Nåleholder og nålefeste av bronse er bevart, det siste med litt av jernnålen, forøvrig foreligger ca. 1 1/2 cm av nålen løst. Spennens diameter 3.8-3.9 cm, h. 1.2-1.3 cm. Skiveformet hvalbensknapp i bronseinnfatning. Innfatningen er en rund ramme med en bunn (eller topp), hvor til er festet en hempe av jern. En bronsesstift har holdt det hele sammen. Bronsenål med polyedrisk hode. Nålen er trinn. Like under hodet samt omtrent på midten er tekstilrester, lengde 5.2 cm. 53 perler. Vevesverd av hvalben, komplett, men i 5 deler. Jerngjenstand, båndformet.

Sommersel, Hamarøy,	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 6686
Datering: Eldre jernalder		Kjønn: Kvinne
Overflatemarkering: Gravhaug		
Gjenstander: Pilespisser av jern, den en med bevart stykke av treskaft i falen. Falen er av trinn og går jevnt over i selve pilen som har firesidig tverrsnitt og er uten mothaker. Fragment av pilespiss av jern, tresidig. Ant. som Rygh fig.213 . Blad av kniv eller saks av jern med trerester lengde 7,7 cm. Kvartsittstein med slitemerke, mulig en primitiv beltestein. Et stykke av kvartsittbryne.		

Sand, Tjeldsund	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 7566
Datering: Yngre jernalder		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Båtgrav funnet under flatmark		
Gjenstander: Kniv av jern i tre fragmenter. Bladformet pilespiss av jern, ca. 6 cm. Pilespiss av jern ca 4,5 cm. Jernkniv med treskaftet delvis bevart. Bladets oddeparti mangler. Buet stk. betalingssølv. I den ene bruddenden tilnærmet rektangulært tverrsnitt, 0,45 x 0,2 cm, i den andre tilnærmet rundt tverrsnitt, d. 0,3 m. Stykkets l. 2,2 cm, vekt 1,35 gr. Tønneformet vektlodd av bly, h. 0,9 cm, d. 1,1 cm. Kuleformet vektlodd av bronse, d. 1 cm. Kuleformet vektlodd(?) av bronse, oppsprukket slik at det nesten er delt i to deler. Ildflint med jernangel festet på som "opphengningshempe". Ildflintens lengde 3,2 cm og største brede 1,9 cm. Største tykkelse 0,8 cm. Slagstein av tilnærmet eggform. Ca 20 jernnagler. En slagglump, trerester og to fuglebein.		

Kråkberge, Bø	Fylke: Nordland	Funn nr: Ts 9753
Datering: Jernalder		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Ukjent		
Gjenstander: Beltestein eller ildstein av kvartsitt med spissoval form, med fure til snor langs etter rundt hele steinen l:9,5 b:3,3 cm t:2,4 cm. Avslag, plateaktig fragment av jerngjenstand. l:6 cm, b:2,5 cm, t:0,9 cm		

Dønnes, Nesna	Fylke: Nordland	Funn nr: T 19424
Datering: Vikingtid		Kjønn: Kvinnen, ca 50 år
Overflatemarkering: Flatmarksgrav		
Gjenstander: Kniv av jern. Uregelmessig femkantet bronseplate med et hull ved en kant, tverrmål 3,4 cm, tykkelse ca. 0,1 cm. Nålehus av bein, sylinderformet, diameter 1,1-1,0 cm. L. 6,8 cm. Teinformet, hul gjenstand av bein, med svak krumning langsetter, og rundt tverrsnitt. Den ene enden er avspisset, den andre avsluttes (foran en omgående vulst) i et dyrehode med åpen kjeft og markerte tenner. Under underkjeven går et hull inn i den indre hulningen. Kordelengde 7,5 cm, derav 2,0 cm på hodet. Diameter. over vulsten 1,2 cm. To fragmenter av beinkam med form og dekor omtrent som Birka, Tafel 162: 4. Av ryggen bev. l. tils. ca. 10,5 cm. Tindenes l. ned fra sideskinnen 2,3 cm. 4 små ringformete perler av blått, gjennomsiktig glass, diameter 0,8-0,7 cm. H. 0,5-0,3 cm. 2 flate tønneformete perler av gulhvitt bein 1,1 cm i diameter og 0,7 cm høy. Perle av brunt bein med rektangulært tverr- og lengdesnitt, og med hull langsetter 9, 8,5mm i diameter og 8 med mer høy. En liten samling fuglebein fra 5 forskjellige arter.		

Prestegård, Nesa,	Fylke: Nordland	Funn nr: Anatomisk (A) nr: 3985, T 14487
Datering: Jernalder		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Båtgrav i flatmark men kan ha hatt en haug over som var fjernet når graven ble utgravd		
Gjenstander: Tveegget sverd av jern, sterkt forrustet og i bruddstykker. Overhjalte, 7 cm l., og knapp. De er begge smidd i ett stykke adskilt ved en fure. Knappen omtrent halvrund, noe tilspisset, med rudimentær tredeling. Den har vært innlagt med bronse i		

trappemønster, Sverdet kan dateres til 1. halvdel av 900-tallet. To deler av en spydspiss av jern av slank form. En del båtsaum og spiker av jern med fastrustet tre, samt et stk. jern som synes at være bøyd til en krok. Ubrente knokler av en hest som lå ved føttene av mannen

Løkta, Dønnes, Nesna,	Fylke: Nordland	Funn nr: A 3709, T 12578
Datering: Jernalder		Kjønn: Kvinne. Kranium og enkelte bein.
Overflatemarkering: Ukjent		
Gjenstander: Skålformede spender av bronse, den ene av typen [Rygh fig.647] R. 647, den andre står nærmere [Rygh fig.649] R. 649. Sigdblade av jern med bøyd skafttange. Kordelengde 19.6 cm. Tangen med fastrustede trerester av skaftet til et knivblad av jern.		

Havsteinen, Herøy	Fylke: Nordland	Funn nr: A 4295, T 15297
Datering: Vikingtid		Kjønn: Mann ca 50år
Overflatemarkering: Ukjent		
Gjenstander: Ufullstendig tveegget sverd av typen [Rygh fig.489] R. 489 (Jan Petersen type M); et større stk. av klingens fremre del mangler, nå er lengde 65 cm. Begge hjalter, henholdsvis 13,2 og 6,1 cm l., i behold. Til grepet og klingens hefter fastrustede rester av tre. Økseblad av typen [Rygh fig.555] R. 555 (Jan Petersen type H) med forholdsvis slankt blad. Lengde 19,9 cm, bredde over eggen 8,7 cm. Eggdelen av en celt av jern, 5,6 cm bred over eggen. Rester av en vektskål av bronse av typen [Rygh fig.476] R. 476. Den ene av skålene er hel, 6,5 cm i tverr mål. Fragmenter av en bolleformet gryte av kleberstein, type [Rygh fig.729] R. 729. Ytre tverrmål. 18,5 cm, 11,5 cm høy. Et mulig drillhjul av gråbrent leire med hvelvede sider, tilnærmet dobbeltkonisk. Tverrmål 6,6 cm, høyde 3,4 cm, vekt 165 gr. For tungt til å være spinnehjul, drill til ildboring. En klinknagle av jern med fastrustet tre, ser ut til å være en båtsaum.		

Holm, Bindal	Fylke: Nordland	Funn nr: A nr: 4300, Tnr: 15470
Datering: Jernalder		Kjønn: Mann, ikke eldre enn 30 år.
Overflatemarkering: Ukjent		
Gjenstander: Tveegget sverd av jern av en form som står Jan Petersens type B,		

Vikingsverd, fig. 53, nær, men med mindre massive hjalter og med knapp og øvrehjalt sammenvokset. Klingen er smal, som vanlig ved sverd av denne type, og foreligger i bruddstykker. To pilespisser av jern med fal, begge av Merovingertids type, den ene av formen [\[Rygh fig.535\]](#)R. 535, men med kortere blad og lengre fal, den annen synes å ha hatt rombisk blad. Lengde henholdsvis 15 og 10 cm. Et par klinknagler med fastrustet tre, to stykker av en bøyle til en saks, og noen små, ubestemmelige jernstykker.

Skei, Dønnes, Nesa	Fylke: Nordland	Funn nr: A 4491, T 16339
Datering: Jernalder		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Gravhaug		
Gjenstander: Spydspiss av jern med bredt, flatt blad uten rygning og med utsvunget avsats mellom fal og blad. Falen 14 cm lang. Samlet lengde 37,6 cm. Spissen skulle ha ligget bak skjelettets kranium. 16 klinknagler av jern med fastrustede rester av tre. Disse ble samlet opp over skjelettets hofter sammen med forråtnede rester av tre, som ble oppfattet som tilhørende et skjold.		

Enga, Vik	Fylke: Nordland	Funn nr: A 4502, T 16392
Datering: Yngre jernalder		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Gravhaug		
Gjenstander: Eneget sverd av jern av typen [Rygh fig.499] R. 499. Litt av tangen er brukket, forøvrig omtrent komplett. Lengde 90 cm, klingens bredde 4,6 cm.. To små stykker av 1 mulig pilespiss av jern		

Rønvik, Bodø kommune	Fylke: Nordland	Funn nr: A 4512, T 3480
Datering: Merovingertid		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Ukjent		
Gjenstander: Langt, smalt eneget sverd av jern, nærmest som S. Grieg: Merovingisk og norsk fig. 32 ([Rygh fig.498] R.498-99), muligens med noe kortere tange. Denne er avbrutt ved roten, men den nedre del er til stede med trebelegg som synes å ha vært holdt sammen av metallbånd. Det ses rester av et fordypet spor til et slikt nær tangens rot. Klingen har sterke rester av sliren, som innerst har vært av tre, så et lag lær e.l., ytterst ses her og der fastrustet tøyrester. Derimot ser det ikke ut til at sliren har hatt doppsko og beslag av bronse som det kjennes fra svenske funn og fra et funn fra Helgøy		

i Karlsøy, Troms, Ts. 299 ff. Samlet lengde nå 87,3 cm, klingens bredde ca. 4 cm, med restene av sliren 4,5 cm. Skjeggøks av jern, nærmest av typen Vikingsverd fig. 32, men kortere og kraftigere. Overkanten er utsvinget mot eggen som ikke er skjev som cit. fig., hvorfor overgangen fra halsens underside til "skjegget" ikke blir så sterkt buet. I skafthullet rester etter treskaftet. Lengde 16,4 cm, bredde over eggen 11,1 cm. To fragmenter av en lang kam av bein av hovedtypen [\[Rygh fig.447\]](#)R.447, bestående av midtstykket med fragment av begge skinner, og et lite stykke av selve kammen. Skinnene har vært ornamentert med punktsirkler, på den ene siden arrangert i rekke, som Andreakors om hver stift og på den andre siden som parvise rekker på tvers. Det største fragments lengde 9,9 cm, største bredde 4,8 cm. Det ble funnet et hundeskjelett på mannens venstre side.

Lurøy, Sørnesøy	Fylke: Nordland	Funn nr: A 4631, Ts 4652
Datering: Jernalder		Kjønn: Kvinne
Overflatemarkering: Urgrav		
Gjenstander: Stor buesaks av jern, funnet i 6 deler, og nå komplett. 21,8 cm l. Bøylen ca. 2 cm bred. Håndsnellehjul av grønn skifer, rundt, skiveformet, med flat underside og litt hvelvet overside. 4,8 cm i diameter med et hull i midten, dobbelt konisk		

Mo, Brønnøy	Fylke: Nordland	Funn nr: A 4268, T 15203
Datering: Vikingtid		Kjønn: Mann, ca 60 år
Overflatemarkering: Båtgrav med haug		
Gjenstander: Økseblad av jern av typen [Rygh fig.561] R. 561, men uten avsats på bladet. Lengde 19,2 cm, bredde over eggen 13,4 cm. Skjoldbule av jern av typen [Rygh fig.562] R. 562. 28 større og mindre stykker av en tynn jernplate. Ble funnet ved skjoldbulen og har derfor mulig vært beslag på skjoldet. Siden det ikke sees sotmerker, har de neppe tilhørt en stekepanne. To stykk av en pilespiss av jern med tange og lett rygget, forholdsvis smalt (2,8 cm) blad. Fantest tett ved skjoldbulen. Noen stykker av et sigdblade av jern, likeledes funnet ved skjoldbulen. Til et par av stykkene hefter rester eller avtrykk av tøy. Liten ring av kopper med rund, 0,45 cm tykk stamme, 2,5 cm i ytre tverrmål. Kløftet redskap av hvalben (fig. 3 av samme type som det eksemplar som er avbildet og beskrevet i Tilv. 1926, s. 61, fig. 32 (T 13471, Sømhovd, Vik, Helgeland) og Stavanger Mus. Tilv. 1902, s. 107, St. 2475q). Det foreliggende stykke er 17,8 cm l.		

og 5 cm bredt forover, hvor det ene hjørne er gjennomboret til opphenging eller sikring mot tap av redskapet; avstanden mellom gaffelens ben, som er grovt tilspisset, er ca. 1,1 cm. Stykket er uten ornamentering og forholdsvis grovt arbeidet; sikre slitmerker kan ikke sees. De kalles i Rana brestklammer eller reaklamrer. 21 alminnelige spiker av jern, de fleste med ombøyd spiss i en avstand av 3-4,5 cm fra hodet. 32 kjølspiker av jern. 330 båtsaum av jern av alminnelig type med hode og ro. 50 klinkede skjøtnagler (skaringer) av jern. 8 spantnagler (bandnagler) til dels med ankerformede beslag. Lengde inntil 7,5 cm. En samling dyreknokler. Blant de til professor Schreiner sendte knokler var også 2 knokler som har tilhørt en liten hund. "Det er ytterst interessant at det i Norge på den tid har forekommet dverghunder. Den må være importert fra utlandet. Knoklene viser artrittiske forandringer. Det har tydelig vært et gammelt dyr".

Trælnes, Brønnøy	Fylke: Nordland	Funn nr: A 4296, T 15332
Datering: Vikingtid		Kjønn: Kvinne ca 30 eller 40 år
Overflatemarkering: Båtgrav med haug		
<p>Gjenstander: Fingerring av sølv formet av to snurrede tråder, indre tverrmål 2,4 cm. Fingerring av sølv formet av en tynn, rund ten, der endene er bøyd om hverandre. Ytre tverrmål 2,1 cm, indre tverrmål 1,75 cm. Fingerring av bronse formet av en fasettert ten noe innsnalt mot begge ender, som ikke møtes, men har en indre avstand av 0,9 cm. Endene er tilspisset og viser ikke brudd. Ytre tverrmål 2,5 cm, indre tverrmål 2,05 cm. 67 perler av glass, derav 1 litt større av grønn farge, sylindrerformet 0,75 cm høy, resten består av diminutive perler, som ikke er sjelden kjent fra 800-tallets graver. Av disse er der 43 grønne, 11 gulbrune, 2 vannklare, 7 gullfolierte og litt større enn de foregående, og 3 sorte, også litt større. Smykkenål av horn med rund stamme, hvis nedre, spisse del dessverre er avbrutt. Den øvre, fortykkede ende er utskåret som et karolingisk dyrehode med gapende kjeft, og dekorert med båndslygninger m. m. Nåværende lengde 6,7 cm. Holk (?) av horn, 7 cm l., med noe usymmetrisk, ovalt tverrsnitt, 3,9 X 3,2 cm, idet stykket smalner litt av mot den ene kant, som i en bredde av 0,3 cm er avflatet i hele sin lengde og med en liten innskjæring ved begge ender, mens den motsatte kant er jevnt avrundet. Rundt begge ender går innenfor en rammestrek en 0,7 cm bred bord dekorert med et innrisset trappemønster med dobbelte konturer. De to sammenhørende, stangformede deler av et redskap av horn omtrent av form som en klædesklemme. Har plan innside, grovt avrundet ytterside og bøyd mot begge ender en del ut fra hverandre. Omtrent ved midten har de vært sammenholdt med en jernnagle. Til det ene stykke</p>		

sitter på yttersiden fastrustet en del av en båtsaum. Lengde 13,2 og 12,9 cm. Av lignende redskaper er der funnet flere i middelalderske kulturlag i Trondheims bygrunn (cfr. T 5567, 5721, 5853, 6201, 6723 og 7596) En flat ring av jern og halvdelen av en tilsvarende flat ring av jern, åpenbart av et bitselmunnbit. Tverrmål ca. 6 cm. Et 6,1 cm l. stk. av et knivblad av jern. En del av låset med et fastrustet stykke av treet til et skrin eller en kiste, det hele sterkt medtatt av rust. Stykke av en virvel av jern. Ring av jern, 3 cm i tverrmål, hvor det sitter en mindre ring. Stykke av en krok eller ring av jern. En mindre samling gjennomgående små båtsaum av jern, hele og i bruddstykker., med fastrustede rester av tre fra båten. En del rester av tre og kull. To små brikkeformede rullestener av brunlig steinart, den ene 2,8 X 2,2 cm, den annen 2,3 X 2 cm

Steinsvik, Sørnesøy	Fylke: Nordland	Funn nr: A 1519,C 20317
Datering: Yngre jernalder		Kjønn: Kvinne
Overflatemarkering: Gravhaug		
Gjenstander: Tveegget sverd av jern med damasceret klinge, tredelt knapp. og festet usedvanlig rikt dekorert med dyreornamenter på innlagte plater av bronse, flettet tråd og strimler av sølv samt strimler av sølv og kobber. Lengde 1 m., odden defekt, ellers godt bevart. Spydspis av jern, der med hensyn til bladet ligner litt på [Rygh fig.521] R. 521, men har kortere og enklere fal. Det ytterste av odden mangler, 48 cm lang. Skjeggøks av jern, oversiden rett, utspring på undersiden ved skafthullet, 18,5 cm. l., 11,8 cm. bred over eggen. Sigd av jern, med temmelig bredt blad og langt skaft. Oppover bøydt stift i enden til håndtakets befæstelse, odden mangler, l. nå 21 cm. Celt av jern, som [Rygh fig.401] R. 401, 11,5 cm. lang. Hammer av jern, som [Rygh fig.394] R. 394, 11,5 cm. l., spor av tre i skafthullet. Langt, smalt jernbånd, som det er ut som har hatt en eg i den ene kant, nå 30 cm. lang. Fil av jern, 20,4 cm. lang. Saks av jern, som [Rygh fig.442] R.442, i to deler, 21 cm. lang. Jernfragmenter, småstykker av skjoldbule, av en kniv, av en sigd, samt en stift, med spor av tre. Et skaft-lignende beinstykke, glattet og avrundet, nå 27 cm. lang.		

Vestøy, Offersøy, Lødingen	Fylke: Nordland	Funn nr: A 4090, Ts 3539
Datering: Folkevandringstid		Kjønn: Kvinne
Overflatemarkering: Ukjent		
Gjenstander: Korsformet spenne av bronse nærmest som Shetelig: Cruciform Brooches fig. 39, men i et senere utviklingstrinn. Dyrehodet nederst er skarpt rygget		

med en perlerand langs ryggen og konturen. Vingene ved mulen sitter forholdsvis høyere oppe og er skarpkantete, øynene består av tynne, vel 1,5 cm høye tapper, flate på utsiden. Ellers likner den veldig cit. fig., men mangler sølvinnleggingen. Midtknoppen er støpt i ett med spennen. Den ses å være hul, men har påloddet en bronseplate. Den ene sideknopp foreligger løs. Nåleholderen forholdsvis kort. Rust etter nålen. Lengde 16,6 cm. Korsformet spenne av samme hovedform, men på et noe tidligere utviklingstrinn. Dyrehodet er nærmest som l.c. fig. 39, mens overplaten og nåleholderen nærmest er lik l.c. fig. 40. Midtknoppen som er støpt i ett med spennen er nesten flat oppå. En halvkuleformet sideknopp foreligger løs. Lengde 16,2 cm. Liten bronsespenne, nærmest som Shetelig: Smaa spænder fra folkevandringstiden (Oldtiden I) fig. 63, som den skiller seg ut på flere punkter. Midtknoppen er formet som et dyrehode. Fotplaten er bredere og ornert i stil I dekorasjon rundt et tungeformet felt med svungne konturer. Av kantdekorasjonen kan nå bare kostateres to nedadvendende dyrehoder øverst av noen likhet med dyrehoder i den eldste kontinentale stil II. Lengde 6,4 cm. Liten bronsespenne av samme form, men avvikende i detaljer. Den dyrehodeformete midtknoppen er mindre og stil I dekorasjonen på fotplaten synes å ha et noe annet preg. Lengde 6 cm. Dårligere bevart enn foregående. Fuglenål av bronse av en sen degenerert form. Lengde nå 4,9 cm, nålen avbrutt. Fuglefigurens lengde 1,7 cm. Spenne til nøkleknippe av bronse, bestående av en rund spenne med fasettert overflate og konkav underside, med tynn nål. Nederst er et tresidig utspring med innsvingete sidekanter og tre bronsesifter. Spenneringens tverrmål 5 cm. Hårnål av bein av formen Nicolaissen: Katalog pl. IX fig. I - II, men overkanten er utstyrt med et todelt utspring ved hver side og et enkelt i midten. Dekorert med en linje langs hver kant og forholdsvis store punktsirkler. Da overflaten er noe medtatt kan det ikke ses hvordan disse har vært arrangert. Lengde 17,2 cm. Fragment av kniv eller sakseblad av jern. Lengde 3,7 cm. Snellehjul av brent leir, undersiden plan, oversiden sterkt hvelvet. Tverrmål 4 cm.

Bindal	Fylke: Nordland	Funn nr: A 4568, T 16707
Datering: Sen folkevandringstid		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Gravhaug		
Gjenstander: Spydspiss av jern, sterkt forrustet, oddpartiet avbrutt, men tilstede. Av det nederste av falen er mesteparten bortrustet. Lengde 30,2 cm, derav falen 13,8 cm. Bladet er smalt og jevnbredt, ca. 3 cm, og har hatt mothaker. Stykket må sikkert dateres til den eldre periode av jernalderen, mulig sen folkevandringstid		

Myklebostad, Lødingen	Fylke: Nordland	Funn nr: A 1507, C10615-10616
Datering: Eldre jernalder		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Gravhaug med gravkammer		
<p>Fragmenter av et tveegget sverd av jern fra eldre Jernalder. To stykker er bevart, det ene det øverste av klingens med litt av tangen, det andre det meste av resten av klingens. Stykkenes lengde er til sammen 79 cm., sverdet må ha vært stort. Ytterst forrustet; små rester av skeden fastrustet til klingens. C 10615. Beinkam halvmåneformet, av et stykke, 9.3 cm. tvers over ved roten av tennene; disse er alle brukket av med unntak av den ene av de to brede ytterste tennende spor av noen linjeornamenter, forresten sterkt forvitret på overflaten. C 10616. Bøyleformet spann av bronse, 6.7 cm. lang, Form som [Rygh fig.243]NO. 243, men smalere og konvekst opphøyet, ikke flat på oversiden. Sterkt oksidert; ornamenter kunne ikke ses lengre C 10617</p>		

Hagbartsholmen, Steigen	Fylke: Nordland	Funn nr: A 1503, Ts 1434-40
Datering: Jernalder		Kjønn: Kvinne
Overflatemarkering: Gravhaug		
<p>Gjenstander: Korsformet fibula av bronse, 12 cm lang og godt bevart; den ender i et dyrehode og er litt lik typen N.O. 249, i sin enkelthet har den fullstendig like med fig. 1 i årsberetningene fra 1896, s. 5. Arme og bakstykke har halvkuleformede knopper; nålen av jern; ornamentert med linjer ved bøylene og hodet. Korsformet fibula av bronse, 8 cm lang, nålen av jern er bevart; bakstykket, knopper og bøyle lik nr. 2 i årsb. f. 1896, s. 4; men forstykket ender ikke i en kløverbladformet avslutning som på denne, men i et dyrehode med spiss snute og spisse ører. Korsformet fibula av bronse, størrelse og form som f. nr., men nålen mangler. To smykkenåler av bronse, den ene 7, den anden 8 cm lang; stammen er rund, hode fugleformet, lik fig. 8 i årsb. f. 1878; men fuglen er langt vakrere forarbeidet på disse enn på originaltypen. Bøylespene av sølv, 7 cm lang, nærmest lik N.O. 255, men uten platen på bøylen midt. Det halvrunde bakstykke ender i et lite kløverbladformet fremspring; på siderne av dette er runde fremspring. Forstykket ender i et lite dyrehode. Nålen, som har vært av jern, mangler. Hektespene av bronse med knopper av forgylt bronse, 2 cm lang, 2 cm bred, lik [Rygh fig.268]N. O. 268, men mindre enn denne og med kun fire knopper, mens originaltypen har 8 slike.</p>		

Hektespende av bronse; størrelse og form som f. nr.; men denne har kun tre knopper; der har vært 4; men en mangler den ytterste kanten av platen.

Nystad, Nordheim, Hillerøy	Fylke: Troms	Funn nr.: A 4343, Ts 4052
Datering: Vikingtid	Kjønn: Kvinne	
Overflatemarkering: Mulig båtgrav		
<p>Gjenstander: To ovale spenner, [Rygh fig.647]R. 647, av Jan Petersens "rene" type, Vikingetidens smykker fig. 37: 1. Den best bevarte ses å ha hatt sølvbånd i listverket. Denne spenne er komplett men litt medtatt og jernnåla er løs. Den andre har en større sprekk fra midten nedover mot randa. Jernnåla foreligger her løs som på den andre. Lengde 10,6 cm. Rundt angelsaksisk beslag av forgylt bronse, (avb. G.Gjessing: Noen nordnorske handelsproblemer; Viking 1939 pl. III : 5) dekorert langs randa med entrelac i forskjellige knutestilsmotiver. Ellers er dekorasjonen ved "palmet"aktige figurer inndelt i fire felter, hvert fylt av en dyrefigur (griff) med tilbakeende hode og åpen kjeft som biter over vingen. I sentrum og ut for de fire "palmett"-figurer er naglet fast en rund kuleformet, tverrstripet knapp. Den ene mangler nå. På baksida har vært påmontert et uhyre enkelt nålefeste og nåleskjede. Tverrmål 8,9 cm. Var ved opptakinga ganske gjengrodd av irr, så ornamentikken bare kunde skimtes i grove trekk, men viser seg ved rensing å være tålig godt bevart. Armbånd av bronse, Vikingetidens smykker fig. 184 men litt slankere. De bølgeformete ornamenter står motsatt slik at de åpner seg innover mot midten. Største tverrmål 7,8 cm. Lite remseslag av bronse, bestående av et smalt ombøyd bronsebånd, hult sammen av to nagler. Forsida som er breiest er fortinnet, og dekorert med enkle linjeornamenter, i hvert fall en sirkel om hver nagle. Konturen er ved enden tunget, ellers rettlinjet. Antakelig vesteuropeisk. Lengde 4,1 cm. Ni perler, hvorav seks av glass, en liten hvit, de andre med blå bunnfarge. Dessuten to ravperler, den ene som en flattrykt kule, den andre et meget uregelmessig naturlig stykke. Den niende "perle" er en naturlig liten rundslitt stein av kvarts med hull gjennom. Sju, nå sammenlimte, stykker av ei kvalbeinplate. [Rygh fig.449]R. 449, på det aller nærmeste komplett (avb. G. Gjessing i Viking 1939 pl. I), Plata som er kortere og breiere enn vanlig, har øverst to dyrehoder i eldre Osebergstil med sterk gjenklang av stil II. Hodene er eiendommelig nok vendt utover, idet halsene stiger skrått opp fra midten med hodene bøyd nedover mot ytterkantene. Et stykke oppe forbindes halsene ved et vinkelformet utskåret stykke. De gjennombrutte ornamenter har skåret innerkontur og dekorert med forh.v. store punkteirkler. Hvor halsen krummes, er den ene av dem sterkt slitt, mulig</p>		

etter å ha hengt i ei snor e.l. Sidekantene av plata lett innbuet. Største lengde 31,4 cm. Tre større sammenhengende stykker av ei vevskje av jern, [\[Rygh fig.440\]](#)R.440. Det ytterste av bladet mangler. Sterkt forrustet og skadd også i falens øvre ende. Samlet lengde nå 46 cm. 13 små ubestemmelige jernfragmenter. Et par av dem ser ut til å være av en smal, tveegget klinge, smalere enn på vevskjea. Ca. 40 båtsaum, delvis med klinkplatene bevart. En har en stor, smalt rombisk klinkplate

Brendsholmen, Lensvik	Fylke: Troms	Funn nr: A 4615, Ts 4432
Datering: Jernalder		Kjønn: Mann
Overflatemarkering: Ukjent		
Gjenstander: Våpenkniv av jern, fra merovingertiden, [Rygh fig.500] R. 500, men med lengre og spissere oddparti, jfr. Shetelig: En merovingerdolk fra Valdres (B. M. Årb. 1937), fig. 4. Tangen er temmelig defekt, og overgangen fra blad til tange er uklar da kniven tydeligvis er skadd på dette punkt av hakke eller spade. Også bladet er blitt truffet av et graveredskap, omtrent på midten, og er derfor noe forbøyd. Ellers komplett og bra bevart. Kordelengde 35,5 cm, bladet største bredde 3,1 cm.		